

Аўтар гэтай Мадонны — вядомы беларускі графік Міхась Басальга. Амаль трыццаць гадоў працу ён у галіне кніжнай графікі, складае велічны Гімн кнізе. Многія творы Міхася Басальгі адзначаны дыплёмамі рэспубліканскіх і ўсесаюзных конкурсаў. Нельга застацца абьякавым, аглядаючы альбом «Граўюры Францыска Скарыны», зборнікі «Ключ жураўліны» і «Хай будзе сьвятло» М.Танка (іх ён аформіў разам з братам Уладзімірам Басальгам), кнігу «Напісанае застаецца», «Вершы і паэмы» Я.Купалы, сэрыі лінагравюр паводле матываў паэмы Я.Купалы «Курган» і афортаў «Па матывах твораў Я.Купалы». Дадамо таксама, што Міхась Басальга нарадзіўся ў 1942 г. у Слуцку. Ён актыўны барацьбіт за нацыянальнае Адраджэньне Бацькаўшчыны.

Polacak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovicy,
Cleveland, Ohio, USA.

Друкуецца пры фінансавай дапамозе царквы Жыровіцкае Божае Маці,
Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай Царквы, г. Кліўленд, штат
Агаё.

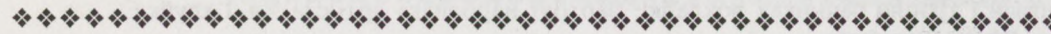
Рэдакцыйная калегія: **Сьвятлана Белая** (рэдактар), **Міхась
Белямук** (сакратар), **Янка Салавянюк**, сябры -- **Сяргей
Карніловіч**, **Іна Каханоўская**, **Вольга Дубаневіч (МакДэрмат)**,
Лідзія Лазар--Ханенка, **Янка Ханенка**.

Editorial board : **Svetlana Belaia** (Editor), **Michael Bielamuk** (Secretary),
Jan Solowienuk, Members -- **Serge Karnilovich**, **Ina Kachanovski**, **Olga
Dubanevich (Mc Dermott)**, **Lydia Lazar-Chanenka**, **Yanka Chanenka**.

Ганаровыя сябры рэдкалегіі: **Анатоль Белы**, **Іосіф Юхо**.

Прозьвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. (216) 651-3451

Зьмест

Рыгор Барадулін. Малітва за Беларусь	3
<i>Зьрцало житця</i>	
Уладзімір Арлоў. Вяртаньне сьвятыні (Заканчэньне)	4
Юрка Віцбіч. Аб чым умаўчаў пратаярэі Вайтовіч	6
<i>Памяць зямлі</i>	
Успаміны Яўгена Ціхановіча.	7
Міхась Белямук. Лісты ад Міколы Ермаловіча. (Працяг)	15
Анатоль Казловіч. «Уберіце солнышко!» або Дакументальная гісторыя аб сьвяткаваньні «Гуканьня вясны»	18
<i>Наша гісторыя</i>	
Сяргей Тарасаў. Вялікі пасады у Полацку	22
Леў Мірачыцкі. «Крыніца» ў лёсе беларусаў	26
Вадзім Круталевіч. 25 сакавіка 1918 г. у гісторыі самавызначэньня Беларусі. (Заканчэньне)	29
Эрнэст Ялугін. Сьвечкі на Дзяды. (Працяг)	34
<i>Далёкае і блізкае</i>	
Міхась Белямук. Пачатак	40
<i>Роднае слова</i>	
Сьвятлана Анатольева. «Міжагнёўе» Міхася Кавыля	43
Міхась Кавыль. Сыны Беларусі	45
Лідзія Савік. «Ніхто з радзімай Беларусі не прачытае маіх дум...»	46
Масей Сяднёў. Кароткія выслоўі з «Масеевай кнігі»	49
Сьвятлана Белая. Максімава Яраславія	50
<i>Згукі Бацькаўшчыны</i>	
Яўген Лецка. Адродзімся зь верай	57
<i>Чарнобыльскі шлях</i>	
Ірына Кісялёва. Чарнобыль: спроба аналізу сітуацыі	59
3 жыцьця эміграцыі	63
Андрэй Карпук. Мастацкае афармленьне макета вокладкі, шыфтоў і заставак рубрык	
Юрась Хілько. Партрэт Антона Луцкевіча	
Віталь Катовіч. Мастацкае афармленьне пляката «25 сакавіка»	
На першай і трэцяй бачынках вокладкі: Партрэт народнага артыста Ул. Галубка. Мастак Яўген Ціхановіч.	

Малітва за Беларусь

Божа, нашлі беларусі
 Ласку з Тваймі вачамі,
 Сэрца сучэш у сьмусе,
 Залітуйся над крціцамі.

Зьвікнуць, Сьвят, не дай нам
 Ад рукатворнага таху,
 Верацьме вечным тайнам
 Руху Твайго і шляху.

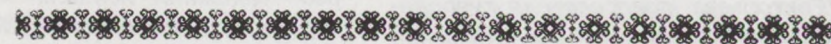
Божа, вярні дадому
 блудныя душы з вогнаньня.
 Поперак духу злему
 Воля гасподняя стане.

Хай беларус беларуса
 будзе любіць як брата.
 Сьветлая імя Ісуса
 наша крціцкая хата.

Божа, на усіх радарытах
 нас ад напацьця варошых
 Твой зьбярэнь напамін.
 Амін.

менск,
 1. 1. 1991

Ротц, Бурдзіцкі

Вяртаньне сьвятыні

Уладзімір Арлоў

Люты 1919-га. Народны камісарыят юстыцыі РСФСР выдае пастанову аб арганізаваным ускрыцьці мошчаў цудатворцаў па ўсёй краіне. Выкананьне бязбожнага рашэньня затрымліваецца толькі з прычыны грамадзянскай вайны. У 1922г. адбылося злачыннае ўскрыцьцё дамавіны з мошчамі. У фондах Полацкага гістарычна-археалягічнага запаведніка захаваліся дакумэнты, што распаўядаюць пра гэтае страшэннае блюзьнерства.

Протокол

вскрытыя і освидетельствования мощей Ефросинии комиссией, выделенной согласно постановлению Полоцкого уездисполкома, утвержденному губисполкомом, состоявшегося 13 мая 1922 г. в г. Полоцке в Спасо-Ефросиньевском монастыре.

Присутствовало: от уезд. исполкома т.Хомяков, от укома т.Лейман, от Союза Молодёжи т.Пискунов, от женотдела т. Барановская, от уездздрава доктор Ленский, ученый археолог Дейнис, представители красноармейских частей и представители духовенства — священники Черепнин, Покровский, игуменья Елена, казначей общины Ксунина Лариса, монахини, представители верующих, городского населения и крестьян.

В 14 час. коллективно, в присутствии вышеперечисленных и членов комиссии уездисполкома т. Ткачева, начальника и военкома 43 полоцких ком. курсов т.Фабрициуса, военкома 41-го полка т. Дмитриева, представителя губотдела юстиции т. Шефкуна, члена губисполкома т.Григорьева, председателя губполитуправления т. Секса, врачей: Ленского, Христенсена, Лундберга, ученого архео-

лога Дейниса, игуменьи и монахинь монастыря; последние приступили к освобождению мощей от облачения.

По наружному виду в гробу лежит нечто имеющее форму человека. По снятии застежек и схимы, изготовленной в 1910 г., обнажается другая одежда — мантия. Фигура лежит в голубом шелковом ваточнике, видны сложенные накрест руки, в красных ватных перчатках. Ноги обуты в красные шелковые туфли. Голова завернута — сначала ватный чехол розово-полосатого шелка, затем парчовый колпак и красно-шелковый чехол.

Под снятой одеждой находится хитон, шелковый, лилового цвета. Вся фигура обложена — по заявлению монахинь, во избежание тряски при перевозке — парчовыми скуфьями и разными частями церковных одежд. По снятии шелковой сорочки найдена записка современного происхождения, подписанная иереем Клавдием. Кроме того, найдены четки (янтарные) по заявлению монахинь, привезенные с мощами из Иерусалима. Из-под сорочки обнажается костяк, завернутый в шелковые лоскуты. Череп без волос вплотную приложен к туловищу, но с ним не связан. Грудная клетка изломана, кое-где на остатках ребер сохранились заплесневшие имумифицировавшиеся части мышечной ткани и кожи. Часть ребер провалилась внутрь и подперта каким-то материалом, по развертывании оказавшимся частями парчовых облачений. На реплику одного из присутствующих: «Развязывайте скорее» монахиня Неонила заявляет: «Не торопитесь, вас больше ждали», другая заявляет: «Тут нет ничего, одни косточ-

ки». Священник Пестман, оттиснутый присутствующими в сторону, настаивает на своем праве быть впереди и удовлетворяется.

Заключение врачебно-научной экспертизы

Доктор Христенсен устанавливает, что череп отделен от туловища вследствие разрушения связочного аппарата — от глениа. В середине черепа пустой. Лицевая сторона черепа замазана какой-то мастикой давнего происхождения в области глаз, век и верхней челюсти, по предположению врачей, — с целью туалета, дабы сгладить неприятное впечатление и придать форму лицу. Больше мастики нигде не замечается. На грудной клетке покрытая плесенью незначительно высохшая кожа. На суставах сухожилия мумифицировались и связывают некоторые суставы. По мнению врачебной экспертизы, все принадлежит одному трупу; волос нигде нет. Зубы имеются лишь только в верхней челюсти. Труп мумифицировался вследствие благоприятных почвенных условий. Давность мумифицированного трупа установить невозможно, но науке известно, что при благоприятных почвенных условиях трупы сохраняются от 10 до 100 лет, постепенно подвергаясь разрушению. С указанным мнением согласны и вполне солидарны врачи Лянсберг, Калашников и Ленский.

Ученый археолог Дейнис считает, что труп плохо сохранился, так как он видел и более хорошо сохранившиеся мумии, египетского происхождения. Возможно, что последние более сохранились вследствие искусственной мумификации, тогда как этот труп подвергался мумификации почвенной.

Крест, одетый на костях, недавнего

происхождения; в разные моменты произведены фотографические снимки фотографами Бермантом и Соловейчиком.

Подписи председателя и членов комиссии.

Текст записки иерея Клавдия, найденной при вскрытии «мощей» Евфросинии Полоцкой.

«ЕЯ РУБАШКА БЕЗ НУЖДЫ ОТ ТЕЛА НЕ ОТНИМАЕТСЯ, КРОМЕ КОГДА ПОТРЕБУЕТСЯ ОТНЯТИЕ ЧАСТИЦ ЕЕ ТЕЛА, ТОЛЬКО ТОГДА РАЗВЕРНУТЬ ЕЯ. А ДЛЯ ПРОСУШКИ ТЕЛА НЕ НУЖНО РАЗВЕРТЫВАТЬ, ТАК КАК ВОЗДУХ ПРОЙДЕТ СКВОЗЬ ЕЯ.

МЫ НЕ ДЕРЗАЛИ НИКОГДА РАСКРЫВАТЬ СВЯТОЕ ТЕЛО ПРЕПОДОБНОЙ МАТЕРИ НАШЕЙ ЕФРОСИНИИ, ТОЛЬКО ТОГДА, КОГДА СВИДЕТЕЛЬСТВОВАЛИ ЕЯ.

Иер/ей/ Клавдий

Пасьля ўскрыцьця мошчы адправілі на атэістычную выстаўку ў Маскву, адтуль — у Віцебск, дзе іх дэманстравалі ў мясцовым краязнаўчым музэі. За год да гэтага ў Спаса—Еўфрасіньнеўскім манастыры былі рэквізаваныя ўсе каштоўнасьці і сярод іх срэбраная рака вагою 40 пудоў, у якой ляжала сьвятая.

У нямецкую акупацыю, калі былі зноў адчыненыя храмы й адноўлены манастыры, віцябляне перанесьлі няталенныя астанкі з музэя ў Сьвята-Пакроўскую царкву. 23 кастрычніка 1943 г. мошчы Еўфрасіньні вярнуліся ў Полацк. Рабілася гэта з дазволу і з дапамогаю акупацыйных уладаў. Рэліквію супраджаў прадстаўнік штандарткамэндатуры, у дзень прыбыцьця цягніка з мошчамі ў горадзе адмянілі камэнданцкую гадзіну. (Было б, вядома, наўна казаць, што акупанты клапаціліся пра беларускую культуру — яны мелі свой разьлік). Мошчы правялі першую ноч ў Сафійскім саборы, а потым хросны ход палачан перанёс іх у храм Спаса, дзе з таго часу і зьберагаецца нацыянальная сьвятыня.

Аб чым умаўчаў пратаярэй Вайтовіч

Юрка Віцьбіч
(Урывак)*

Юрый Стукаліч (Юрка Віцьбіч) — пісьменьнік, журналіст, рэдактар часопісаў «Зьвіняць званы сьв.Сафіі» (Нямеччына), «Шыпшына» (Нямеччына, ЗША) нарадзіўся 15.06.1905. у Вяліжы. Літаратурную дзейнасьць пачаў у 1929 г. («Узвышша», апавяданьне «Млынарова рука»). Да вайны выйшлі 2 зборнічкі апавяданьняў. Пад час эміграцыі напісаў сотні нарысаў, апавяданьняў, фэльетонаў. Памёр 4.01.1975 у Саўт-Рывэры.

«...Позьнім вечарам зь Віцебска ў Полацк прыйшоў вагон з мошчамі сьв. Еўфрасіньні. Ня глядзячы на камэнданцкую гадзіню, калі жыхарам забаранялася выходзіць на вуліцу, камэндант Полацка дазволіў двум сьвятарам і чатыром міранам, паміж імі быў і я... праводзіць мошчы з чыгуначнай станцыі ў сабор сьв. Сафіі.

Ужо была ноч, калі мы зь цяжкасьцямі ўсклалі старадаўнюю дубовую дамавіну-калоду на засланую дыванамі фурманку.

* Урывак друкуецца ў перакладзе на беларускую мову з кнігі «Юрый Стукаліч. Мы дойдзем! Фонд імя П.Кречевскаго. Нью-Йорк, 1975, б. 76—77».

Наперадзе і пазадзі нас ішлі па двух нямецкіх салдатаў, якія нібы сачылі за намі, каб мы не зрабілі нейкай дывэрсіі, ні то ахоўвалі нас ад сустрэчных немцаў. Мы ішлі за фурманкай і сьпявалі сьціхіру: «Весяліся манастыр Спасаў і сьветла лікуй зямля Полацкая».

Наступным днём адбылося перанясеньне мошчаў з Сафійскага сабора ў царкву Спаса... фронт знаходзіўся ў 36 кілаэтрах ад Полацка на станцыі Дрэтунь. Таму спачатку камэндант дазволіў, каб працэсія складалася з пару дзесяткаў асобаў... пазьней пагадзіўся на больш колькасную працэсію. Замест шматлікіх сьвятароў, ішлі ў сваіх пасхальных рызах толькі айцы Антоній і Мадэст. Невялічкі дзявочы хор Сафійскага сабора сьпяваў «Сёньня сьвятло красуецца старажытны горад Полацк».

Вернікаў, нават у поўразбураным вайной Полацку, сабралася больш чым меркавалася, між імі шлі я і мая маці, якая час ад часу шаптала:

—Дазволіў Гасподзь і мне грэшнай спадарожнічаць Цябе, слаўная маці наша Еўфрасіньня...

Калі мы падыйшлі да манастыра, у котрым не званілі званы, бо іх разьбілі бальшавікі, то пабачылі, што па старадаўняму беларускаму звычайу дарожку да царквы Спаса выслалі льяною тканінаю, а насустрач нам выйшлі манаšky Еўпраксія і Леаніла. Іх падтрымоўвалі пад рукі, а яны зь сьлязьмі... галасілі:

—Дамоў варочаешся наша маці ігуменья. Дзякуем табе Госпадзі Ісусе Хрысьце, што дазоліў нам дажыць да гэтага радаваньня...»

ПАМ'ЯЦЬ ЗЯЧІ

Тэатр Галубка — гэта цэлая эпоха. Ён існаваў 17 гадоў і зьгінуў разам зь яго заснавальнікам ў самы страшэнны год развою сталінскага тэрору. Таму нядзіўна зьяўленьне ў друку артыкулаў «рэвалюцыйнай прэсы», якія друкаваліся напярэдадні і пасья тых жахлівых падзей і фарміравалі «сьвядомасьць» працоўных масаў. Аб чым былі яны — гавораць назвы: «Зьнішчыць рэшткі нацыяналізму ў сцэнічным мастацтве», «Супраць вульгарызатарства, прышываньня ярлыкоў і шкоднага пустазвонства» (В.Вольскі — Зэйдэль, «Звязда» ад 19 студзеня 1934 г. і «Полымя рэвалюцыі» №5 за 1934 г.), «Вораг народу пад маскай драматурга» (А.Есакоў, «ЛІМ», ад 30 ліпеня 1937г.)

Тэатральны крытык М.Модэль не шкадаваў чорных фарбаў, каб крытыкаваць драматургію Галубка за яе меладрамнасьць, у якой ён бачыў толькі нацдэмаў і нацыяналізм. І такіх прыкладаў нямала. Нават сёньня ў прэсе зьяўляюцца артыкулы, у якіх сярод правільнай ацэнкі творчасьці вялікага драматурга ў агульным, праглядаецца неразумнае некаторых бакоў яго шматграннай дзейнасьці.

Таму вельмі каштоўным будзе для нашчадкаў кожная рысачка з успамінаў тых людзей, хто працаваў з Галубком, добра ведаў яго. Думаецца, што чытачам часопіса будзе цікава пазнаёміцца з успамінамі зяця Галубка, якія мы з гэтага нумара пачынаем друкаваць. Гэтыя успаміны ня толькі пра нацыянальнага драматурга, артыста, мастака Галубка й эпоху, у якой ён жыў і тварыў, але і пра складаны лёс беларускай інтэлігенцыі наогул. Яны ахопліваюць пэрыяд з 30- гадоў па сёняшні дзень.

Яўген Ціхановіч. Аўтапартрэт.

Аўтар успамінаў — вядомы беларускі мастак Яўген Ціхановіч. Нарадзіўся ён 25 лістапада 1911 года ў Казахстане, на станцыі Джусалы Ташкенцкай чыгункі. Бацька паходзіў з Рэчыцы, маці зь вёскі Карытніца Барысаўскага ўезду. Пасьля сям'ягодкі Яўген Ціхановіч вучыўся ў прафэсійна-тэхнічнай школе будаўнікоў, потым у Віцебскім мастацкім тэхнікуме, які скончыў у 1932 годзе. У 1933 годзе ён уступіў у Саюз мастакоў.

Яўген Ціхановіч — аўтар жывапісных партрэтаў У.Галубка (1968, 1973), А.Пашкевіч (Цёткі 1976), Ф.Скарыны і Ф.Багушэвіча (1977), Я.Коласа і Я.Купалы (1978) і многіх іншых твораў, прысьвечаных слаўным дзеячам беларускай культуры і нашай гісторыі.

Дваццаць гадоў назад, калі я ўпершыню вырашыў выставіць партрэт Галубка ў Дзяржаўным мастацкім музэі БССР, яго было цяжка прывесці праз шматлікія выставачныя камітэты, мастацкія саветы, экспэртна-закупачныя камісіі. Партрэт быў незаказным (не было дагавору). Па-другое, Галубкоўскія афішы, на фоне якіх стаяў вялікі артыст і драматург, з назвамі «Суд», «Бязьвінная кроў», «Душагубы», «Госьць з катаргі», «Праменьчык шчасьця» ды й іншыя не давалі спакою ні Савіцкаму, ні Данцыгу, ні Вярсоцкаму ды, мабыць, іншым сябрам экспэртна-закупачнай камісіі, якая несла адказнасць за палітычны зьмест карціны, можа нават болей, чым сам мастак, аўтар гэтага твора. Партрэт праходзіў па выставачнаму камітэту Саюза мастакоў, бо міністэрскі выстаўкам на такія работы, як партрэт Галубка, дагавораў не заключаў.

Звычайна, на вернісажах мастакі прысутнічаюць заўсёды — ім самім цікава ведаць, як успрымаюцца глядачамі іхнія творы. Так вось і я ўбачыў, каля партрэта Галубка стаяць два пісьменьнікі: Янка Брыль і Васіль Вітка. Мы

прывіталіся. Янка Брыль зрабіў пару заўваг. Потым пасьяла маўчаньня цяжка ўздыхнуў і сказаў: «Такога чалавека загубілі, але няма адказных».

І так гэта было слушна на той час, бо ўсе ведалі, хто адказны быў, але ўслых сказаць аб гэтым ніхто не рызыкаваў. Баяліся нават самога партрэта, назваў яго п'ес, позірку вачэй, якія быццам-бы пыталіся: «За што вы мяне пакаралі, за што?..»

...На допыце па справе мастака Кіпніса, якога затрымалі ў Берасьці па дарозе ў Ізраіль, следчы КДБ, падпалкоўнік Сыцепаненка задаў мне пытаньне: «Чаму на партрэце Галубка ёсьць надпісы, якія выклікаюць сумненьне? Ці патрэбны яны наогул?»

Давялося мне тлумачыць, што гэта толькі афішы тых п'ес, аўтарам якіх зьяўляецца Галубок. «Суд» — гэта камэдыя, «Ганка» — драма. А ўсе афішы разам — гэта творчая біяграфія былога народнага артыста БССР Ул. Галубка, зараз ворага народа, хаця і рэабілітаванага.

—Мы стараемся забыць эти тридцатые годы», — было адказам на маё тлумачэньне. Падпалкоўнік прывёў прыклады з маршаламі, што былі замардаваныя або, як казалі тады, рэпрэсаваныя. Ён быццам-бы хацеў падкрэсьліць, наколькі дробна гучыць прозьвішча Галубка побач з прозьвішчам маршала Тухачэўскага.

Той допыт у яго кабінэце прцягваўся амаль дзесяць гадзінаў зь перапынкам на абед. І калі я зноў падумаўся па прыступках параднага ўваходу ў КДБ, мае ногі дрыжалі, быццам я сам павінен ў нечым. Зусім нядзіўна, што такія думкі лезуць у галаву. Гэты дом мне вядомы яшчэ задоўга да арышту Галубка, калі наркамам НКУС быў Бэрман.

Тады вакол гэтага дома ўзад і ўперад хадзілі вартавыя зь вінтоўкамі. Яны час ад часу пакрыквалі на прахожых, што, сустрэшы знаёмага, спыняліся ля дома. «Проходи! Проходи!» — чулася звычайна. Быў такі час, што нічога не здавалася дзіўным. Усе ведалі, што ахова павінна быць пільнай, бо ў падвале сядзяць ворагі народу.

Зараз мы ужо ня бачым тых вокнаў, што паловай сваёй глядзелі на тратуар, што зімою зь іх валіла смуродная пара, якая цягнулася ў твар прахожых. Трэба толькі ўявіць сабе, колькі ў падвале сядзела, а хутчэй стаяла тых «ворагаў» народу, якіх трэба было трымаць ня толькі ў турме ці «амэрыканцы», якая знаходзілася ў цэнтры двара, але і ў падвале галоўнага корпусу НКУСа, што выходзіў фасадам на Савецкую вуліцу (цяпер Ленінскі праспэкт).

Будынак гэты захаваўся і зараз, але на ім ужо няма добрай скульптурнай групы ў клясычным стылі, дзе рымская матрона абдымала з абодвух бакоў двух анёлаў. Скульптурная група над уваходам, мабыць, нагадвала Бэрману «очную ставку». Бо нездарма з усіх бакоў чуліся сьмяшкі, што мастацкі твор не адпавядае сваёй фрывольнай формай зьместу будынка.

Народны камісар НКУС БССР Бэрман адзначыўся яшчэ тым, што па яго загаду ў менскай турме замуравалі вокны. Засталіся толькі верхнія фрамугі, а звонку зрабілі «наморднікі», каб вязень ня бачыў нават неба.

Па загаду Наркама ўзарвалі царкву на пляцу Волі, ля заходняга маста — так званую чыгуначную царкву, прычым вельмі ганарыліся сваім сапёрскім майстэрствам, бо не пашкодзілі ніводнае шыбы Дома ўраду. Так ў тэя часы йшла барацьба з рэлігіяй.

Менавіта пры Бэрмане мне давалося разам з мастаком Давідовічам афармляць у 1937 годзе фасад НКУСа да першамайскіх сьвяткаваньняў. Мы працавалі не ў памяшканьні, а на двары, каля «амэрыканкі» — круглай турмы бяз вокнаў, вышынёй каля пяці паверхаў. Па другі бок «амэрыканкі» вязьні паволі рухаліся па кругу. Гэта «прагулка» вельмі нагадвала карціну Ван Гога, дзе таксама ў турэмным двары, як у глыбокай студні, вязьні йшлі па акружнасьці.

Праца была скончаная, але заставаўся работа электрыка. Ён чамусьці ўсё не прыходзіў.

—Чаму яго няма?» — запыталіся мы ў камэнданта Ключанкова.

—Ён сядзіць у мяне ў падвале, бо застраліў сваю жонку ад рэўнасьці, — сказаў той.

Пры гэтым яго правае вока шырако расчынілася некалькі разоў (відаць, у камэнданта ня ўсё было ў парадку зь нэрвоваў сыстэмай). На разьвітаньні ён папрасіў мяне зрабіць яму карціну «Ленін у шалашы» і даў запрашалны білет на вайсковы парад, што меўся быць ля помніка Леніну каля Дома ўраду. З гэтай ласкі я зразумеў, што Ключанкоў ведаў, што я зьяць народнага артыста.

На вайсковым парадзе я быў, а вось карціну «Ленін у шалашы» не зрабіў, бо становішча з арыштамі пашыралося так хутка, што захапіла кіраўніцтва па спра-

хутка, што захапіла кіраўніцтва па справах мастацтва пры СНК БССР. Спачатку зьнік Патапейка, потым Ткачэвіч. У Доме ўраду, што ні дзень гасоўці забіралі. Чуткі плылі адна за адной, называліся прозьвішчы, бо сваякі ці суседзі не хава-лі праўды якой-бы яна ні была цяжкай.

У пачатку сакавіка 1937 г. ў Менск прыехаў Сяргей Асановіч, малодшы брат Уладзіслава Галубка па маці. Бацька Сяргея быў таксама чыгуначнікам. Ён часта хварэў і неўзабаве памёр, а ў сям'і Галубка прыбавілася яшчэ сёмае дзіцё з прозьвішчам Асановіч. Зараз Сяргей Асановіч, ехаў па выкліку Ягады ў Маскву і мусіў заехаць да брата. У яго на пэтліцах шынэлі было тры ромбы, бо працаваў ён у палітаддзелах КВЖД у Блюхера, а потым у Растоўскім транспартным ГПУ. Чалавек ён быў бывалы, знаходзіўся на розных пасадах і заўсёды па ахове дзяржавы. Так, яшчэ ў 20-я гады ён удзельнічаў у разгрома белапалякаў у Менску, служыў у войсках ЧОНА, у Беларусі. Вядома, гэта быў разьвіталны прыезд. Трэба было павідацца з Галубком, яго жонкай Ядзьвігай, дзяцямі. Пабываць на Кальварыйскіх могілках, дзе пахавана маці. Добра, што тады мы жылі не на Праводнай вуліцы, а ў Доме спэцыялістаў, дзе было трохі прасторней. Там мы маглі ўсе разам сабрацца і пагутарыць.

Наступіў час разьвітання. Што ка-заць — усё зразумела... Ужо ў купэ мяккага вагона браты абняліся, і тут я ўпершыню ўбачыў слёзы Галубка. Больш ніколі ня чулі мы аб дзядзі Сярожы...

Прайшло некалькі месяцаў. Восеньню 1937 года а 12 гадзіне ўначы у нашу кватэру ўварваліся 5 чалавек

(Аб вобыску ў Доме спэцыялістаў я ўжо пісаў 20 гадоў назад у часопісе «Маладосьць». Але артыкул тады так моцна «пераапрацавалі», што засталася ўражаньне, быццам-бы Галубок памёр сваёй сьмерцю ад гіпэртанічнай хваробы ў 1942 годзе, аб чым паведамлілі ў даведцы дачок Галубка. У ёй таксама гаварылася, што дзеді змогуць атрымаць за бацьку яго зарплату ў падвойным

памеры. Усё гэта рабілася, калі ўжо ня было ў жывых ні жонкі Галубка, ні зьвестак аб лёсе трох сыноў, што загінулі на франтах вайны. Але болей усяго было агідна тое, што чэкiсты засакрэцілі месца пахаваньня Галубка. Сёння мы робім высновы, што тыя сталінскія «сокалы» не вельмі шукалі сабе працы, каб палітычных вязьняў некуды высылаць. Не хацелі яны таксама марна траціць грошы на тых ахоўнікаў, што суправаджалі арыштаваных у Салаўкі або ў Магадан. Можатут, пад Менскам, у Курапатах, знайшла куля народнага артыста, можа, ў іншым месцы. Але ці пазнаеш зараз яго па тых чэрапах бязпрозьвішных смяротнікаў?.. Таму мне прыйдзецца зараз перажываць зноў тыя шэсьць гадзінаў, каб паказаць на прыкладзе Галубка, як праходзілі ў той час вобыскі).

Адзін з чэкiстаў у шынэлі зьвінтоўкай застаўся пры дзвярох у хаце. Астатнія ў розных вайсковых вопратках пры наганах зганяюць усіх у адзін з большых пакояў, а з трэцяга паверха цягнуць заспанага суседа-настаўніка ў якасьці панятога. Чэкiсты чытаюць услях ордэр на вобыск у прысутнасьці аднаго ці двух членаў сям'і Галубка.

Мая жонка Галубок (у доме Люся) з трохмесячным Генікам на руках сядзіць у крэсле, а нкусавец нешта шукае ў дзіцячым ложку—перабірае падушкі, падымае матрац, затым роецца ў чамаданах, трасе кожную кнігу, гартае часопісы. Раптам з «Огонька» выпадаюць фотаздымкі партрэтаў Галадзеда і Чарвякова.

Гэтыя фота былі першымі і апошнімі рэчывымі доказамі ў нашым пакоі. Вобыск у ім скончыўся, бо шукаць больш няма чаго. Але чаму чэкiст нясе фотапартрэты ў залю Галубка, дзе нерухома, як у сне, сядзіць паняты, і кладзе іх на вялікі пісьмовы стол? Я пратэстую, кажу, што гэтыя партрэты мае і да Галубка не маюць ніякага дачынення. «Вось глядзіце, на іх разьлінаваньня клеткі да павялічэньня, да паказу на фасадах установаў, дзеля дэманстрацыі на сьвятах». Але чэкiст на мяне ўжо не глядзіць і нават ня слухае. Ён пераходзіць у другі пакой і дапамагае іншым

рабіць вэрхал. Ём трэба сьпяшацца. Да раніцы трэба ўсё пасьпець, а засталася яшчэ тры пакоі.

Ужо было вядома, што Галадзеда ськінулі з чацьвэртага паверха ва ўнутраны двор НКУСа. Гэта было так бяспрэчна, што ніхто не даваў веры тым плёткам, быццам-бы Галадзед «не вынес цяжэсты прадьявленых ему абвінавачаньняў» і пакончыў з жыцьцём — выкінуўся з вакна. Бо тыя пакоі, дзе вяліся допыты, а тым больш мардаваліся палітычныя зьняволеныя, мелі на вокнах краты, а лесвічная клетка дротавую сетку. Дазвольце не паверыць таксама і тым «дакумэнтам», па якіх Чарвякоў застрэліўся, бо ён таксама «не вынес цяжэсты прадьявленых ему абвінавачаньняў». Чарвякова застралілі ў яго маленькім кабiнеце, што быў побач зь вялікай заляй пасяджэньняў Вярхоўнага Савета ў Доме ўраду. Таму нават спасылкі на яго дачку не праясьняюць сутнасьці факта, а толькі дапамагаюць, тым, чыі рукі ў крыві, заставіць думаць усіх, што Чарвякоў сам хацеў такой сьмерці.

Труна зь цэлам Чарвякова стаяла на другім паверсе Дома настаўнікаў па Камуністычнай вуліцы. *(Зараз вуліцы там няма. Яна адным канцом упіралася ў Ленінскую, другім—сходзіла ўніз да Сьвіслачы. На гэтай вуліцы быў у той час і Дом мастакоў).* Мы з маім сябрам, мастаком, ішлі каля Дома настаўнікаў, там чамусьці сабраліся людзі. У паўголаса чулася прозьвішча: Чарвякоў...

Падняліся на другі паверх Дома настаўніка. Там ў цесным покойчыку ўбачылі труну зь цэлам нябожчыка. Галава яго была зь белаю павязкаю. Чатыры чалавекі з чорнымі стужкамі на рукавах стаялі ў пакоі. Яны, відаць, мелі даручэньне, пахаваць «самагубцу», як звычайнага настаўніка, а не як старшыню Прэзыдыюма Вярхоўнага Савета. Але вось што кідалася ў вочы, калі-б не цывільнае адзеньне гэтых людзей, то можна было падумаць, што перад намі стаялі выканаўцы той чорнай справы,

якім у давяршэньне ўсяго даручана яшчэ і пахаваньне. Бо ні той узрост, ні тыя выразы на тварах, нішто іншае не давалі ніякай падставы думаць інакш. Праз поўгадзіны ля таго Дома ўжо нікога не было. Казалі, што натоўп людзей, якія станавіліся ў чаргу, каб разьвітацца зь нябожчыкам, быў спынены. Зьявілася палутарка і хутка, без ніякіх працэдур труну ўскінулі туды. Машина дала газу ў твары людзей, што нейкі час беглі за ёй. Чаму, куды, і навошта так хутка павезьлі нябожчыка, ніхто ня ведаў.

Што датычыцца першага сакратара ЦК КПБ Гікалы, які таксама зьнік, мы ведалі настолькі мала, што нават байкі не было чутна ніякай. У народзе яго любілі. «У калгасах стала многа сала—вінават Гікала»,—казалі людзі. І сапраўды, гэта быў надзвычай цікавы і добры чалавек. Я пераканаўся ў гэтым, калі афармляў так зваанае «Письмо белорусского народа великому Сталину».

У 1935 годзе была нейкая мода складаць оды вялікаму правадьру. Сярэднеазьвіцкія рэспублікі пачалі з акынаў—Джамбула, Сулеймана-Отальскага. Чарга ўнесьці сваю лепту з калектыўнай творчасьці лепшых паэтаў дакацілася і да нас, беларусаў. Прымалі ўдзел Купала, Колас, Броўка, Глебка, Аляксандравіч, Харык, прэзаікі, шмат людзей з апарата аддзела агітацыі і прапаганды ЦК. Чытаньне тэксту праходзіла на дачы ЦК у Альтанцы, куды прывозілі ўсіх удзельнікаў гэтай на дзіва недарэчнай, калектыўна—прымусовай (паспрабуй толькі адмовіцца) творчасьці. Між тым афармленьне пісьма шло адначасова з напісаньнем тэксту. У зьскізе я прапанаваў беларускі куфар, выкананы ў тэхніцы інкрустацыі па дрэву. Куфар з усіх бакоў аздабляўся арнамэнтам зь беларускай народнай творчасьці. зь лінейнай і расліннай, а больш за ўсё з фрагмэнтаў слуцкіх паясоў. Для гэтага падбіралася натуральнае каляровае дрэва. Былі там і чатыры малюнкi на

тэмы аховы межаў СССР, уручэння актаў на вечнае карыстаньне зямлёй, калгасамі. Прамысловасьць БССР прадстаўляў Барысаўскі дрэвапрацоўчы камбінат, культуру Беларусі прадстаўлялася ў выглядзе народнага танца «Лявоніха». На крышцы куфра — ордэн Леніна ў аб'ёмным выкананьні. Замок са званам. Гэты куфар, як скрыня, служыў сховішчам альбома, на якім вышыты крыжам тэскт пісьма. Вядома, вонкавы бок пісьма быў выключна важны і кожны працэс выкананьня патрабаваў згоды з ЦК самім Гікалам ў асабістасьці. Памятаю, як я разам з Андрэям Аляксандравічам былі на прыёме ў ЦК па ўзгадненьню малюнкаў. Гэта быў, можа, чацьвёрты прыём, але не ў такім складзе. Гікала быў вышэй сярэдняга ўзросту, моцны, кражысты, валасатая грудзь. Чорныя акулёры і валасы пад жоўка. Я чуў раней, што ён вельмі патрабавальны чалавек, не шкадаваў тых партыйцаў, якія шмат гавораць і мала працуюць. Не павышаючы голасу, ён мог так дапячы, што лепей было больш не паказвацца яму на вочы.

Гікала сустрэў нас вельмі ветліва. Шмат гаварыў аб беларускім народзе, як шматпакутным у гісторыі, але вось зараз вольным з усіх бакоў, які робіць новую гісторыю. Разглядзеўшы нашыя малюнкi, ужо перад разьвітаньнем, ён абняў нас, як малых дзяцей, і сказаў: «Беларусаў трэба маляваць прыгожымі, яны заслугуваюць таго, каб і ў мастацкіх творах яны былі такімі, якімі зьяўляюцца ў жыцьці і працы. А лепш паглядзіце на сябе ў люстэрка, вось вам жывыя партрэты». Што на гэтае адкажаш? Мне тады было дваццаць чатыры, а Андрэю — дваццаць дзевяць гадоў.

...На апошнюю частку чыткі зьехаў лася шмат людзей. Усе згадзіліся з тым, што пісьмо адпавядае сваёй ідэі і ўздымае беларускі народ на добрую працу, як абавязальства перад вялікім і мудрым таварышам Сталіным. Як самое пісьмо ня мела аднаго аўтара і афар-

міцеля, то лічылася, што ўсё гэта рабіў сам народ. Мабыць таму, загадчык аддзелу агітацыі і прапаганды ЦК Ткачэвіч тры гадзіны даўбіў мне, што аўтарам куфра зьяўляецца беларускі народ, а не мастак Яўген Ціхановіч.

Той, хто быў у Маскве, пераказваў мне, як Ларыса Александроўская перадавала Сталіну той куфар. Яна пачала сваю прамову на расейскай мове. Сталін паволі прыпыніў яе і запытаўся: «А немогли бы вы на языке беларуском?» Вядома, яна хутка перайшла на родную мову, бо яна была надзвычай таленавітай, прыгожай артысткай. Яна пранесла нашу мову праз народныя сьпевы, беларускую опэру і ўрэшце аддала сваё жыцьцё за беларускую культуру.

Яшчэ праз год я убачыў наш куфар ў Маскве, у Цэнтральным музэі рэвалюцыі. Там на шклянным століку стаяў экспанат вельмі цікавы па выкананьню і па народнасьці тых паясоў і арнамэнтэў, які быў выкананы «таленавітым беларускім народам». Але вернемся ў кватэру Галубка, дзе працягваўся вобск.

Ужо за поўнач, але раптам гасьне сьвятло. Чэкісты нэрвуюцца, патрабуюць сьвечкі. У тым пакоі, дзе жонка Галубка Ядзьвіга, адчыняе ўсе шафы і шуфлядкі рыжы чэкіст. Ён весь час нешта мармыча. Трымаючы ў руках хлебныя карткі і капэратыўныя кніжкі, ён зазначае: «Вот сохраняете, не верите, что карточки больше не нужны, чего-то ждете». Сыпле на стол сем манэтаў, дзе ёсьць нейкі працэнт срэбра. «Почему не сдали государству эти полтинники? Мы сделаем это за вас». Дзіўна мне было ўсё гэта, манэты савецкай чаканкі не зьнятыя з абароту, а трэба здаваць. Аднак рыжы далучае іх да іншых рэчавых доказаў і нясе ў залю Галубка. Потым цягне некалькі шэкспыраўскіх кніг і зазначае пры гэтым: «Держите книги буржуазного драматурга». Цяжка было глядзець на жонку Галубка, бо на тыя папрокі, што ідуць з вуснаў гэтага дзяржыморды, трэба нешта адказаць, але ні да таго.

Праглядалася ўсё. Здымаліся рамы з

карцінамі, прастукваліся сьцены. Нават у кухні пераглядаліся талеркі, усяму даваліся брыдкія ацэнкі ў пераемежку з матам. У тры гадзіны пачалі вобск ў залі Галубка. (Так мы называлі той пакой, дзе на мальбэрце стаяў партрэт жонкі Галубка, работы мастака Кругера, і наўерсе знаходзіўся надзіва вялікі куфар зь беларускай посьцілкай. Ён служыў як сховішча або як сямейны тэатральны архіў). З куфра даставалі амаль усё, што ў ім было: альбомы з фотакарткамі тэатральных пастановак, групавыя здымкі артыстаў і асобных сцэн, альбомы з выразкамі газэт, водгукі гледачоў, пагранічных заставаў і воінскіх часьцей, перапіска зь дзеячамі культуры Расеі й Украіны, дзённікі і ўспаміны, рукапісы п'ес і вершы нашаніўскіх часоў, рукапіс амаль закончанага п'есы пад назвай «Несьцерка», пастановы СНК БССР аб наданьні званьня народнага артыста БССР, аб прэміраваньні Галубка пэрсанальнай аўтамашынай М-1, зборнік апаўданыняў, надрукаваны ў Пецярбурзе ў 1913 годзе, малюнкi «тыпаў» і эськізы да дэкарацыяў, эськізы касцюмаў, крэмнёвая стрэльба і шабля пана Сурынты й яшчэ некаторыя рэчы бутафорыяў, без чаго не абходзіўся тэатральны калектыў ў пачатку сваёй дзейнасьці.

Канфіскаваны быў фактычна ўвесь тэатральны музэй Галубка, што азначала ліквідацыю часткі здабыткаў нашай нацыянальнай культуры. (Як мы ведаем, нічога не вярнулася з таго, што забралі чэкісты пад выгядам рэчавых доказаў). Зараз мы толькі здагадваемся, каму было даручана пераглядаць тэатральныя матэрыялы, каб вінаваціць Галубка ў здрадзе Радзіме, чаму аўтарам п'есы «Несьцерка» раптам стаў драматург і пісьменьнік Віталь Вольскі-Зэйдэль.

Здагадка мае будуюцца ня толькі на адных эмацыянальных пачуцьцях, а пераносіць мяне ў 1929-1930 гг., калі я паступіў у Віцебскі мастацкі тэхнікум. Я адвучыўся два месяцы, і мяне, як сына служачага царскага рэжыму, звольніў дырэктар тэхнікума В.Вольскі. Але на маё шчасьце, ў Нарка-

масьвеце было ўведзена адзіначальле і, дзякуючы Язэпу Дыле, мяне вярнулі да заняткаў, а таксама аддалі мой тапчан у інтэрнаце. Дык вось, у 1930 годзе ў Віцебску праходзіла чыстка партыі. Мы студэнты прысутнічалі на пасяджэньні камісіі, калі праходзіў чыстку наш дырэктар Вольскі. Засталося ў памяці, як ён сябе трымаў. Тое, што Вольскі пагардліва глядзеў на сябраў камісіі, нас ня дзівіла. Але калі ён адмаўляўся адказаць на пытаньні, спасылаючыся на тое, што ён быў чэкіст, а таму ня мае права агалошваць тут сакрэты, бо яны дзяржаўныя, нас вельмі зацікавіла. Бадай таму, што слова «чэкіст» гучала ня столькі рамантычна, колькі дзіўна: наш дырэктар — і вось чэкіст. Урэшце ён паволі дастаў зь кішэнні свой гадзіннік і аб'явіў, што зараз час такі, калі ён прымае страву. Павярнуўся і пайшоў на выхад. Дакладна ня ведаем мы, што рабіў Вольскі тады, а вось што пісаў ён аб Галубку потым, гэта нам вельмі добра вядома.

...Ужо пачынала днець ў вокнах, а вобск яшчэ няскончаны. Чэкісты сталіліся, але застаўся апошні пакой Эдуарда Галубка. Пакойчык той маленькі і шукаць у ім няма чаго, але вось нейкі чамаданчык, ён на замку. Яго трасуць па чарзе, патрабуюць ключоў, пытаюцца, што ў ім. Эдуард ня ведае сам, што казачь, відаць, вельмі зьбянтэжаны. Узарвалі замок, і што гэта? У рушнікі завёрнуты браунінг. Эдзік зьбілеў, рукі трасуцца. Ён пачынае хутка тлумачыць, што гэтая зброя была выдана бацьку яшчэ ў 1924 годзе, дзеля самаабароны. Што былі выпадкі, калі ў бацьку стралялі, што бацька забыўся пра яго, калі не здаў зброю. На Эдуарда болей ніхто не глядзеў і нават не слухаў. Наадварорт, было відаць па тваре чэкістаў, што такая знаходка каштуе больш за ўсё, што дагэтуль было знойдзена. Вораг народу, ды яшчэ з зборяй... Лепшых доказаў ужо больш не патрабавалася.

Роўна а шостае раніцы ўсё, што было забрана, а хутчэй нарабавана, было пагружана на фьордзік і адвезена на рассьледваньне ў НКУС. Я не памятаю, каб нехта зь сям'і Галубка падпісаў той

акт, дзе-б усё было пералічана і названа, што канфіскавалася.

Праходзілі дні, а нам пра бацьку, як і раней, не было нічога вядома. Арышты ў ДOME спэцыялістаў працягваліся. Што ні дзень кагосьці бралі, арыштоўвалі й адвозілі. Кожную ноч да раніцы гарэла сьвятло ў вокнах нашага дома. Учора арыштавалі Андрэя Аляксандравіча, які жыў у правым крыле. Праз тыдзень—нашага суседа Рафальскага, галоўнага рэжысэра яўрэйскага тэатра ў Менску. Назаўтра схалілі яго жонку, а кватэру апячаталі. Неўзабаве ўвесь яўрэйскі тэатр перастаў існаваць. Артысты шукалі працы ў драмгуртках ці кідалі сваю прафэсію. У другім канцы горада арыштавалі Эдуарда Багінскага—дырэктара польскага тэатра, што працаваў у Чырвоным касцёле. Праз нейкі час арыштавалі жонку Багінскага, якая была актрысай польскага тэатра. У Менску зачынілі польскі пэдагагічны тэхнікум, у Віцебску—яўрэйскі. На ўсіх пячатках дзяржаўных устаноў, якія мелі раней назвы на 4 мовах—скасавалі яўрэйскую і польскую. На дзяржаўным Беларускаім гербе таксама скасавалі дзьве стужкі—на мове яўрэйскай і польскай.

У сям'і Галубка ўсе падаўленья да крайнасьці, ня могуць адзін адному глядзець у вочы. Нейкае пачуцьцё віноўнасьці ляжыць на ўсіх. Ядзьвіга Аляксандраўна ня сьпіць, бесьперапынку курыць або ходзіць узад і ўперад. Нэрвы напружаныя да крайняй мяжы. Яна просіць мяне пайсьці ў НКУС. «Жэня, схадзіце, туды, вы-ж там працавалі. Можна даведаецца нешта. Гэтак-жа нельга жыць—трэба нешта рабіць». Ісьці не хацелася, але я іду ў бюро прапускоў, стукаю ў вакенца. Там сядзяць каменныя твары. Яны ведаюць мяне, але на маё запытаньне ніякага адказу. Я вярочаюся ні з чым. Жах і разгубленасьць у кожнага з нас. Пазнаём, што нам пагражае высяленьне з кватэры, ў якой жыве сем чалавек. Я іду зноў, але ў гэты раз да старшыні гарсавета Бударына.

Сакратары ведаюць прычыну візіта і замінаюць уваход да старшыні. Я чакаю, сяжу цярпліва, уваходзіць вялікая група інжынэраў зь Ленінграда. Я карыстаюся выпадкам і прама крочу да старшыні. Адказ быў ясны і вельмі кароткі: «Нічым не могуць помочь, плоха быць родственным врагом народа».

Бяда за бядой навалваецца на плечы жонкі Галубка, немаладой ужо жанчыны. І яна, не бачыўшы аніякага выйсьця з таго становішча, якое агарнула ўсю сям'ю—рэжа вены. Яе знайшлі ў парку Чэлюськінцаў і ледзь выратавалі. Рэпрэсіі распаўсюдзіліся на ўсю сям'ю Галубка. Гэтак Эдуарду—навуковаму супрацоўніку Акадэміі навук БССР—не далі абараніць дысэртацыю па беларускай драматургіі. Старэйшую дачку—Багуславу, якая скончыла мэдыцынскі тэатр, у другі раз па загаду пракурора Гінзбурга, прымусілі ехаць на вёску—да дачы ворага народу няма месца ў сталіцы. Двум сынам—сярэдняму Леапольду, шафэру грузавой аўтамашыны, ды малодшаму—Сыгізмунду, электрыку, не забаранілі працаваць, а толькі выключылі з камсамолу, як дзяцей ворага народу.

Зараз многім цяжка паверыць, у якім становішчы апынуліся дзеці Галубка (якія ўжо мелі сваіх дзяцей). Хоць і існаваў сталінскі «абараняльны закон»: дзеці не адказваюць за сваіх бацькоў. Сакратар партарганізацыі Саюза мастакоў П.Гаўрыленка раіў мне найхутчэй пакінуць сям'ю Галубка, бо гэта можа адбіцца на маім стане. Каб увесці ў брыгаду мастакоў па афармленьню выстаўкі мясцовай прамысловасьці, якую меліся разгарнуць у ДOME ўраду за мяне даваў паручыцельства галоўны мастак В.Алтуф'еў.

У рэшце, захапілі палову кватэры (два пакоі) Галубка, а ў двух астатніх зрабілі «уплотнение». Мяне з жонакай і трохмесячным Генкам наогул выкінулі прэч—як субкватарантаў. «Шукайце сябе прытулак, дзе хаціце!».

(Працяг у наступным нумары).

Лісты ад Міколы Ермаловіча

Міхась Белямук

Ад 22 студзеня 1974 г.

«Для мяне было вялікім сюрпрызам атрымаць ад вас копію кнігі Ю. Ляткоўскага «Mendog król litewski». За гэтыя два дні я пасьпеў перагартваць яе і з большага пераканаўся, што менавіта яна і зьявілася той фундаментальнай «працай», зь якой сьпісваюць усе... Кніга В.Пашуты «Образование Литовского государства» таксама «фундаментальная», але цалком запазычвае схэму, аргумэнты і фразеялёгію Ю.Ляткоўскага. У бліжэйшы час я вам дам разгорнутую характарыстыку кнігі Ляткоўскага й асабліва тых навуковых прыёмаў, якія ў ёй ужыты.

Ад 20 чэрвеня 1974 г.

«Цяпер наконт манаграфіі Ляткоўскага. Мушу сказаць, што ніякай арыгінальнай канцэпцыі ў пытаньні ўтварэньня Вялікага княства Літоўскага ў яго няма. Гэта паўтарэньне таго, што было сказана яшчэ ў XVI ст. у «Хроніцы Стрыйкоўскага», дзе гістарычны працэс быў скажоны да непазнавальнасьці і па сутнасьці пастаўлены з ног на галаву. Гэтак-жа ў працы Ляткоўскага выступае закладзеная схэма пад якую тэндэнцыйна павінны падпарадкавацца ўсе факты, менавіта, што «стопнёвы взрост тэрыторыяльны коштэм зем рускіх». Галоўная памылка Ляткоўскага, як і другіх гісторыкаў у тым, што ён прымае сучасную Літву за Літву XII—XIII стст., а гэта ляжыць у аснове фальсыфікацыі пытаньня ўтварэньня Вялікага княства Літоўскага. Гаворачы аб тым, што «Litwini przekroczyli granice etnograficzne swego (Працяг. Пачатак у №4)

kraju», ён нават не падазрае, што ў той час пад Літвой разумелася зусім іншая тэрыторыя. Менавіта тэрыторыя, якая пачыналася недалёка на захад ад Менску. Вось прыклад, які вельмі добра характарызуе «навуковыя прыёмы Ляткоўскага, так і другіх польскіх дасьледчыкаў (правільней фальсыфікатараў). На стар. 5 не згадаваючыся з думкай, што «litwini pierwsze porobili zdobycze na Rusi Czarnej», ён кажа, што «pierwsze kroki stawila Litwa na Rusi Bialej». У пацьвярджэньне ён прыводзіць сьведчаньне Галіцка—Валынскага летапісу пад 1159 г., дзе гаворыцца, што адзін з менскіх князёў Валадар Глебавіч не захацеў мірыцца з сваімі ворагамі і таму «не цёловал хрёста тёмь оже ходяше под Литвою в лесех». Аднак Ляткоўскі вырывае з кантэксту словы «ходяше под Литвою в лесех» і тлумачыць іх у тым сэнсе, што яны паказваюць на залежнасьць Валадара ад Літвы. Хаця ўсё было наадварот. Валадар таму й адмовіўся мірыцца, бо ведаў, што ён набярэ войска ў Літве, якая была ў яго пад бокам, «в лесех» пад Менскам. І сапраўды ў 1162 г. ён з гэтай «Литвою» перамог Рагвалода Полацкага. Ляткоўскаму нават і неўдамак, што гэты факт, як і многія іншыя, сьведчылі аб усё большым падначаленьні Літвы беларускім землям, аб усё большым пранікненьні беларускага насельніцтва ў Літву. Гэта дало магчымасьць менскім і полацкім князям ня толькі браць дань з Літвы, але выкарыстоўваць яе як крыніцу сваёй вайскавай сілы. Вось гэтага таксама не заўважае Ляткоўскі, гаворачы аб шматлікіх нападах Літвы ў

канцы XII і ў XIII стст. на рускія землі і трактуючы гэта як узрастаючай моцы, ён прапускае па-за ўвагай такі важны факт, як тое, што ўсе гэтыя набегі канчаліся паражэньнем. Гэта азначае, што набегі былі не ў карысьць Літвы, яна слабела ад гэтага. Літва зрабіла два набегі ў 1258 г. на наўгародзкія землі. Відавочна, што гэтыя набегі рабіла пад націскам Полацка, які гэтым самым аслабляў сваіх суседзяў і Літву.

Адным зь «кітоў», на якім трымаецца канцэпцыя, якую падзяляе і Ляткоўскі — гэта раздробленасьць беларусіх земляў у XII—XIII стст., якія, маўляў, пагразьлі ў міжусобіцах, аслабелі і таму былі захоплены ўзмоцненай Літвой. Няма нічога больш недарэчнага за гэта. Калі і была ў сярэдзіне XII ст. барацьба паміж некаторымі полацка-менскімі князямі, то, як я ўжо казаў у артыкуле «Беларускія летапісы й іх лёс», гэта была не сэпаратысцкая барацьба, а барацьба за Полацк, ды й яна паступова заціхла да 80 гг. XII ст.

Я не хачу, каб склалася думка, што я нічога не бачу каштоўнага ў кнізе Ляткоўскага. Не! У ёй багаты фактычны матэрыял. Так некаторыя папскія булы мне былі невядомыя, як і іншыя факты. Бяда ў тым, што ўсё гэта падганяецца пад загатаваную схэму. Я лічу, што роля Міндоўга непамерна перабольшана як Ляткоўскім, так і ўсёй гісторыяграфіяй і перавялічаная за кошт Войшалка, які ўвесь час пакідаецца ў цяні.

Ад 10 студзеня 1979 г.

«Дзякую за добрыя словы пра мае працы... Мае справы не так ужо добра ідуць, вось мінулы год прайшоў без маіх

публікацыяў, невядома, ці будуць яны сёлета. А працы кладзецца шмат, шмат высілкаў. Я пісаў, што жыў у Маладэчна, але кожны дзень езджу ў Менск ў Дзяржаўную бібліятэку, дзе праседжваю з 10-й да 18-й гадзіны. Вяртаюся дамоў і замест адпачынку іду працаваць у таварыства сьляпых, дзе працую 5 гадзін, склейваю каробкі. Без гэтага немагчыма было-б пражыць, бо дзеці мае інваліды, трэба на іх зарабляць. Цяжкое маё жыцьцё. Аднак усё-ж ня глядзячы на вялікія жыцьцёвыя цяжкасьці й ігнараваньне, я не здаюся, вяду досьледы, вяду пошукі й, як кажа васпан, — выяўляю стойкась крывіча. Калі вочы канчаткова не адмовяць, я маю надзею, што сёе-тое зраблю, напішу, каб ведалі нашчадкі. Праўда, разблытаваць нашу вельмі заблытаную гісторыю вельмі цяжка. Зьвесткі вельмі супярэчлівыя, думак і тэорыяў шмат.

Уся наша гісторыя, каб зразумець яе, трэба працерабіць джунглі фальсыфікацыі, якія пакінулі пасяля сябе розныя «дасьледчыкі» тыпу Стрыйкоўскага, Каяловіча, не гаворачы пра пазьнейшых. Літоўскі гісторык Батуры ў сваёй манаграфіі пра барацьбу Літвы з Залатой Ардой (выдадзенай у 1975 г.) паспрачаўся са мною. Ён згаджаецца з тым, што Літва сапраўды была там, дзе я яе паказваю, але ня згодзен ў тым, што назва «Літва» толькі пазьней перайшла на Аўкштоцію, бо, маўляў, паказаная мною Літва была працягам той Літвы, якая нібыта была тады на месцы сучаснай Літвы. Ён даказвае гэтае спасылкамі на граматы Міндоўга, добра ведаючы, што яны былі падрабленыя нямецкім ордэнам у XIV ст. Што і казаць: калі няма чым біць, то бі бубнам. Але яго й яго калегаў можна зразумець. Прызнаць, што Літвы не было на месцы

Аўкштоціі, гэта значыць адрачыся ад гістарычанага свайго «вялічча».

Ад 23 сакавіка 1979 г.

«Вялікі дзякуй за дасланую кнігу «The Useslav epos», якую я сёньня забраў на пошце. Кнігу з большага праглядзеў, знайшоў тое месца, дзе гаворыцца пра Брачыслава як кіеўскага князя. І ўсё-такі аб гэтым паведамляе Эймундава сага. Як ні фантастычныя яе зьвесткі пра падзеі ўсяго Гардарыка, паводле якіх Брачыслаў атрымаў Кенугард, Яраслаў — Хольмгард, а Эймунд — Палтэск. Тым ня меней нейкая праўда ў іх ёсьць, асабліва ў адносінах князяваньня Брачыслава ў Кіеве. Бо адкуль тады там быў «Брачыслаў двор», які ўспамінаецца пры апісаньні падзей, зьвязаных з вызваленьнем Усяслава з цямніцы ў 1068 г. Апроч таго, кіяўляне мелі нейкую падставу пасадзіць Усяслава на кіеўскі стол і ёю, відаць, было тое, што яго бацька займаў гэтае месца. Але з другога боку, як мог князь Эймунд, а пасяля Рагнар у Полацку, калі летапісцы яўна сьведчаць, што там да самай сьмерці ў 1044 г. быў Брачыслаў. Усё гэта вельмі цяжка разблытаць, як і многае з нашай гісторыі...

Сагі вельмі добра перадаюць першапачатковую назву Полацка — **Палтэск, Palttesjuborg**. Сапраўды, так называўся ён спачатку. Назва паходзіць ад назвы ракі Палаты, якая ў сваю чаргу выводзіцца ад латышкага **Palte** або **Palts**, што азначае «лужына». Гэта адзначылі і найбольш старажытныя летапісы, называючы Полацк — **Палтескам**».

Ад 1 красавіка 1979 г.

«Наконт перакладу працы пра эпас Усяслава — не турбуйцеся. Усё гэта можна зрабіць у нас, ды сам я крыху «вачыма» чытаю, як кажуць, пятае праз дзясятае. Тое самое-ж адносна Эймундавай сагі. У канцы мінулага году выйшла кніга Рыздзёўскай «Древняя Русь и Скандинавия». Дык вось, у ёй маецца пераклад сагі, відаць, высока кваліфікаваны. Як я Вам і пісаў, пераклад гэтай сагі быў зроблены яшчэ А.Сапуновым. Аднак параўнаў першы з другім і бачу істотныя адрозьненні. Мусіць, пераклад Рыздзёўскай больш дакладны.

Я прытрымліваюся думкі, што назва «крывічы» — патранімічная і паходзіць ад імя, толькі не ад «Кривь», бо такога не было. Яго відаць, прыдумаў Фасмэр, бо не прывёў дакумэнтальных пацьвержаньняў, а за ім паўтарылі іншыя. Было імя «**Крэў**», яно пацьвярджаецца дакумэнтамі й ужывалася яшчэ ў XVI ст. Магчыма, што спачатку яно мела форму «**скрэў**», але пры зьбегу трох зычных першы гук адпаў. Род Крэвы (ці Скрэвы), відаць, быў найбольш магуны, і яго імя паступова перайшло на іншыя блізкія ці падначаленыя роды. Выводзіць назву «**крывічы**» ад слова «**крэўныя**», г. зн. блізкія па крыві, як гэта зрабіў Г.Штыхаў у «Очерках...» зьяўляецца нацяжкай, але бачу, што ён зрабіў пад Вашым уплывам. Ва ўсякім выпадку назва «**крывічы**» (спачатку «**Крэвічы**») існавала здаўна, як прыйшло гэта племя ў Беларусь».

(Працяг у №6.)

«Уберите солнышко!» або Дакументальная гісторыя аб сьвяткаваньні «Гуканья вясны»

Анатоль Казловіч

«Я, Ськіцеў Андрэй, у нядзелю 20 красавіка 1986 г., у 10 раніцы, прыехаў у Троецкае прадмесце, каб дапамагчы падрыхтаваць выстаўку, а потым прыняць удзел у правядзеньні сьвята «Гуканья вясны». Каля 11 гадзінаў прыехалі нашыя хлопцы. Мы пайшлі да ракі, дзе павінен быў адбывацца абрад. Нас сабралася асобаў трыццаць, у асноўным дзяўчаты. Мы пачалі сьпяваць беларускія абрадавыя песьні, вадзіць карагоды. Да нас пачалі падыходзіць людзі. Тут я заўважыў, што на сьхіле ракі стаяць незнаёмыя хлопцы (чалавек 70). Гэта былі яўна не аматары мастацтва. Потым частка зь іх пачала спускацца да нас.

Мы вадзілі карагод. У цэнтры стаяў Віктар з папяровай птушкай у руках. У сярэдзіну карагода ўварваўся незнаёмы хлапец і сарваў з Віктара лентачку зь беларускім арнамэнтам, выхапіў з рук птушку. Падбеглі яшчэ некалькі хлапцоў. Віктара штурхнулі ў натоўп і там адразу пачалі біць. Адначасова астатнія хлопцы пачалі зрываць з ўсіх нас лентачкі, яны тапталі нагамі беларускі арнамэнт. Нашыя хлопцы стаялі па аднаму, па два. Вакол кожнага — па некалькі асілкаў, многіх нашых білі.

У мяне на галаве не было лентачкі, і да мяне ніхто не падыходзіў. Я бачыў, як білі Карабліна Валерыя, Стэльмашонка Сяргея, Бондаровіча Ігара, Костку Алеся. Білі за беларускую мову, за тое, што сьпяваем народныя песьні. Многія з нападаўшых былі п'яныя, ўсе ляляліся матам.

Потым усе нашы пайшлі наверх, а я застаўся. Бачыў, як ірвалі нашу папяровую птушку — сымбаль вясны. Я пайшоў наверх. Там мяне і Мінко Віктара адвялі ў міліцэйскую машыну. У машы

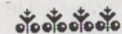
не з намі размаўляў чалавек ў цывільным, які сказаў, што ён супрацоўнік міліцыі. Ён нас абвінавачваў, я толкам не зразумеў, у чым. Яго размова была бессэнсоўная. «Идите отсюда, а то тут рабочие парни из Афганистана вам кости поломают», — так ён скончыў. Калі мы сядзелі ў машыне, пачуўся званок. Пыталіся, як ідуць справы. Адзін з працаўнікоў міліцыі адказаў, што ўсё ідзе нармальна. Калі мы выйшлі з машыны апошняе пытаньне: «Вы поняли, куда вам нужно идти?» Мы паехалі ў школу».

«Я, Мінко Віктар, па запрашэньню Саюзу мастакоў БССР паехаў у нядзелю, 20 красавіка, у Троецкае прадмесце на «Выстаўку аднаго дня». Я прыехаў туды з сваімі аднаклясьнікамі ў 11 гадзінаў. Там ужо знаходзіліся нашыя навучэнцы, якія выстаўлялі свае творы. Як заўсёды, на гэтым сьвяце праходзіла «Гуканья вясны» — народнае сьвята. У нас на галавах былі лентачкі з нацыянальным арнамэнтам, а ў мяне ў руках была вялікая абрадавая птушка — «Жаваронак». Мы спусьціліся да Сьвіслачы, каб не перашкаджаць выстаўляць творы. Мы вадзілі карагоды і сьпявалі народныя песьні. Калі да нас пачалі спускацца хлопцы, я спачатку нічога не зразумеў. Яны адразу пачалі зрываць павязкі, нічога не растлумачыўшы. Іх было чалавек 70. Адзін падыйшоў да мяне і выхапіў з рук птушку, а нехта ззаду штурхнуў мяне ў гурт гэтых хлапцоў. Мяне адразу ўдарылі кулаком ў твар і пайшлі

да іншай групы сваіх таварышоў. У гэтай групе якісьці хлапец спрабаваў ім штосьці растлумачыць (па-мойму, ён з тэатральна-мастацкага інстытута), але тут адзін хлапец выкрыкнуў: «Что их слушать, их бить надо!» І яны пачалі біць таго хлапца зь інстытута.

Весь гэты так называемы «разбор» праходзіў хвіліну або дзьве. Потым яны пачалі казаць, каб мы ўцякалі адсюль. Калі мы казалі што-небудзь па-беларуску, яны крычалі, каб замаўчалі, бо яны не разумеюць і ненавідзяць гэтую мову. Потым, як высветлілася (а высветлілася гэта ад гэтых хлапцоў — «афганцаў» — яны так сябе называлі), напярэдадні іх выклікалі у гаркам камсамола і далі ім указаньне. Сярод іх было шмат п'яных, яны вельмі моцна ляляліся матам, учынілі расправу, на што органы міліцыі адраагавалі вельмі спакойна. Ніхто зь міліцыянераў не паспрабаваў прыпыніць гэтай сцэны. Калі я размаўляў з адным міліцыянерам (не ведаю яго званьня, так як ён быў у цывільным, але так ён прадставіўся, што супрацоўнічае ў міліцыі, і завёў мяне з Андрэям Ськіцевым ў міліцэйскую машыну), то ён сказаў нам: «Ребята, если вы не хотите кончить дело больницей, то уезжайте быстро домой». Пасьля гэтага нам нічога не засталося, як паехаць падабру-паздарову. Пацьвяржэньне таму, што іх зьбіралі у гаркаме камсамола, сьцьвердзілася ў міліцыі.»

«Я прыехала на сьвята вясны пазьней... Нашыя ўжо вадзілі карагод і сьпявалі беларускую народную песню. Я далучылася да іх. Не пасьпелі мы прасьпяваць гэтую песню, як раптам з горкі зьбеглі нейкія хлопцы і кінуліся зрываць з нас лентачкі зь беларускім арнамэнтам і піхаць нас. «Снимайте повязки!» — крычалі яны і дабаўлялі матам. Многія былі п'яныя. Я толькі што прые-

хала і яшчэ не пасьпела павязаць лентачку, але мяне таксама добра піхнулі. Мы запыталі ў іх, што гэта значыць, чаму яны б'юць нас, асабліва хлапцоў. Яны адказалі, што прыйшлі з Афганістана, іх зьбіралі спэцыяльна у гаркаме камсамола для барацьбы з фашыстамі, якія ў гэтыя дні павінны былі адзначаць дзень народзінаў Гітлера. Ім казалі, што моладзь спачатку будзе сьпяваць беларускія песьні, а потым крычаць лёзунгі. Яны і ня сталі чакаць, убачылі, што мы сьпяваем народныя песьні і кінуліся нас біць.

Мы сталі тлумачыць, што мы не фашысты, а з мастацкай школы, што мы сюды запрошаныя. Мы казалі па-беларуску. «Говорите по-русски, по-человечески, давайте!» — крычалі яны. Крычалі, што «еще одно слово на белорусском — и по реке поплывете». Потым адзін глядзіць на мяне і гаворыць: «Если хотите жить, то заберите своих шлюх и отправляйтесь отсюда!» Я абурылася, тады адзін хлапец схапіў мяне за паліто і разам з матам растлумачыў, што калі дзе сустрэне, то ні ражаць, ні жыць больш ня буду. Карацей кажучы, нас пабілі, абразілі, сапсавалі сьвята, на якім была і выстаўка нашых вучняў. *Белавакая Наташа.*

«20 красавіка 1986 г. у рамках Усесаюзнага тыдня выяўленчага мастацтва ў Менску, у Троецкім прадмесці плянавалася правядзеньне заключнай часткі сьвята — традыцыйнай Выстаўкі аднаго дня. Выстаўка была сплянаваная Саюзам мастакоў БССР і зацьверджаная сакратарыятам Саюзу мастакоў і Міністэрствам культуры БССР. Былі выпушчаныя плякат, афіша, запрашальны білет, мэдалі. С мэтай забесьпячэньня належнага парадку на сьвятце, Саюз мастакоў зьвярнуўся зь лістом у Цэнтральны раённы аддзел міліцыі г. Менска з належнай просьбай.

На выстаўцы плянаваліся выступленні мастацкіх калектываў рэспублікі, паэтаў, кампазытараў. На сьвята былі запрошаныя вучні Менскага мастацкага вучылішча і Рэспубліканскай школы-інтэрната па музыцы і выяўленчаму мастацтву імя І.Ахрэмчыка. Павінны былі выступіць калектывы Менскага і Маладзчанскага музычных вучылішчаў, студэнты Менскага інстытута культуры й іншыя. Узрэцорай ўсяго сьвята перад адкрыццём выстаўкі плянавалася «Гуканьне вясны» ў выкананні вучняў школы-інтэрната. Гэта—старажытны беларускі народны абрад зь песнямі і карагодамі.

Калі вучні наладзілі карагод... на іх напала вялікая група (50-60) невядомых людзей (20-25 гадоў). Яны зь нецэнзурным матам і пагрозамі сталі зрываць зь дзяўчатак лентачкі зь беларускім арнамэнтам, хапаць за валасы, душыць, груба піхаць іх, сталі біць хлапчукоў, патрабуючы, каб яны не сьпявалі беларускія песні і не размаўлялі па-беларуску. Білі ў пяльчатках...

Гэты арганізаваны бандыцкі напад, які адбываўся ў прысутнасці соцень людзей, сярод якіх былі дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР, народныя мастакі СССР і БССР М. Савіцкі, А. Анікейчык. За пагромам абьякава назірала міліцыя, аднак ні адзін хуліган ня быў затрыманы. Больш таго, калі пэдагогі й акрываўленыя дзеці папрасілі міліцыю ўціхамірыць хуліганаў, прыпыніць іх прэступныя дзеянні, супрацоўнікі міліцыі і тады не выканалі сваіх абавязкаў. Пагромшчыкамі кіраваў чалавек сярэдняга ўзросту у цывільным. Ён ўступаў у кантакт зь некаторымі супрацоўнікамі міліцыі, якія прысутнічалі пры зьбіванні падлеткаў. Усе гэты наводзіць на думку аб прэступных сувязях пагромшчыкаў з міліцыяй Цэнтральнага раёна.

Сябры аргкамітэту Выстаўкі аднаго дня

*Аляксей Марачкін
Мікола Купава».*

«Марачкіну А.А., Купаве Н.Н.

На Ваше заявление сообщается, что у Прокуратуре БССР изучен материал проверки по факту инцидента, происшедшего вТроицкомпредместье в Минске.

Установлено, что 20 апреля 1986 г. в Троицком предместье проводилась выставка «Одного дня», где находились учащиеся Республиканской школы-интерната по музыке и изобразительному искусству. Пользуясь бесконтрольностью со стороны устроителей выставки и руководства школы, группа учащихся самовольно вышла на набережную реки Свислочь и начала водить хоровод, исполнять старинные белорусские песни о весне. В это время туда по собственной инициативе подошли бывшие воины ограниченного контингента советских войск в Афганистане для охраны общественного порядка. Увидев в руках учащихся деревянный крест и изготовленный из грязного ватмана макет птицы и полагая, что молодежь отмечает день рождения Гитлера, они потребовали убрать указанную символику. Получив отказ, бывшие военнослужащие отняли крест и макет птицы, при этом во время потасовки некоторым учащимся были причинены ушибы.

По данному факту следственным отделом Управления внутренних дел (УВД) Мингорисполкома проведена проверка и вынесено постановление об отказе в возбуждении уголовного дела, так как инцидент произошел из-за недостаточной подготовки и организации культурно-массовых мероприятий в Троицком предместье.

Результаты проверки обсуждены на партийном комитете УВД Мингорисполкома, партийном бюро партийной организации Центрального районного отдела внутренних дел (РОВД) г. Минска, бюро Минского ГК КПБ и бюро ЦК КПБ. Виновные лица, допустившие нарушения, получили строгие партийные взыскания.

Заместитель начальника следственного управления *Р.А.Каблянов».*

У мяне ёсьць фотаздымак, на якім — дзяўчынкі і хлапчукі выпускнога 11-б класа Рэспубліканскай шлолы-інтэрната, якія атрымалі ў наказ на дарогу ў жыццё жорсткі вурок Сьстэмы. Дзяўчынкі з букетамі бэзу, у белых школьных фартушках. Хлапчукі ў строгіх касцюках. І разам зь імі вялікая папяровая птушка як сымбаль вясны. Яны не пакарыліся — зрабілі новую. Паднялі з бруду сваю растоптаную нацыянальную годнасьць. Дзе яны зараз, я не ведаю. Мне прасьцей адказаць, дзе іх няма пэўна: у Вышэйшай партшколе пры ЦК КПБ. Школу таталітарызму яны прайшлі за адзін дзень 20 красавіка 1986 года.

Гісторыя «Гуканьня вясны», на жаль, неадзіночная. Гэта толькі адзін з прыкладаў «пашаны» ў рэспубліцы да нашай нацыянальнай культуры. Вось аб чым напісаў былы студэнт Менскага тэатральна-мастацкага інстытута Генік Лойка.

1991г. Сьвяткаваньне «Гуканьня вясны» ў Троецкім прадмесці.

«... Мы йшлі па гораду, сьпявалі калядкі, неслі калядную зорку. Яна была фанэрная, жоўтая, нават сьвяцілася ў вечаровым горадзе. Натуральна, тут жа міліцыя. Пішу «натуральна», з сумам. Мы нават не ўяўлялі, што беларускія песні выклічуць такую рэакцыю ўладаў. Здавалася, што можа быць небясьпечнага ў тым, што мы прынясьм у нейкую кватэру радасьць? Бо людзі хацяць вырвацца з руднага існаваньня. Міліцыя-ж лічыць сябе выразнікам жаданьняў насельніцтва.

Затрымаў нас тады, мабыць, палкоўнік, не памятаю. Між іншым, ён сказаў у адрас нашай зоркі такую фразу, якая шакіравала мяне і ўрэзалася ў памяць на ўсё жыццё:

**«Это ваш символ.
Это ваше солнышко.
Уберите солнышко!»**

Вялікі пасад у Полацку

Сяргей Тарасаў

Гандлёва-рамесны пасад—неабходная састаўная частка кожнага фэўдальнага горада¹. Існуюць розныя погляды на гісторыю ўзнікнення першых гарадоў на тэрыторыі Русі. Але так ці інакш горадам у поўным сэнсе гэтага слова пачынае лічыцца толькі такое паселішча, якое акрамя ўмацаванага цэнтра — дзядзінца — мае й акольны горад — пасад. У гісторыі Полацка — старэйшага фэўдальнага горада Беларусі — пасад адыгрываў важную ролю.

Падчас узнікнення горада ў IX ст., калі яго ўмацаваны цэнтр знаходзіўся на гарадзішчы памерамі каля 1 га, плошча авольнага горада складала каля 5-6 га. З XI ст. дзядзінца быў перанесены на Верхні замак, дзе быў збудаваны Сафійскі сабор. З гэтага-ж часу паўстае цэласная сістэма гарадзкіх пасадаў, да якой належалі ўласна Вялікі пасад, Запалоцьце, а ў XIV — XVI стст. — Крыўцоў пасад, Слабада, Экімань і, магчыма, некаторыя іншыя.

Археалагічныя раскопкі ў былым Вялікім пасадзе Полацка. 1987/1988гг.

Галоўная роля ў гэтай сістэме, безумоўна, належала Вялікаму пасадзе, які паўстаў у выніку развіцця першапачатковага ўмацаванага гарадзішча. У XI — XIII стст. менавіта тут жыла асноўная частка вольных палачан: рамеснікі, гандляры, купцы і г.д. Гэта была ня толькі галоўная эканамічная моц горада, але і палітычная, бо вольныя гараджане на вечы супольна вырашалі асноўныя пытанні вонкавы і ўнутранай палітыкі.

Археалагічнае даследаванне полацкага Вялікага пасада абяцала шмат цікавага па старажытнай гісторыі горада, тым больш, што ў іншых буйных фэўдальных гарадах Кіеўскай Русі (у першую чаргу ў Кіеве і Ноўгарадзе) рамесныя пасады вывучаны шырока і ўяўляюць найбольш дасканалы даследаваны раён фэўдальнага горада².

Вучонымі АН БССР і супрацоўнікамі Полацкага гісторыка-археалагічнага запаведніка былі запланаваны даследаванні полацкага пасада, але зьбег абставінаў прымусіў навукоўцаў паскорыць гэтыя працы. Вясною 1987 г. у самым цэнтры старажытнага пасада на сучаснай пл. Леніна было распачата будаўніцтва 52-кватэрнага жылога дома. Узгоднены з усімі ўстановамі, праэкт абмінуў беларускіх археалагаў, што ў сваю чаргу прымусіла АН БССР і Міністэрства культуры БССР прыняць экстранныя захады. Будаўніцтва было спыненае да поўнага археалагічнага вивучэння плошчы, якая падпадала пад забудову. На жаль, значная частка культурнага слоя, магутнасць якога складае тут каля 3 м, была знішчаная. Няўмольны коўш экскаватара паспеў знішчыць слой на плошчы больш за 300 м². Як потым паказалі раскопкі, тут пад жалезнымі зубамі, канула ў Лету амаль цэлая вуліца, адна з галоўных на пасадзе, і частка сядзібы рамесніка XII ст.

Ахапіўшы падмурак будучага дома, на пл. Леніна быў разбіты раскоп плошчай болей 1100 кв. м Для параўнання варта нагадаць, што за ўсю гісторыю

археалагічнага вивучэння Полацка з канца 20-х гг. самае даследаванае месца — Верхні замак, дзе раскапана каля 1500 м². Новыя раскопкі ў самым цэнтры Вялікага пасада абяцалі цікавыя знаходкі. І вучоныя не памыліліся.

Стратыграфічныя напластаванні Вялікага пасада на пл. Леніна падзяляюцца на чатыры часткі і прадмацерыковыя слой. Верхні слой XIX — XX стст. складаецца з развалаў бітай цэгля, пяску асфальту і рэшт сучасных драўляных пабудов. Наступны слой шэрава-чорнага колеру з крапінамі гліны, паракні датуецца XIV — XV стст. Тут знойдзена вялікая колькасць кафлі — паліхромнай, мураўленай, таракотавай, абутковых падковак, вырабаў з скуры, паліванага і непаліванага посуду й іншых рэчаў. Ніжэй знаходзіцца слой інтэнсіўнага чорнага колеру, які характарызуецца знікненнем паліванага посуду і кафлі, тытунёвых люлек. У гэтым слаі, які датуецца XIV — XV стст. прысутнічае тыповы ганчарны посуд і дэкаратыўна-будаўнічая кераміка таго часу. Чацьвёрты слой мае характэрны карычневы колер. Ён насычаны друзам, дрэвам, гноем і датуецца XII — XIII стст. У прадмацерыку вылучаецца бедны на знаходкі слой сьветла-шэрага колеру з невялікімі дамешкамі друзу. Сустрэкаецца ў нязначнай колькасці ляпны посуд, але пераважаюць матэрыялы XI ст. Канцом X — XI стст. можна пазначыць гэтыя напластаванні. Мацярык — сьветлы, насычаны вадою суглінак.

Як сказана вышэй, агульная магутнасць напластаванняў складала каля 3 м. Сярод іх найбольш выразна прадстаўлены слаі: XII — XIII і XVI — XVII стст. Раскопкі выяўлена тры будаўнічыя гарызонты, першы з якіх адносіцца да XVII — XVIII стст., другі XII — XIII стст. трэці — XI — пачатку XII стст. Прадмацерыковыя напластаванні Вялікага княства Літоўскага даюць магчымасць даволі ўпэўнена сьцьвярджаць, што першыя насельнікі прыйшлі сюды недзе на

канцы X—пачатку XI стст. Нязначая колькасьць ляпнога і загладжанага на коле посуду (меньш 3% усёй тэрыторыі з прадмацерыковых пластоў) ня можа сьведчыць аб пастаянным тут жыхарстве палачан у IX—пачатку X стст. Наадварот, у ніжніх напластаваньнях—найвялікшая колькасьць тыповага для XI ст. посуду. Тут-жа знойдзены аднабаковыя касцяныя грабеньчыкі, падвескі-бразготкі грушападобнай формы, пацеркі—лімонкі.

Засяленьне палачанамі Верхняга пасада супадае зь вядомай дынамікай разьвіцьця горада ў канцы X — сярэдзіне XI стст., калі на падставе адпадвядных сацыяльна-эканамічных палітычных умоваў Полацк мацнее і пашырае свае тэрытарыяльныя межы. Вонкавым вынікам перамен зьявілася перанясеньне дзядзінца з гарадзішча на Верхні замак, збудаваньне Сафійскага сабора пры Ёўсэлаве Брачыслававічы (1044—1101)³. Гэтым-жа пераменам адпавядае і значнае тэрытарыяльнае пашырэнне асноўнага гарадскога пасада. У XII Вялікі пасада займае міжрэчча Палаты і Дзьвіны, на плошчы каля 50 га. Ня выйшаў ён з гэтых памераў і ў XIII ст. З найбольш цікавых матэрыялаў, што знойдзеныя і вывучаныя ў раскопе на пл. Леніна, трэба адзначыць рэшткі комплексу пабудоў, якія належалі сядзібе полацкіх ювэліраў. Былі дасьледаваныя тры зрубы, зь якіх адзін (памерам 6 на 4,5 м) зьяўляўся, відаць, жылой будовай, а два іншыя (памерам 6 на 4 м і 3,5 на 3,5) майстэрнямі. Непасрэдна ў іх і побач было знойдзена больш за 400 кавалкаў апрацаванага і неапрацаванага бурштыну, больш 60 фрагмэнтаў і цэлых тыгляў, нарыхтоўкі бронзавых вырабаў (у асноўным бранзалетаў і бронзавага дроту), ювэлірны пінцэнт.

У гэтых-жа напластаваньнях знойдзена больш за 20 пацерак, сярод якіх шмат пазалочаных і пасярэбраных, шклянныя бранзалеты, у тым ліку вырабленыя ў Полацку.

Знаходкі на Вялікім пасадзе

Комплекс знаходак зь сядзібы ювэліраў гаворыць аб тым, што ў Полацку існавала свая ювэлірная школа і традыцыя. Таму зьяўленьне ў другой пал. XII ст. у Полацку такога выдатнага майстра, як Богша—аўтара знакамітага крыжа Ёўфрасіньні Полацкай—невypadковасьць.

Апрача таго, дасьледаваньне сядзібы дало некаторыя падставы меркаваць аб сацыяльным статусе рамесьнікаў, якія жылі на Вялікім пасадзе. Калі на Верхнім замку дасьледаваньне сядзібы мясціліся цесна, з малымі адлегласцьмі паміж асобнымі будынкамі⁴, то сядзіба ювэліра Вялікага пасада, абнесена з трох бакоў плятнём, займала плошчу няменьш 300 кв. м, што набліжаецца да памераў сядзіб Вялікага Ноўгарада⁵. Пабудовы тут цягнуліся ня як на Верхнім замку, углыб ад вуліцы, а ўздоўж вуліцы. Гэта дае права лічыць, што ня толькі памеры пасада, зь яго практычна неабмежаванымі магчымасьцямі тэрытарыяльнага росту, але і незалежны ад князя статус пасадзкага рамесьніка дазволіў яму з гэткам «размахам» псяліцца на пасадзе.

Побач зь сядзібаю ювэліра знаходзілася яшчэ адна сядзіба, якая трапіла ў раскоп часткова. Тут, на мяжы XIII—XIV стст. жылі і працавалі майстры па

апрацоўцы чорнага мэталу. Яны пакінулі пасьля сябе вялікую колькасьць мэталічных шлакаў, больш за 500 фрагмэнтаў і амаль цэлых соплаў, празь якія ў печы падавалася паветра й і ншыя рэчы.

Вялікую цікавасьць у раскопках на Вялікім пасадзе ўяўляюць напластаваньні XVI—пачатку XVIII стст. Гэтыя культурныя пласты дасьледваліся ў Полацку ўпершыню. Як і ў іншых гарадах Беларусі, архэолягічныя знаходкі гэтага часу надвычай багатыя. Тут шклянныя вырабы—бутэльнікі, штофы, кварталы, кухонны і сталовы посуд, мэталічныя вырабы, скураныя і многае іншае. Няменьш паловы ўсіх знаходак (а іх агульная колькасьць складае больш за 21 тыс.) прыпадае на рэчы гэтага часу.

Асобна трэба адзначыць дзьвюхбаковую пячатку, зробленую з каменя-пескавіка, вытанчаную з рогу фігурку шахматнага ферзя. Надвычай складаныя падложныя пліткі, значную колькасьць паліхромнай кафлі.

Найвялікшая каштоўнасьць, вядома, — пячатка. Яна знойдзена ў слаі, які датуюцца канцом XVI—перш. паловай XVII стст. Пячатка мае дзьве выявы: з аднаго боку герб Вялікага княства Літоўскага «Пагоня», з другога «Алень сьвятога Губерта». Каму належала гэтая пячатка—адказаць пакуль цяжка. Вядомы навукоўцам горадзёнскі герб з выяваю «Алень» крыху адрозьніваецца ад знойдзенага ў Полацку⁶.

Раскоп на пл. Леніна даў каштоўныя матэрыялы і па мікратапаграфіі фэаўдальнага Полацка. Былі дасьледаваныя

рэшткі некалькіх вуліц. Акрамя таго што гэтыя вуліцы захавалі канструктыўныя асаблівасьці з XII ст. па XVII, яны ў агульных рысах паўтарылі асноўныя накірункі сучасных гарадзкіх вуліц. Гэта сьведчыць аб тым, што ў сыстэме горада будаўнічай структурай Полацка найбольш істотныя, падмурковыя законы разьвіцьця горада былі закладзеныя зь першых часоў яго заснаваньня.

Трэба памінуць, што той праэкт забудовы пл. Леніна прадугледжаў будаўніцтва 4 жылых дамоў (у т. ліку і 12 павярховай вежы), цалкам прычыў гістарычна складзенай архітэктуры цэнтру горада. Пад уплывам жыхароў, навукоўцаў, якія патрабавлі перагледзіць праэкт, гарвыканкам прыняў пастанову адмяніць гэты праэкт. Як будзе выглядаць пл. Леніна — вырашаць палачанам.

Архэолягічныя дасьледаваньні на Вялікім пасадзе працягваюцца. Можна быць упэўненым: старажытная зямля падорыць навуцы і нашай культуры яшчэ шмат цікавага і каштоўнага.

1. Дубов И.В. Проблема возникновения городов на Руси по материалам отечественной археологии, Сб. Становление и развитие раннеклассовых обществ. Л-д, 1986, с. 312—330.

2. Фроянов Н.Я. Киевская Русь. Л., 1980, с. 166, 176—177. Колчин Б.А. Янин В.Л. Археологии Новгорода 50 лет. Новгородский сборник. М., 1982. с.5-6.

3. Рапорт П. А. Зодчество Древней Руси. Л-д, 1986, с.30

4. Штыхов Г.В. Древний Полоцк. Мн.-75. с.50

5. Колчин Г.В.; Янин В.Л. Археологии Новгорода 50 лет. М., 1982, с. 72.

6. Цітоў А.К. Гербы беларускіх гарадоў Мн., 1983, б.14-19.

Шахматны ферзь

«Крыніца» ў лёсе беларусаў

Леў Мірачыцкі

Прыдуць людзі з Усходу,

Прыдуць з Захаду людзі

І спытаюцца ў нас:

Скуль, якога вы роду,

Дзе зямля ваша,

Дзе Айчына ў вас?

(Янка Купала)

Беларуская

КРЫНІЦА

Палітычная, грамадзкая і літаратурная газета

У гісторыі кожнага народа ёсць падзеі, якія сталі знамянальнымі, бо будзілі да новага, лепшага жыцця і пакінулі значны след у развіцці яго нацыянальнай свядомасці, узбагацілі духоўна, узвысілі ў вачах цывілізаваных людзей сьвету. Такая пачэсная роля выпала на долю газеты «Крыніца», якая была заснавана групай студэнцкай моладзі Петраградзкай каталіцкай Акадэміі ў пачатку кастрычніка 1917 года. Да 1936 года газета зьяўлялася органам Беларускай хрысьціянскай дэмакратыі (БХД), затым беларускага народнага аб'яднаньня (БНА). Выдавалася на беларускай мове ў Петраградзе (1917), Менску (1918) і Вільні (зь верасня 1919 па красавік 1937 года; зь лістапада 1939 па ліпень 1940 года). Да 1925 года і зь

сярэдзіны лістапада 1939 года называлася «Крыніца», а ў астатнія гады мела назву «Беларуская крыніца». Друкавалася пераважна лацінкай, а ў 1934—1939 гадах і кірыліцай. Разьлічана была на сялян і інтэлігенцыю, жыхароў Заходняй Беларусі і беларусаў на эміграцыі.

Зь першых выпускаў газета звярнулася з заклікам да ўсіх беларусаў і ўсяго насельніцтва краю ўзяцца за адбудову Бацькаўшчыны. У той час, пісала яна, «калі развалілася царская імперыя ўсе прыгнечаныя, загнаныя і паняволеныя народы пачалі будзіцца да новага жыцця і з надзеямі спазіраюць у будучыню, калі сыны вёскі нашай і места, пакінуўшы доўгавечны сон, заявілі, што й яны хочуць людзьмі звацца, а

народы, стогнучыя пад чужакім ярмом, сказалі, што хочуць быць вольнымі, нарадзілася на сьвет «Крыніца» (1918, №1, 24.8). Калектыў рэдакцыі прыкладаў намаганьні, каб аб'ектыўна асьвятляць і тлумачыць зьявы грамадзкага і культурнага жыцця ў краі і за мяжой. У аснову выданьня былі пакладзены прагрэсыўныя традыцыі «Нашай нівы» (1906—1914) і газеты «Беларус» (1913—1915).

«Крыніца» пасьядоўна адстаявала агульнадэмакратычныя патрабаваньні: свабоды слова, друку, дэманстрацыяў, 8-мі гадзіннага рабочага дня, перадачы ва ўласнасьць бязьзямельным і малазямельным сялянам памешчыцкай зямлі. Шмат увагі надавалася нацыянальнаму пытаньню. Газэта настойліва вяла працу па кансалідацыі беларусаў-католікаў і беларусаў-праваслаўных як членаў адной нацыі, народа, у процівагу састарэлай канцэпцыі, паводле якой лічылася, што ўсе праваслаўныя — гэта рускія, а католікі — палякі. «Крыніца» пасьядоўна падтрымлівала развіццё Беларускай літаратуры і мастацтва, гістарычнай навукі, асьветы, шырокае ўжываньне Беларускай мовы ў грамадзкім жыцці, адпраўленьне на ёй богаслужэньняў у цэрквах і касьцёлах краю. Згодна заявы Браніслава Туронка, аднаго з рэдактараў газеты, «Крыніца» ніколі не здраджвала сваім хрысьціянска-дэмакратычным ідэялам, што яна і надалей будзе выступаць «за палітычную, культурную і грамадзкую волю Беларускага народу, за брацкае сузыхьце ўсіх народаў, засяляючых наш край!» (1926, № 37, 24.10). Так, у 20-х гадах на старонках газеты ўсё часцей апрача патрыятычнага, нацыянальна-рэлігійнага накірунку выказваюцца думкі

на тэмы сацыяльна-грамадзкія, а таксама выразна палітычныя.

Газэта асьвятляла дзейнасьць гуртоў Таварыства Беларускай школы і Беларускага інстытута гаспадаркі і культуры, падтрымлівала пазыцыю Беларускай сялянска-работніцкай грамады ў змаганьні за зямлю для працоўных сялянаў, за правы Беларускай мовы й культуры ў родным краі, але крытычна ставілася да яе пралетарскай праграмы аб вядучай ролі адной партыі ў грамадзтве.

«Крыніца» знаёміла зь беларускім рухам у Смаленску, які пачаўся з арганізацыі пры унівэрсытэце студэнцкага зямляцтва, а ў сярэдзіне 20-х гадоў значна пашырыўся, ахапіўшы тры тэхнікумы, партыйную школу і налічваў каля 250 сяброў. Дзейнасьць Смаленскага зямляцтва беларусаў паглыбілася з адкрыцьцём у 1926—1927 навучальным годзе пры пэдагагічным факультэце унівэрсытэта кафедры беларусазнаўства, а пры рабфаку — Беларускага аддзела. Газэта прыхільна спаткала вестку аб адкрыцьці ў Менску Беларускай Акадэміі навук, зьмясьціла з гэтай нагоды прывітаньні праф. Ул. Пічэты, В. Ластоўскага, Б. Эпімаха—Шыпілы (1928, № 52). Адстаяваючы ідэі хрысьціянскай гуманнасьці, пашаны да духоўных набыткаў іншых народаў, асабліва славянскіх, «Крыніца» рэкламавала на сваіх старонках штомесячны ўкраінскі часопіс «Сільскі сьвіт», які выходзіў у Львове ў міжваенныя гады, зьмяшчала хрыстаматычныя творы М. Канапніцкай, А. Міцкевіча, Т. Шаўчэнкі, І. Франка, Л. Талстога, А. Чэхава, Я. Неруды, О. Жупанчыча, С. Енкі й інш. У газэце ўпершыню (1926, № 35) быў апублікаваны верш В. Гамуліцкага «На Белай Русі», напісаны ім у

1905 годзе, у перакладзе А.Стэповіча, які адыграў важную ролю ў прапагандзе беларускай мовы і песні ў славянскім сьвеце.

Папулярнасьць «Крыніцы» надавалі розныя матэрыялы, зьмешчаныя пад рубрыкамі «Аб чым гамоняць сяляне?», «Вольная трыбуна», «3 Радавай Беларусі», «Беларусы ў Латвіі», «Беларусы на эміграцыі». У аддзеле для дзяцей «Зорка» падаваліся байкі, замалёўкі, песні на выхаваўчыя тэмы, запазычаныя з славянскага фальклёру і школьных чытанак братніх народаў. Газэта прысьвячала ўвагу пытанням фізычнага і культурнага выхаваньня моладзі, змяшчала матэрыялы аб гігіене дзяцей, асьвятляла студэнцкае жыцьцё ў краі і за мяжой.

3 дапамогай «Крыніцы» беларуская вучнёўская й студэнцкая моладзь і атрымлівала неабходныя прафэсіі ў амэрыканскіх сярэдніх і вышэйшых школах. Газэта стала прапагандавала веды па гісторыі і культуры свайго народа, яго традыцыях і звычаях, рэгулярна публікавала літаратурна-мастацкія творы сваіх аўтараў. Тут друкавалі вершы А.Зязюля, К.Сваяк, Г.Леўчык, А.Бартуль, Ф.Грышкевіч, Я.Быліна, С.Новік, А.Ананіч, С. Шыманоўскі, Ф.Субоч, Я.Сьвятазар, Н.Жальба, Т.Кондэль і інш. У розныя гады рэдактарамі «Крыніцы» зьяўляліся В.Грыневіч, М.Грэчанік, А.Васілеўскі, У. Знамяроўскі, Т. Вайцеховіч, Л.Сярмяга, А.Станкевіч, В.Туронак, Я.Пазьняк і інш.

Патрыятычная накіраванасьць «Крыніцы» і крытычныя ацэнкі ёю існуючага ладу ў міжваеннай Польшчы і ў краі выклікалі часта незадаволенасьць мясцовых уладаў. Гэта зьявілася прычынай таго, што газэта толькі ў першай палове 20-х гадоў 9 разоў канфіскаў-

валася і 17 разоў прыцягвалася да судовай адказнасьці, а за ўвесь пэрыяд выданьня ў Вільні яна 3 разы закрывалася і 58 нумароў яе было канфіскавана. За час свайго існаваньня «Крыніца» 3 годнасьцю выконвала ролю трыбуны беларускай эміграцыі. У ёй часта змяшчаліся карэспандэнцыі аб яе грамадзкім жыцьці, сувязях з родным краем. Патрэбна адзначыць, што «Крыніца» паслядоўна прывівала беларускаму чытачу пачуцьці патрыятычнага абавязку перад сваёй Бацькаўшчынай, якой кожны зь іх павінен служыць добрымі ўчынкамі і справамі, быць верным прынцыпа хрысьціянска — дэмакратычнай маралі.

Айцец Адам Станкевіч (24.XII. 1891—1955 ?) Пасьля сканчэньня пасольскае кадэнцыі 1926 г. а.Адам Станкевіч заснаваў у Вільні беларускую друкарню ім.Фр.Скарыны, якая стала найбольш плённай цэнтрам беларускага друкаванага слова ў Заходняй Беларусі. Адтуль штогод выходзіла некалькі беларускіх кніжак, друкавалася пэрыядыка: «Беларуская крыніца», «Хрысьціянская думка» пад рэдакцыяй самога а.Адама, «Шлях моладзі» ад 1932 г., «Самаломач» ад 1935 г., «Калосьсе» ад 1937 г. 3-пад пяра а.А.Станкевіча выйшла каля двух тысяч артыкулаў у розных газэтах і часопісах, больш дзесятка ўступных разьдзелаў да розных кніжак, якія ён падрыхтаваў да выданьня, 17 уласных кніжак.

25 сакавіка 1918 г. у гісторыі самавызначэньня Беларусі.

Вадзім Круталевіч

Сучаснаму чытачу будзе цікава ацэнка, якую давалі Радзе БНР яе новыя апанэнты ў барацьбе за ўладу. Вось што гаварылася ў звароце Выканаўчага камітэту, які быў надрукаваны ў газэце «Дело труда» 19 лістапада 1918 г.: «Жажущих власти много. Захватчики всегда найдутся. Первый из них уже налицо. Это Белорусская рада. Та Рада, которая еще неделю тому назад пополняла свой состав помещиками, их прислужниками и другими врагами рабочих и крестьян. Та Рада, которая изменила первому Всебелорусскому съезду, отвергнувшему власть помещика над крестьянином, фабриканта над рабочим. Та Рада, которая объявила свое полное отделение от Российской Федеративной Республики... Та Рада, которая низкопоклонничала перед оккупационной властью и в своей приветственной телеграмме благодарила Вильгельма второго за приход его войск в Белоруссию. Та Рада, которая теперь прикидывается другом народа и, приспособиваясь к духу времени, готова надеть социалистический плащ. Не эта Рада может быть временной Белорусской властью, не ей доверит трудовой белорусский народ созыв Учредительного собрания».

Чырвоная Армія заняла Менск 10 сьнежня 1918 г. і перашкодзіла зьдзяйсненьню заплянаваных эсэрамі й іх саюзнікамі плянаў. Гісторыкі спрачаюцца адносна юрыдычнай прыроды устаноўчых грамад, палітычных структур, якія былі створаны на іх аснове. Пачынаючы з 30-х гадоў БНР называлі марыанеткавай дзяржавай. Яе стваральнікі выходзілі з таго, што адбыўся гістарычны акт самавызначэньня народу і была створана рэспубліка. Да гэтага вываду сьхіляюцца некаторыя сучасныя аўтары.

Але факты гавораць, што рэспубліка, як рэальнае ўтварэньне, ня склалася. Нацыянальнае самавызначэньне як гістарычны працэс патрабуе ня толькі дэкла-

рацыі, але і рэальную дзейнасьць па арганізацыі дзяржаўнага апарату ўстанавленьню сыстэмы органаў улады і рэалізацыю закоўнаў у жыцьцё, падтрымку насельніцтвам акта самавызначэньня. Без усяго гэтага заявы аб самавызначэньні застаюцца толькі выяўленьнем поглядаў некаторых партыяў і арганізацыяў. Такім чынам БНР не склалася. Але нельга абмінуць адзін істотны момант. У аснове Рады БНР была створана палітычная структура, свайго роду цэнтр, які прэтэндаваў быць прадстаўніком інтарэсаў беларускага народу. Зьвязваў сваё паходжаньне з нацыянальным рухам, зь Беларускім зьездам, ён выступіў у ролі абаронцы інтарэсаў нацыі, яе правоў на самастойную дзяржаўнасьць. Называючы сябе дзяржаўным органам, Рада БНР і Народны сакратарыят зьвярталіся непасрэдна да ўрадаў замежных дзяржаваў з заявамі, мемарандумамі, нотамі і г.д.

Адміністрацыйны цэнтр Заходняй вобласці, які апынуўся ў сувязі з нямецкай акупацыяй у Смаленску, ня мог спакойна глядзець на палітычныя акцыі Рады. Тым больш, што не выключалася мажлівасьць таго, што Нямецчына насуперак мірнаму дагавору прызнае БНР у якасьці дзяржаўнага ўтварэньня.

Адказныя дзеі абласнога цэнтру цікавы тым, што раскрываюць яго разьменьне склаўшыся сітуацыі, адносіны да нацыянальных праблемаў. Другі зьезд Саветаў Западнай вобласці, які сабраўся ў красавіку 1918 г. У Смаленску, у заяве «К беларусским рабочим и крестьянам» клейміў Раду БНР і яе «позо-

рныя замыслы и действия буржуазных наймитов». Зъезд заявіў, што «белорусская рада представляет собой группу самозванцев, а не народных представителей». Заяўлялася, што зъезд «не предаёт никакого значения тем шагам и обязательствам, которые будут сделаны или заключены от их имени белорусской радой».

Деклярацыя Другога зъезду Саветаў вобласці, як і рашэнні Трэцяга зъезду ў верасні 1918 г, замоўчвалі пытаньне аб ўтварэнні Савецкай беларускай дзяржаўнасьці. У друку прапагандавалася ідэя зьлічэньця нацыяў, ліквідацыі нацыянальных перапонак, так як яны перашкаджаюць інтэрнацыянальнаму згуртаваньню працоўных Расеі. У нацыяналізме абвінавачваўся нават Беларускі нацыянальны камісарыят — адзел пры Народным камісарыяце па справах нацыянальнасьцей РСФСР, ня глядзячы на тое, што яго патрабаваньні ня йшлі далей стварэння аўтаномнай беларускай (беларуска-літоўскай) вобласці.

Зараз нярэдка абвінавачваньні ў адрас «бальшавіцкіх гісторыкаў» у неаб'яктыўнасьці, у скажэньні гістарычнай рэчаіснасьці. Усяк было. У мінулым не было нават ўмоваў для таго, каб гісторык мог свабодна выказаць у друку свой погляд па таму ці іншаму пытаньню. Факты прасяваліся праз «клясавае сіта». Перабольшывалася адно, замоўчывалася другое, скажалася трэцяе. Адыход ад стэрэатыпаў караўся. У асьвятленьні дзяржаўнага будаўніцтва ў Беларусі ў пасьярэвалюцыйныя гады кіраваліся «жалезным прынцыпам»: усё, што прадпрымаў Выканкам Саветаў Западнай вобласці і абкам РКП(б) у сфэры нацыянальнай палітыкі—абсалютна правільна, хаця гэтая дзейнасьць была памылковая, вяла да нацыянальнага нігілізму. Погляд на гісторыю праз такую прызму ня мог даць сапраўднага ўяўленьня працэсаў, дзейнасьці асобаў і

арганізацыяў. Але палітычная заўзятасьць працягваецца. Абвешчаны Кастрычніцкай рэвалюцыяй прынцып права нацыяў на самавызначэньне, нават да абасабленьня й утварэньня самастойнай дзяржавы, лагічна ставіў пытаньне аб кірунках рэалізацыі гэтага права.

У канцы 1918 г. паўстала пытаньне аб стварэньні Беларускай Сацыялістычнай Рэспублікі. І сьнежня Часовы рабоча-сялянскі ўрад Беларусі, абвясціў сувярэнную Беларускаю Сацыялістычную Рэспубліку. Незалежнасьць БССР была прызнана РСФСР.

Некалькі раней былі абвешчаны Літоўская, Латвійская й Эстонская савецкія рэспублікі. Была адноўленая Украінская Савецкая Рэспубліка. Ці мае БНР дачыненне да стварэньня БССР? Пэўна, так. Прыхільнікі БНР прапагандавалі ідэю нацыянальнай дзяржаўнасьці. Будзілі цікавасьць народу да адраджэньня беларускай культуры. Усё гэта ўплывала на фарміраваньне нацыянальнай самасьведомасьці. Але будзе перабольшаньнем, калі казаць, што не было-б БНР, не было-б і БССР. БНР толькі адзін з фактараў, які ўплываў на ход нацыянальнага самавызначэньня.

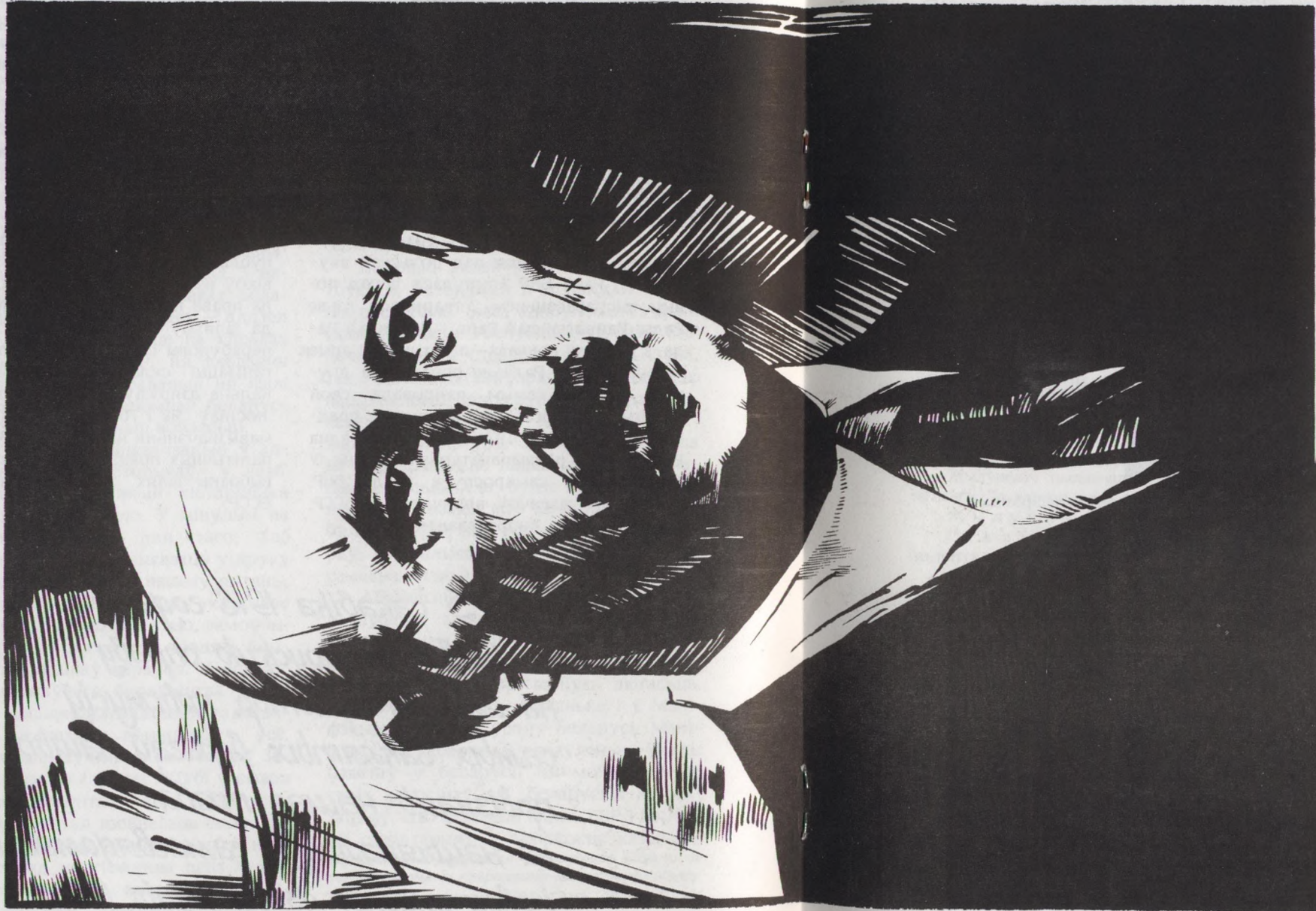
Абвясчэньне Беларускай савецкай рэспублікі, здавалася-б, павінна было нейкім чынам зьблізіць прыхільнікаў самавызначэньня Беларусі. Але грамадзянская вайна ўнесла вялікую лютасьць. Гэта знайшло адлюстраваньне і ў Маніфэсьце Часовага ўраду Беларусі. Маніфэст, які абвясчаў аднаўленьне ўлады Саветаў у Беларусі, ня мог абмінуць сваіх адносінаў да беларускіх арганізацыяў, што стварылі Радны БНР і Народны сакратарыят. У Маніфэсьце казалася: «Продажная буржуазная Беларуская Рада с ее так называемыми «народными министрами», объявляется вне закона». Ворагамі працоўных Беларусі і ўсяго сьвету, якія заслужылі

бязьлітасную рэвалюцыйную кару, аб'яўляліся й яе паплечнікі. Кіраўнікі Заходняй вобласці лічылі, што ўтварэньне БССР выклікана не патрабаваньнямі вырашэньня нацыянальнага пытаньня, а чыста тактычнымі патрабаваньнямі вонкавай палітыкі. Сябраў ураду рэспублікі ад беларускіх камуністычных сэцыяў інакш не называлі як сацыял-шавіністамі. Першы зъезд Саветаў Беларусі выгнаў іх з ураду і ЦВК рэспублікі.

У сьнежні 1919 г. (у гэты час Беларусь знаходзілася пад польскай акупацыяй) Рада БНР апынулася перад новым выпрабаваньнем. Утварылася дзьве Рады: Найвышэйшая Рада і Народная Рада, з рознымі вонкава—палітычнымі арыентацыямі. Адна Рада не прызнавала другую і тым самым падрывала свой прэстыж, як орган нацыянальнага прадстаўніцтва. Але ў 1921 г. засталася адна Рада зь яе першапачатковай назвай. У 1925 г. быў самароспуск ўрада БНР, частка яго дзеячоў вярнулася ў БССР, дзе хутка была рэпрэсаваная.

*...25 сакавіка 1918 года...
Ён вывеў беларускую справу
на шірокі прастор, прымусіў
самых заклятых ворагаў нашых
прывітаць нашае права
на нацыянальнасьць і
свой уласны дзяржаўны бьёт.
Антон Луцкевіч*

БЕЛЫ КУЖАЛЬ НА ІМ ТОНКАЯ ПАЛОСКА КРЫВІ -
ГЭТА СЦЯГ ПАНЯВОЛЕНАЕ БЕЛАРУСІ

А. ДУЦКЕВІЧ

1884-1946

«ПЯТАК»
КЛУБЕНД. ЭША ЧАСОПІС

Эрнэст Ялугін

Публіцыстычная аповесць-хроніка ў дыялёгах

Сьвечкі на Дзяды

Дзеючыя асобы

Зьміцер Жылуновіч, кіраўнік Беларускага нацыянальнага камітэта, а ў бліжэйшым будучым — Старшыня першага Беларускага ўрада.

Чарвякоў, Дыла, Лагун, Шантыр, яго паплечнікі — прадстаўнікі Беларускага нацыянальнага камітэта.

Дзеючыя асобы

Мяснікоў, Кнорын, Іваноў, Разэнталь, Рэйнгольд, кіраўнікі Заходняй вобласці й Смаленскай абласной партыйнай арганізацыі бальшавікоў.

Сталін, народны камісар па справах нацыянальнасьцей

Выходзіць Лагун і часта звоніць у зvon.

Лагун: На мітынг беларусы! Браты, вы мяне ведаеце, я Язэп Лагун. Але загадваць Белнацкамам будзе цяпер Зьміцер Жылуновіч. (Раздаюцца апладысмэнты. Жылуновіч кланяецца). А я тэрмінова еду ў Беларусь рыхтаваць зьезд Саветаў. Слова таварышу Жылуновічу.

Жылуновіч: Браты, суайчыннікі, таварышы! Мы ўсе накіроўваемся ў Менск. Дазвольце мне пазнаёміць вас зь некаторымі таварышамі, якія ў хуткім часе павінны стаць першымі народнымі камісарамі Беларускага савецкага ўрада. Таварыш Чарвякоў Аляксандр. Зараз сябра калегіі Бюро ваенных камісараў. Ён узначаліць наркамат народнай асьветы. Таварыш Дыла Язэп. Працуе ў Цэнтрасаюзе на адказнай пасадзе. Рэкамэндаваны наркомам фінансаў. Таварыш Шантыр Фабіян. Зараз па вайсковых справах. Рэкамэндаваны наркомам юстыцыі.

Таварышы, браты-беларусы! Вы, цэлыя стагодзьдзі прыгнечаныя, вы, па чыёй зямлі прайшоў Молах жажлівай вайны, слухайце! Наступіў час уваскрэсьнення для беларускіх рабочых і бяднейшага сялянства. На ахове пралетарскіх інтарэсаў становяцца Саветы. (Лагун імкнецца аддаць Жылуновічу запіску, але той адмахваецца ў запале прамовы. Нарэшце бярэ, кідае на яе позірк, але не чытае, бо працягвае гаварыць).

...Дык не верце, браты, панам і розным іх падгалоскам! Не верце Беларускай Радзе, якая спрабуе ўсё яшчэ ацалець пад пралетарскімі ўдарамі, у той час як яе эмісары таўкуцца ў прыёмных капіталістычных урадаў і спрабуюць прадаць вас Антанце! Ганіце як мага далей ад сябе гэтую сволач! Верце толькі вашым таварышам бальшавікам і больш нікому... Няхай жыве вольная рабоча-сялянская Савецкая Беларусь у цеснай фэдэрацыі з Савецкай вольнай Расеяй! (Апладысмэнты, у часе якіх Жылуновіч зноў кідае позірк на запіску). А зараз, таварышы, слова паэту і народнаму заступніку Фабіяну Шантыру.

Жылуновіч пасьпешліва накіроўваецца ў бок Сталіна, які здалёк прыслухоўваецца да мітыngu. Па дарозе яшчэ раз ужо больш уважліва чытае запіску.

Жылуновіч: (узьнімаючы ўверх запіску): Таварыш Сталін, што гэта значыць?

Сталін: А, товарищ, Жилунович. Какие ещё проблемы волнуют будущего президента республики?

Жылуновіч: Неверагодна. У Смаленску абласная партканфэрэнцыя зьбіраецца абвясчаць сябе Першым зьездам кампартыі Беларусі, а потым і стварэньне рэспублікі!

Сталін: Очень правильно действуют смоленские товарищи, революционно.

Жылуновіч: Дык што - ж тады адбудзецца ў Менску?

Сталін: В Минске затем состоится прокламирование правительства. Так будет лучше для дела. Слушайте, проект Манифеста о провозглашении БССР готов?

Жылуновіч: (разгублена) Нават зацьверджаны Цэнтрбюро сэкцый.

Сталін: Вот и везите в Смоленск. Там вас встретят как положено. Послана телеграмма с просьбой тов. Ленина — принять как младших братьев, быть может еще не опытных, но готовых...

Жылуновіч: Ну вось: «малодшых братоў», «нявоятных»...

Сталін: (нецяраплива) Вы снова витаєте в романтических облаках. Но давайте прямо говорить: имеют смоленские товарищи значительный опыт работы в массах, в том числе среди солдат? Делегаты в большинстве представлены из всех белорусских губерний? Вы этого отрицать не сможете. Ну, а от ваших, московских белорусов имеются, скажите?

Жылуновіч: Двух таварышаў мы паслалі.

С т а л і н: Вот видите. Второй вопрос. Облесполком является родоначальником Советвласти в Западных губерниях. Могут ли, товарищ Жилунович, делегаты Шестой областной конференции, имея такое впечатляющее представительство, объявить себя партийным съездом республики? Да, ответим мы, могут.

Ж ы л у н о в і ч: Па-вашаму выходзіць, дык нашая аб'яднаная канферэнцыя была наогул залішняя?

С т а л і н: Вот что значит поддаться стихийным настроениям неформальных, в сущности, группировок. А ведь могли бы и зайти, посоветоваться. Почему излишняя? Любое массовое агитмероприятие в таком важном вопросе не повредит, если его направить в правильное русло. Но теперь, с Смоленском в тесном содружестве с более опытными старшими товарищами...

Ж ы л у н о в і ч (узрываецца): Чаму — «старшыми», калі, мы па сутнасці равеснікі? Але-ж галоўнае, яны нас і за таварышаў не хочуць лічыць! Паглядзіце хаця-б што ў газэтах сваіх пішуць!

С т а л і н: Это не более как издержки в пылу споров. С товарищами Мясниковым и Кнориним мы договорились, они условия приняли.

Д ы л а (умешваецца): Умовы могуць быць адны: няхай Мяснікоў з сваімі едуць, як і мы, у Менск і там разам склікаем Усебеларускі зьезд Саветаў.

Ж ы л у н о в і ч (да Чарвякова): Што будзем рабіць?

Ч а р в я к о ў: Урэшце можна і зірнуць, што там, у Смаленску. Выступім там перад камуністамі — людзі-ж свае, зь месц, зразумеюць, дзе праўда.

Ж ы л у н о в і ч (Сталіну): Калі толькі ўсё будзе на парытэтных пачатках. А не— едзе адтуль у Менск.

С т а л і н: Вот и договорились. Думаю трудящиеся белорусы еще памятник вам поставят на центральной площади Минска. Счастливого пути. (Бярэцца за тэлефон). Товарищ Мясников? Как у вас? Уже выступили с докладом? Наша линия проходит? Очень хорошо. Так белорусы к вам едут. Примите, как младших братьев. Манифест? Везут. Просим немедленно сообщить день прокламирования. Поняли меня? (Разьвітална і неярпліва махае рукой беларусам. Тыя выходзяць у дзьверы, за якімі шум станцыі).

Д з я ж у р н ы: Поезд на Смаленск! Смаленск!

Жылунович і яго спадарожнікі расаджаваюцца на вагонных лаўках.

Н я б і т ы (да Бывалага): Эх, здаецца, выпускае сваю зорку Зьміцер Жылунович!

Б ы в а л ы: Ён паступіў як дысцыплінаваны партыец. А зорка — гэта нешта з авантурнага рамана. У гісторыі дзейнічала клясавая неабходнасць.

Н я б і т ы: А мне здаецца: тут хіснуўся Жылунович, падвяла яго наша беларуская мяккацеласць. Вось калі ён быў на вышыні: абвясціўшы на ўвесь цэлы сьвет у «Дзяньніцы»: «Беларусы — дадому!» Тады й яго ўласная Дзяньніца ўзышла. Падумайце: абраны страшынёй Цэнтральнага бюро аб'яднаных сэкцый камуністаў-беларусаў. Ды каб ён не паслухаў Сталіна, а адразу — у Менск, яго арганізацыя магла-б у момант разгарнуцца ў рэспубліканскую.

Б ы в л ы: У выпадку, калі-б зацьвердзілі ў Маскве.

Н я б і т ы: Тады нашошта было абвясчаць, што Беларусі даручаецца сувэрэннасць? Вось дзе пачатак адміністрацыйна-каманднай сыстэмы, а не ў канцы дваццатых.

Б ы в а л ы: У смалян пазыцыі былі мацнейшыя.

Н я б і т ы: (іранічна) Вядома... Калі глядзець ня з пункту ісьціны, а вачыма тых, хто стаяў за Сталіным. Ведаецца, што за шэсьць пунктаў аб утварэньні БССР ён падпісаў зь Мясніковым?

Б ы в а л ы: Цікавіўся.

Н я б і т ы: Я здагадваўся. Вельмі-ж старанна вы абыходзілі гэты момант у сваіх артыкулах. Слухайце! Дамаўляцца аб сувэрэннасьці рэспублікі і ў той-жа час пунктам шостым, канчатковым, упісаць: Правы Цэнтрбюро і аддзелаў Ураду рэспублікі застаюцца ранейшымі. Нармальна?

Б ы в а л ы: Цяжкі для справы ўмацаваньня савецкай улады час патрабаваў жалезнай канцэнтрацыі ўлады ў рэвалюцыйным цэнтры.

Н я б і т ы: Вось і даканцэнтраваліся да трыццаці сёмага.. А чаго варты чацьвётры пункт пагадненьня! Адной толькі цешу сябе думкай: раптам Жылунович меркаваў яшчэ, што ўсё-ж у рашаючы момант акажацца хітрэйшы за Сталіна.

К і р э й: А ну ціха там! Спыніць мітынг!

Смаленскі вакзал. З вакзальных дзьвярэй выходзяць Жылунович, Чарвякоў, Дыла, Лагун. Зьяўляюцца прадаўцы газэт. Выкрыкваюць наперабой:

— Экстрэнны выпуск! Чытайце бальшавіцкую «Звезду»! Шостая абласная партканферэнцыя абвясчае сябе Першым зьездам Кампарты бальшавікоў Беларусі!

Ж ы л у н о в і ч (да прадаўца): Дай мне! (Праглядае газэту. Яго спадарожнікі таксама).

Д ы л а: Вось то да-а...Мы, здаецца, зьявіліся, калі гасьцям гаспадары шапкі падаюць. Рэспубліка абвешчана, віншую таварышы!

Ч а р в я к о ў (разгублена): Сытуацыя... Пакуль, значыць, мы ў Маскве мітынгавалі, у Смаленску справу рабілі.

На сцэне зьяўляюцца ўсе ўдзельнікі Смаленскай аблпартканферэнцыі. Жылунович рашучым крокам падыходзіць да стала, стоячы за якім Мяснікоў аб нечым упаўголаса раіцца з Кнорным.

Ж ы л у н о в і ч: Таварыш Мяснікоў?

М я с ь н і к о ў: А-а товарищ Жилунович... А мы ждали—ждали. Ну вот, главное все же свершилось.

Падыходзіць Рэйнгольд.

Р э й н г о л ь д: А, братья-беларусы... (Паціскае рукі) Мы чакалі, чакалі...

К н о р ы н: Товарищи, конечно, хотят ознакомиться с постановлением съезда. Прошу за мной...

М я с ь н і к о ў: Внимание! Товарищи, избранные в Центральное бюро, прошу к столу президиума.

Ж ы л у н о в і ч: (працягвае гаворку, якая да таго вялася з Кнорным упаўголаса) Тое, таварыш Кнорын, што зьезд мяне і Лагуна ўвёў у ваша Цэнтральнае бюро, справу не мяняе. Крыўдзіце вы беларусаў і самі не разумееце гэтага, відаць.

К н о р ы н: (Успыхваючы): Я своего мнения никогда не скрывал: эта игра в республику вообще ни к чему. Для укрепления диктатуры пролетариата в международном масштабе требуется интернациональное единение трудящихся, а не мелкие национальные ячейки, которые будут неизбежно плодить сепаратистские настроения, что вы сейчас и демонстрируете. Еще раз советую серьезно пересмотреть свои взгляды и не забивайте людям голову всякой националистической чепухой. Выдумали там, в «Нашей ниве» своей каких-то белорусов, какой-то их особый язык...

К і р э й (раптам пакрыўджана): Выходзіць, таварышок, і мяне нехта выдумаў? Бо я так размаўляю.

К н о р ы н: Поживете в городе, избавитесь от своего деревенского диалекта. Наберетесь у пролетариата настоящей культуры...

К і р э й: Выходзіць, таварышок, дык гарадзкі жандар быў культурнейшы за мяне?

Бывала, зьявішся ў Менск, а табе гарадавы гэтак культурна па-расейску кажа: «Ты чиво это, неумытая рожа, на господский тротуар прэш?»

К н о р ы н: Та-ак, явились сюда с целью учинить провокацию? Кто вас, такого делегировал?

С я м ё н: Ды наш ён, наш... Яшчэ не зусім, абцёрся, але наш.

К н о р ы н: Проверим. В Минске, к сожалению, еще имеются националистические настроения и в части пролетарской публики. Сказывается отсутствие крупных промышленных предприятий. Ничего, мы этот недостаток исправим.

Пакідае сцэну. А да Жылуновіча падыходзіць Чарвякоў.

Ч а р в я к о ў: Ніяк не ачомаюся. Рэспубліка абвешчана! Нават ня верыцца, далібог! (сьмяецца) БССР...Сколькі марылі — і на табе, гатова!

Ж ы л у н о в і ч: Словам, безь цябе цябе ажанілі, невядома — куды маладую павядуць. Ну, што далей? Вось гэта ты чытаў? (Трасе паперкамі) Савецкія губэрнатары зь Віцебска рашуча пратэстуюць супроць «задум» «абласьнікоў».

Ч а р в я к о ў: Са смалянамі ў іх даўно згрызоты.

Ж ы л у н о в і ч: Вось і цяпер заяўляюць: захады з стварэньнем рэспублікі — усяго толькі бюракратычныя гульні смаленскіх «абласьнікоў».

Ч а р в я к о ў: Гузоў шчэ будзе, адчуваю.

М я с ь н і к о ў (які ўжо некаторы час сочыць за перамовамі Чарвякова з Жылуновічам): Товарищ Жилунович, ваши все на месте? Продолжим тогда работу. (Званіць у школьны званочак) Товарищи, избранных в центрбюро — просим на заседание! Остальные свободны.

За стол усаджваюца Пикель, Иваноў. Кнорын адразу пачынае пісаць пратакол. Мяснікоў на месцы старшыні.

М я с ь н і к о ў: Товарищ Жилунович, что же вы? В президиум...

Жылуновіч адмоўна махае рукой і садзіцца ў першым радзе ў зале побач з Лагуном, Чарвяковым, Дылам, Сямёнам і Кірэям.

М я с ь н і к о ў: Товарищи, продолжаем нашу ответственную работу. Мы все еще находимся под воздействием исторических решений Первого съезда Компартии Белоруссии. Съезд убедительно показал: трудящиеся массы белорусов не желают знать иной власти кроме Советов. Им ненавистна Белорусская Рада и ее народная республика. Трудовой народ противопоставляет ей свою, советскую республику, а нам поручает теперь сформировать свое, рабоче-крестьянское правительство... Но прежде мы должны избрать руководство Центрального Бюро Компартии Республики.

Ж ы л у н о в і ч (узьнімаецца): Дазвольце мне. Прапаную сьпяраша ў склад Цэнтральнага Бюро, абранага ў Смаленску, уліць Цэнтральнае Бюро, вылучанае аб'яднанай канферэнцыяй беларускіх сэкцый пры Расейскай кампартыі бальшавікоў.

У зале ўзьнімаецца шумок. Сябры прэзыдыума таксама перашэптваюцца з жэстамі абурэньня.

П і к е л ь (узьнімаецца, вымаўляе з акцэнтам прыбалта): Позволитэ мнэ.

М я с ь н і к о ў (з ахвотай): Пожалуйста, товарищ Пикель.

П і к е л ь: Паскольку на нашэм съездэ такоф фопросс нэ ставилсса, шчытайю ехо тэперр неправомэрным.

Ж ы л у н о в і ч (перабіваючы): Дамоўленасьць у Маскве была, у мяне маецца...

П і к е л ь: Прэдлахайю поэтаму Цэнтраль Бюро, выделенному в Москвфе самоликвидироваться и всё, сдать дела настоящему Цэнтраль Бюро.

Л а г у н: Слухайце! Як гэта наша Цэнтральнае Бюро, не атрымаўшы нават на тое згоды аб'яднанай канферэнцыі, якая яго абрала, ды самаліквідуецца? Дзе-ж тады камуністычная прынцыповасьць і служэньне партыйнай масе?

Р э й н г о л ь д: Позвольте мне? Говорю от Минской парторганизации. Слушайте, на съезде же были официальные представители, делегированные московскими коммунистами -белорусами.

Ж ы л у н о в і ч: Іх жа ўсяго два было. Накіравалі іх для сувязі, без поўнамоцтваў для зьліцьця.

Р э й г о л ь д: Так что же теперь, заново съезды собирать? Фактически следует считать: слияние состоялось.

Ж ы л у н о в і ч: Таварышы, заклінаю праявіць міласэрнасьць. Разумею, вы тут ўсе сабраліся інтэрнацыяналісты. У пралетараў, кажуць, айчыны няма. Але-ж я таксама пралетар. Дык што рабіць, калі душа мая ўсё яшчэ шчаміць ад ласкі да роднай беларускасьці?

М я с ь н і к о ў: Нельзя ли все же конкретнее.

Ж ы л у н о в і ч: Канкрэтна прапаную: зьліцьцё двух нашых цэнтраў не зьявіцца парушэньнем правоў вашага зьезду, а беларусы-камуністы — пакуль рэальнасьць.

К н о р ы н: Меншевики — тоже реальность. Но большевики сказали: или —или.

Ж ы л у н о в і ч: Усё-ж таварышы, не сячыце сьпляча. Усё роўна-ж вас будзе большасьць, нават пераважная, відаць. Ну дык пакіньце пакуль усё-ж у бальшавізме, часова, кажу, нацыянальныя сэкцыі. Пакуль гэтка, як я, не пераадолеюць у сабе нацыянальны перажытак мінуўшчыны.

К н о р ы н: Товарищи, это совершенно несерьезно и неприемлемо с точки зрения чистоты нашей идеи.

Галасы: Правильно! Призвать к порядку!

...Предлагаю разрешить лишь за пределами республики падобные секции.

М я с ь н і к о ў: Согласен. Товарищи, голосуем по порядку поступления предложений. За предложение Жилуновича? Так, один, два... За предложение Пикеля, Иванова, Рэйнгольда? Один, три, восемь, десять, Принимается. Теперь сконструируем без затяжек президиум.

К н о р ы н: Председателем предлагаю товарища Мясникова.

Ж ы л у н о в і ч: Таварышы, таварышы! Таварыш Мяснікоў, прашу перапынак. Я ў такім разе павінен перамоўіцца з Масквой.

П і к е л ь: Никаких переговоров, иначе будет сепаратизм.

М я с ь н і к о ў: Объясните, Жилунович, свое поведение.

Ж ы л у н о в і ч: Я абавязаны перамоўіцца з Цэнтрбюро сэкцый... А таксама з Наркамнацам. (У прэзыдыюме абурэньне) Без чаго я наогул не змагу заставацца ў складзе вашага Цэнтрбюро.

П і к е л ь: Нет отдельных переговоров Жилуновича! Из нашего Цэнтрбюро ему права нет тоже выходить.

Ж ы л у н о в і ч: Гэта чаму-ж?

П і к е л ь: Вашу кандыдатуру выдвинулі дэлегаты Московской секции белорусоф-коммунистоф.

Ж ы л у н о в і ч: Я настойваю на неабходнасьці перамоўі з сваім Цэнтрбюро і Сталіным.

М я с ь н і к о ў: Вот, што товарищ Жилунович. Если такое дело, можете посоветоваться с товарищами, которые прибыли сюда с вами. Полчаса, не более. Перерыв, товарищи. Далеко не расходиться!

Жылуновч падыходзіць да ліхтара. Да яго памкнуліся Лагун, Дыла, Чарвякоў. Каля Мяснікова сабралася свая група.

(Заканчэньне у № 6)

ДЛЁКАЕ І БЛІЗКАЕ

Пачатак

Міхась Белямук

Пасьля таго як Кангрэс прыняў пастанову адносна уцекачоў зь Нямецчыны, па якой 250 000 чалавек маглі прыехаць у ЗША, амэрыканскія фэрмеры выкарысталі гэтую пастанову, каб прыпасіцца працоўнай сілай. Высылалі яны патрабаваньні-ашурансы. Шмат беларускіх сем'яў атрымалі іх і трапілі ў розныя штаты да фэрмераў: Валюкевічы, Гарохі, Дубаневічы, Касперовічы, Кузьміцкія, Ламакі, Літвінкі, Маталыцкія, Мікулічы, Міраеўскія, Пагуды, Радзюкі, Харытановічы, Шакалюкі, Яраховічы, — усе яны пазьней пераехалі ў Кліўленд. Жыцьцёвыя ўмовы іх былі прыблізна аднолькавыя. Ад некаторых захаваліся лісты (1950-1951гг.), у якіх яны апісваюць сваё жыцьцё і сваё перажываньні.

Тамаш Ламака 9.04.1950: «Хрыстос Уваскрос! Я ня ведаю Вас, але сёньня, сьвяткуючы адзін на хутары, захацеў адазвацца да каго-небудзь на сваёй мове тут, далёка ад роднага краю. Адрас Ваш я атрымаў ад Вашага знаёмага Мурога Лявона, хацелася-б пазнаёміцца з Вамі бліжэй і час ад часу атрымваць весткі. Я на адзінокім хутары, працую на фэрме, гаспадар мой жыве ад мяне 12 міляў і прыязджае сюды час ад часу. Я маю 52 гады, жыву з жонкай і дачкой, хата вельмі халодная, электрычнасьці няма. Даглядаю кароваў і свінняў, нам вельмі сумна Часамі цэлы тыдзень ня бачым чалавека... Пакуль што ні аб чым не прашу, толькі напішыце, каб пачуць беларускае слова. Калі да Вас напіша Лёня Мурог, прашу пераслаць ягоны адрас.»

У лісьце ад 21 травеня Т.Ламака піша: «Трапіў да фэрмера ў якога жыць вельмі цяжка, але як-бы там ні было, я павінен папрацаваць у назначаным месцы ня меней паўгода, каб не папсаваць погляду на беларусаў з боку тых устаноў, якія займаюцца адпраўкай і адсяленьням у Амэрыку. Гаспадар мой ня хоча падаць разьліку, а ходзіць тут аб высокасьці коштаў пасяленьня. Аднаго разу гаспадар абвесьціў мяне, што я, згодна рахункаў, вінаваты яму 293 даляры, якія я павінен пакрыць з свайго заробку, атрымоўваючы 50 даляраў на месяц. Калі я папрасіў паказаць рахунак, ён адмовіўся... Вядомая рэч, што я напісаў да «Brethren Servis Center» і мне адпісалі, што я вінаваты 183 даляры. Ён думаў, што я непісьменны і зможа ашукаць непісьменных людзей. Я тым часам бяз цэнта і невдома, што будзе далей, як мае справы будуць палагоджаныя. Я маю моцную натуру, буду старацца сплаціць кошт перасяленьня. Калі сплачу, зьвярнуся да Вас з просьбаю дапамагчы пераехаць у Кліўленд».

Лявон Харытановіч 11 красавіка 1950 г. пісаў: «Прабачце, што незнаёмая асоба піша да Вас. Ваш адрас атрымаў на параходзе ад беларуса, зь якім пазнаёміўся. Я маю просьбу, прышліце газэту «Беларускі эмігрант», бо я адзінокі на фэрме. Мая маці і сёстры яшчэ ў Нямецчыне. Маюцца прыехаць, толькі калі? Сувязь зь імі згубілася. Напішыце некалькі слоў, яны будуць мне пацехай».

Дня 22 красавіка Л.Харытановіч пісаў: «Якая радасць, атрымаў Ваш ліст.. Я прыехаў да фэрмера 4 красавіка і працую ад 5-й раніцы да 9 вечара,

часамі да 11-й ночы. На месяц за маю працу фэрмер плоціць 20 даляраў. Нікога зь беларусаў блізка няма, найбліжэй расейская сям'я, каля 10 міль ад мяне (прыехалі ў мінулым годзе і маюць адведаць мяне ў наступную нядзелю).

Ён-жа 25 красавіка напісаў ліст: «Мая маці і сёстры ўжо прыехалі ў ЗША і мой фэрмер думае іх забраць да сябе, бо хоча мець дармовых працаўнікоў. У мяне ёсьць некалькі пытанняў да Вас. Я прыехаў дзякуючы «Brethren Servis Center» (квакеры), калі-б я задумаў уцякаць адсюль, ці, злапаўшы, не адпраўляюць у Нямецчыну? Я ня ведаю тутэйшых парадкаў, ня ведаю, як мне сябе весці. Ці магу я сплываць выдаткі за перавоз нас у Амэрыку з Кліўленду, ці мушу працаваць у фэрмера, пакуль ня сплаціцца кошту перавозу... Калі я фэрмеру сказаў, што маю кузіна ў Кліўлендзе і хачу адведаць, ён вельмі занепакоіўся, крычаў і пагражаў мне».

Паколькі пытаўся аб сплаце кошту перасяленьня апрача Харытановіча, Дубаневічы, Кузьміцкія, Ламакі я зьвярнуўся ў гэтай справе да Дэмара. Ён мне паясьніў, што за перавозку з Эўропы ў ЗША кошту аплатавае дзяржава. Кошту пераезду зь Нью Ёрку да спонсара — арганізацыя, якой можна беспасрэдна сплываць зь любога месца, неабавязкова каб фэрмер быў пасрэднікам. Фэрмер ня мае права прымушаць заставацца, калі працаўнік не задаволены і хоча зьмяніць працадаўцу. Працаўнік мае права пераехаць у Кліўленд, калі яму ёсьць памяшканьне і праца.

Ягонае паясьненьне дало энэргію ў пошуках кватэраў тым, хто выказаў зычэньне пераехаць у Кліўленд. Пайшоў адведаць старога эмігранта, земляка Дубягу. Ён меў два дамы. У адным жыў сам, другі здаваў у арэнду. Дубяга сказаў, што ў пачатку ліпеня будзе вольнае памяшканьне з дзьвюма спальнямі. Я прапанаваў яму Харытановічаў. Той пагадзіўся ўзяць іх і 2 месяцы ня браць

платы. Тады напісаў Харытановічу ліст, што ў ліпені могуць прыехаць. Ён 25 -га травеня пісаў, што «Падлічваю дні, яны зрабіліся даўжэзныя, не магу дачакацца таго дня, калі зь пекла вылезу, каб сустрэцца з Вамі і пачаць супольна працаваць у дапамозе нашым людзям, каб сабраць грамаду і залажыць беларускую арганізацыю... і працягваць змаганьне за вызваленьне нашае Бацькаўшчыны. Жыве Беларусь!»

У травені прыехаў Кастусь Калоша, якога я з радасьцю сустрэў, бо ведаў яго як шчырага патрыёта, працавітага, ураўнаважанага. на якога можна поўнасьцю спакласьціся. Я быў упэўнены, калі даручыць яму нейкую працу, ён выканае яе безадказна. Пакой мой быў невялікі, але дамовіліся, што будзем жыць у ім, каб дзяліцца кожнай вестка, дыскутаваць праблему дапамогі нашым людзям і паступова зьбіраць у Кліўленд моладзь.

Кастусь Калоша

Тыдзень пасьля прыезду К.Калошы атрымаў ліст ад Хведзі Пагуды. У Нямецчыне ён быў энэргічным скаўтам, заўзятым спартсманам, асабліва любіў футбол, (амэрыканцы называюць футбол сакер). Хведар быў шчырым. Ня гледзячы, што я быў ад яго на гадоў 6 старэйшы, мы сябравалі. Любое скаўцкае

даручэнне выконваў сумленна і не аднеківаўся. Тон ягонага ліста быў у агульным бадзёры, ён пісаў: «Міхась, чакаю на сыгнал, чакаю і хвалююся, што братву збіраеш, а мяне ня клічаш, няўжо я Табе ня патрэбны? Ты ведаеш маіх бацькоў і іх погляды, я глядзеў на справы інакш. Яны ня вераць, што Беларусь можа быць незалежнай, я веру і гатоў аддаць жыццё за незалежнасць Беларусі. Мы ў міжнародных скаўцкіх спаборніцтвах з заціснутымі зубамі змагаліся й здабывалі першыя месцы. Расейцы і палякі не маглі выстаць супроць нас, бо мы змагаліся за гонар беларускага скаўтыngu, за гонар нашага народу і нашай Бацькаўшчыны Беларусі... Я чакаю на загад, я гатоў заўтра прыехаць, каб быць разам з Табой.»

Я выслаў ліст Хведару, каб прыязджаў сам, бацькі няхай застануцца, пакуль знойдем памяшканьне. Х.Пагуда, калі атрымаў мой ліст, злажыў свае абістныя рэчы ў рюкзак і паехаў. У суботу 23 травеня застаў Хведзю перад хатай на лавачцы. На запытаньне, калі й як прыехаў, Хведзю пасьміхаючыся, пачаў расказаць, што выйшаў на дарогу і пачаў махаць рукой, каб падабралі. Знайшліся добрыя людзі, прывезлі ў Кліўленд. Тады купіў карту горада, расшукаў маю вулачку, наглядзеў галоўныя вуліцы, купіў білет на трамвай і «прыблукнуў на месца пастоя, каб паказаць, што Хведзю кемлівы скаўт.» Мне і Кастю было вельмі прыемна бачыць Хведзю. Мы пачалі прасіць бабку, каб ён пажыў з намі. Яна пабурчала, але згадзілася.

У гутарках з старой эміграцыяй прыйшоў да высновы, што яны спацваюць нам, але чуюцца бездапаможнымі. Што ад ашурансаў, то баяцца прычыць а.Капанадзі і Баранавай. Аднак, калі мы ў нядзелю пайшлі ў царкву і сказалі, што Хведзю Пагуда шукае кватэру сабе і бацькам, а бацькі паходзяць з былой Віленскай губэрні, яго акружылі віленчукі. Пачалі распытваць

зь якой вёскі. Знайшліся зычлівыя, запрапанавалі кватэраваньне і харчаваньне. Сп. Сіляўка сказаў, што за тыдняў два ў ягоным доме будзе вольная кватэра, але яна неўмэбляваная. Тут-жа знайшліся асобы, якія паабяцалі аддаць мэблю: ложка, матрацы, стол, крэслы, сафу і г.д. Калі ў пачатку ліпеня прыехалі Харытановічы, старая беларуская эміграцыя адгукнулася і прывезла ня толькі мэблю, але фіранкі, посуд на кухню.

Прыкра, але Лявон Харытановіч аказаўся ня тым, каго чакаў. Ён пісаў, што вучыўся ў інстытуце, і я спадзяваўся сустрэць патрыёта і грамадзкага працаўніка, але аказалася, што такім ён ня ёсьць. Калі знаходзілася бутылка—быў сяброўскім, ахвочым да грамадзкае працы. Не было—мяняўся настрой, погляды. (Але пра ягоную маці і сясьцёр ніхто нічога дрэннага ня мог сказаць). Хведзю Пагуда аднойчы заўважыў: «Шкада, што Дуда застаўся ў Нямецчыне. Звязсяці яго і Харытановіча ды найграць кружэлку іх размовы. Кружэлку для разрадкі кожны купіў—бы і мелі грошы на грамадзкія выдаткі.»

А. Апацкі пераслаў ліст А.Дубаневіча з просьбаю, каб дапамог ім пераехаць у Кліўленд. Яны былі ў фэрмера ў штаце Іліной. Апацкі пісаў, што Дубаневіча пазнаў у Нямецчыне. Пасябраваў зь ім, але лёс разлучыў. Я напісаў ліст Дубаневічам, каб падрыхтаваліся да пераезду. Паколькі яны не мелі дастаткова грошаў на білеты, я правёў зборку сярод беларусаў Кліўленда, а Апацкі—у Мэнтары. Грошы выслалі і Дубаневічы: Тацьцяна, Аляксандр і дачка Воля, якой было каля 3 гадоў,— прыехалі да мяне. Бабка спачатку накрычала, але калі я і Кастусь сказалі, што аддаём Дубаневічам свой пакой, а самі будзем спаць часова на падлозе ў сталовай, прыціхла і прыняла Дубаневічаў. Яны пражылі пара тыдняў, пакуль не знайшлі ім памяшканьня, бо з дзіцём неахвотна бралі на кватэру.

ВДНАЕ СЛОВА

«Міжагнёўе» Міхася Кавыля

Святлана Анатольева

Вядомаму на эміграцыі паэту Міхасю Кавылю споўнілася 75 гадоў. 3 гэтай нагоды ў Саўт-Рывэры, дзе жыве паэт, адбыўся ўрачысты вечар, прысьвечаны юбілею і выхаду ў сьвет зборніка выбраных твораў «Міжагнёўе». Кніга выдадзеная Беларускай інстытутам навукі і мастацтва пад рэдакцыяй Зоры Кіпель і Янкі Запрудніка. Бібліяграфію твораў Міхася Кавыля і літаратуру пра яго ды ягоную творчасць апрацавала Зора Кіпель. Сам аўтар напісаў цікавы аўтабіяграфічны нарыс «Мой шлях». Прапануем чытачам некалькі штрыхоў да біяграфіі Міхася Кавыля.

Нарадзіўся Язэп Лешчанка (Міхась Кавыль) 1-га сьнежня 1915 г. ў вёсцы Покаршаў на Случчыне ў звычайнай сялянскай сям'і, дзе шмат дзяцей і мала хлеба. Бацька быў забіты на 1-й сусьвет-

най вайне, а маці сама не магла даць рады з гаспадаркай. Але ня гледзячы на ўсе цяжкасьці, таленавіты юнак ў 1930 г. скончыў Грэскую сямігодку і паступіў у Менскі пэдагагічны тэхнікум імя У.Ігнатоўскага на пазашкольны аддзел. У тэхнікуме быў літаратурны гурток, які Міхась пачаў наведваць. Выступалі там вядомыя ўжо тады Максім Лужанін, якога называлі «беларускім Маякоўскім», Сьцяпан Ліхадзіеўскі, Лукаш Калюга, Уладзімер Сядура, Сяргей Астрэйка, Францішак Гінтаўт, Сяргей Гайка, Сяргей Русаковіч, Алесь Кучар і інш. Міхась Кавыль таксама пісаў сугучныя вершы і пасылаў іх у літаратурны дадатак да бабруйскае абласнае газэты «Камунар» і «Піянер Беларусі». Пад кожным вершам стаяла: «Сябра літаратурнага згуртаваньня «Маладняк» Язэп Маёвы».

Усе гурткоўцы былі летуценнікамі, неспрактыванымі ў палітыцы. Яны шчыра верылі ў «свабоду друку» у СССР. Самым неаглядным быў Сяргей Астрэйка. Ён напісаў паэму «Бэнгалія», у якой апісаў цяжкое жыццё Бэнгаліцаў пад ангельскай акупацыяй. «Аднойчы вечарам Сяржук запрасіў Сядуру, Гуцьку, Русаковіча, Гайку, Гінтаўта, Кавыля, Калюгу і, папярэдзіўшы, «каб гэта засталося між намі», прачытаў паэму. Нехта з прысутных зазначыў: «Дык гэта толькі трэба замяніць слова «Бэнгалія» на «Беларусь» і...» Пачуліся іншыя галасы: «Дык праўда...» «Памрэш, а лепей ня скажаш...» На сваю бяду, Астрэйка не запырэчыў».

Акрамя таго, усе гурткоўцы насілі на штрэфелях значкі СВБ (Саюз ваяўнічых

бязбожнікаў). Але Сяргей Астрэйка аднойчы, пэўна жартуючы, расшыфраваў абрывзатуру СВБ як «Саюз вызвалення Беларусі». Пры сустрэчы зь сябрамі, якія насілі значок, ён заўсёды паўтараў сваё «вынаходства». Усё гэта была юнацкая гульня ў «дзекабрыстаў», за якой пільна сачыла «нядрэмлючае вока» і рабіла «оргвыводы». Хутка з імі пазнаёміўся і Міхась Кавыль.

Ён пазнаў, што такое ГПУ, увосень 1932 г. Сьледчы Браткоўскі, які веў справу, цікавіўся пытаньнем «варожых вылазак» былых навучэнцаў тэхнікума Сядуры, Астрэйкі, Калюгі, Русаковіча, Гінтаўта, Гайкі. Ён загадаў Міхасю даведацца аб тым, дзе яны знаходзяцца і прымусіў падпісаць паперы аб «неразгалшваньні». Але хлапец паступіў інакш. Ён у той-жа дзень папярэдзіў сяброў аб небясьпецы, аб чым стала хутка вядома сьледчаму. 23 лютага 1933 г. Міхася арыштавалі.

«Чорная дама» Надзея Навіцкая аднойчы паказала яму на допыце картку, на якой быў адбітак дзяржаўнага гербу Вялікага княства Літоўскага.

«Зь гіроніяй сказала: «Цяпер Ты ня будзеш мне болей адбрыквацца: «ня знаю, не я... Прывітавайся, буржуйскі прыхвасцень: «Пагоня твая?... Мы знайшлі у цябе пад падушкаю... Ня сьмейся, дурак! Ты ня быў яшчэ, мабыць, пад мушкаю? Кажы, што ды як!»

Я «паздравіў» яе зь перамогаю. Ці сон быў, ці яў?... Адказаў я ёй словамі строгімі: «Пагоня мая...»

Расьмяялася: «Цябе мы вылечым Ад уяў, праяў...» Перад сьледчай тады нехта велічны. А ня я стаяў.» («Пагоня»)

Абвінавачваньне Міхасю вынеслі наступнае: «Удзел у контррэвалюцыйнай арганізацыі СВБ (Саюз Вызвалення Беларусі) і контррэвалюцыйная агітацыя». Па справе СВБ 23 лютага 1933 г. разам зь ім былі арыштаваныя Калюга, Лужанін, Астрэйка, Русаковіч, Сядура, Гайка, Гінтаўт і шмат іншых. Праз 6 месяцаў яны сустрэліся ўсе разам у адной камэры.

Прысуд ім абвесьцілі на карыдоры. Хто іх судзіў завочна, застаецца загадкай і па сёняшні дзень. Міхасю Кавылю далі 3 гады канцэнтрацыйных лягераў. У этап ехаў разам з Лужаніным, Сядурай, Гінтаўтам, Гайкай. Але ў Новасібірску СВБ разгагалі па розных лягерах. Міхась Кавыль апынуўся на Далёкім Усходзе, на Сяданстрое.

Узімку 1936 г. ён вярнуўся да хаты, але жыць яму там не дазволілі, бо вёска знаходзілася на паграніччы. Потым былі Варонеж, дзе працаваў на заводзе «Камінтэрн», Арол, дзе спрабаваў пайсьці вучыцца ў пэдагэгічны інстытут, зноў Варонеж, дзе нейкім цудам удалося ўладкавацца ў школе настаўнікам. Калі немцы прыблізіліся да Варонежу, яго мабілізавалі ў войска, але хутка пад Харкавам іх полк трапіў у палон. Адтуль выратавалі прадстаўнікі беларускіх арганізацыяў. У сакавіку 1943 г. ён апынуўся ў Менску. Але жыцьцё ў сталіцы было неспакойнае. Хутка давялося ўцякаць.

Пасьля доўгіх блуканьняў трапіў у Нямецчыну, у беларускі лягер Бакнанг. Там рэдагаваў газэту «Беларускае слова», затым «Беларускую трыбуну». Адтуль паехаў у Амэрыку і ў сакавіку 1950 г. апынуўся ў Саўт-Рывэры. Працаваў рабочым у розных кампаніях. У 1980 г. пайшоў на пэнсію. Зьявілася шмат вольнага часу, які ён поўнасьцю прысьвяціў літаратурнай творчасьці.

Міхась Кавыль працуе ў розных жанрах. Ёсьць ў яго карона санэтаў, два вянкi, некалькі паэмаў, аповяданьняў, раман, творы драмы і публіцыстыкі. Для усіх яго паэтычных твораў характэрна мілагучнасьць і музычнасьць. Можна таму, на словы яго вершаў напісана столькі песьняў. Прапануем вашай увазе адну зь іх.

Сыны Беларусі

Словы М.Кавыля Муз. І.Ф.Рымко.

І. Сь--ны Бе--ла--ру--сі іа здра--дзяць да ско--ну Ста--рон--ку сн:

у. У джун-глях Бра--зі--лі, У кра--і Ва--шыг--го--ха гб--ло--

Прыпеу.

сна пля--ць. Пра вя--лі--кі Са--ка--вік, Усе-на--род-ны сход;

Аканчэньне.

Пра сва--ю Бе--ла--русь, Слаў-ны свой на-род. Мы сн--ны тва--е.

Сыны Беларусі
Ня здрадзяць да скону
Старонку сваю.
У джунглях Бразылі,
У краі Вашынгтона
Галосна пяюць:

Пра вялікі Сакавік,
Усенародны сход,
Пра сваю Беларусь,
Слаўны свой народ.

Іх песьня, як лава,
Грымць над зарою
У няродных краёх
Пра вечную славу
Нязнаных гэроюў,
Што упалі у баёх—

За вялікі Сакавік,
Усенародны сход,
За сваю Беларусь,
Слаўны свой народ.

Нясуць тую песьню
Магутныя хвалі.
Хутчэй хай нясуць
Туды, дзе балесьне
Душу закавалі,
Забілі красу.

Хай бушуе Сакавік,
Пярунамі б'е.
Беларусь, Беларусь,
Мы—сыны твае.

6.XII. 1965

«Ніхто з радзімай Беларусі не прачытае маіх дум...»

Лідзія Савік

Штрыхі да творчага партрэта Масея Сяднёва*

*Ад сына твайго, што не здрадзіў табе
Што зь імём тваім непахісна стаяў, як стаю*

*Прымі ў тваёй цяжкай, сьвятой барацьбе
Ад шчырага сэрца прызнанасьць маю...*

Беларускае пісьменьніцкае замежжа — амаль невядомая для нашай Бацькаўшчыны зямля... Адкрыцьцём для нашага чытача сталі сёньня вершы, паэмы, раманы Масея Сяднёва — аднаго з найбольш таленавітых прадстаўнікоў беларускай пісьменьніцкай эміграцыі. Яго кнігі паэзіі «Птушыныя зоры» (1975), «Ачышчэньне агнём» (1985), «А часу больш, чым вечнасьць» (1989), раманы «Раман Корзюк» (1985), «І той дзень надыйшоў» (1987) уведзены ў адкрыты фонд нашай нацыянальнай бібліятэкі й іх легальна ўжо можна прачытаць. Як цяж-

Артыкул кандыдата філёлягічных навук, ст. навуковага супрацоўніка інстытута літаратуры АН БССР Л. Савік друкуем у скарачэньні

ка ўсьведамляць, што мы наогул былі пазбаўлены магчымасьці своечасова пазнаёміцца зь лепшымі дасягненьнямі творчага, філясофскага, паэтычнага мысленьня, зрабіць іх сваім духоўным здабыткам, ня кажучы пра характава роднага слова, якое столькі год гучыць за межамі Бацькаўшчыны!

Упэўненая, творчасць Масея Сяднёва захопіць чытача сьвятлом простага чалавечнасьці, хоць сам паэт сумняваўся: «Ну што каму да твайго слова?... Не патрабуем тонкіх мы тваіх сугуччаў». Праз усё, што створана Сяднёвым, праходзіць нязьменны матыў адданасьці і любові да матчынай мовы, роднай зямлі, якая была такой няласкавай да паэта «Як мне цябе, радзіма, не хапала: Якою я згараў журбой». У творах Масея Сяднёва, напоўненых унутраным эмацыянальным напалам, шмат аўтабіяграфічнага, асабіста перажытага, але гэты аўтабіяграфізм успрымаецца ў шырокім сэнсе, ня толькі як асноўныя вехі жыцьцёвага шляху, а як глыбока мастацкае, эстэтычнае самавыяўленьне духоўнага сьвету. Паэт заўсёды больш цэласны і значны, чым яго біяграфія, таму што ён — гэта цэлы сьвет — радасьць і смутак, шчасьце і трагедыя, гармонія і супярэчнасьць.

Паэзія і проза Масея Сяднёва раскрываецца глыбей з улікам яго складанага жыцьцёвага лёсу, насычанага

драматычнымі падзеямі. Сялянскі сын з глыбіннай Магілёўшчыны, студэнт Менскага Вышэйшага пэдагагічнага інстытута, таленавіты паэт, вершы якога ў 30-я гады пачалі друкаваць «ЛіМ», «Польмя Рэвалюцыі», «Савецкая Беларусь», «Чырвоная зьмена», «Беларуская работніца і сялянка», альманах «Аднагодкі», узрастаў, як і многія нашы паэты, сярод прыгажосьці беларускай прыроды, сьвету, што вабіў «адзінствам характава». Натхнёны мілагучнасьцю роднага слова, ён пачаў «сьпяваць хвалу сонцу, вясне, дажджу і грому». Ягоньня вершы былі заўважаны літаратурнай грамадзкасьцю, што акрыліла маладога паэта, надало яму сілы, творчага імпульсу. Вершы Сяднёва краналі душу чытача адухоўленасьцю, нацыянальным калярытам, веданьнем багацьця роднага слова.

Як і многіх іншых пісьменьнікаў, прадстаўнікоў таленавітай моладзі, Сяднёва рэпрэсавалі ў кастрычніку 1936 г., абвінаваціўшы ў нацдэмаўшчыне й іншых грахах. Пачаліся змрочныя турэмныя дні, допыты, а пазьней — цэлыя гады выгнаньня. Вершы гэтага часу набываюць зусім іншую эмацыянальную танальнасьць, іншыя фарбы ў адрозьненьне ад узьнёслых лірычных матываў, што пісаліся «на досьвітку». Глыбокія перажываньні раскрываюцца ў формах балюча падкрэсьленага кантрасту. Радасьць жыцьця абрываецца цяжкай рэчаіснасьцю. Паэт бачыць сваю музу зь зьвязанымі назад рукамі, ягоны верш «ахрып на цэмэнце ў казэмаце», «хруснуў касьцьмі».

Ня глядзячы на жорсткую рэчаіснасьць, у сваім вершы «Сьледам за песьняй» пра сваю музу паэт гаворыць:

*Дармо: хоць білі у цішы
і пхалі нанач у задуху—
ня выбілі зь яе душы
і песеннага духу.*

*Ці йна была на Калыме,
ці ў камэры вільготнай, цеснай,
ці сьмерць была ў яе наўме—
яна была заўсёды песьняй.*

Можа за гэты паэтычны дар лёс быў літасьцівы да М.Сяднёва. Привезены з Калымы ў Менск напярэдадні вайны на паўторнае сьледтва, ён атрымаў неспадзяваную свабоду... дзякуючы вайне. І гэтак вызваленьне ён вітаў «сваіх радкоў лірычнай салютам». Лёс Сяднёва, дарэчы, паслужыў жыцьцёвай асновай для мастацкага ўвасабленьня лёсу рэпрэсаванага сына Зазыбы — Масея, у трылёгіі Івана Чыгрынава.

Гнаны вайной, Сяднёў апыняецца на чужыне. Стан паэта ў гэты момант — раздвоенасьць, супярэчлівыя пачуцьці, балючыя пытаньні. «Дзьве душы ў маёй душы адной між сабой змагаюцца бесьперастанку». Унутраны голас, быццам, староньні дарадца, прамаўляе словы, якія сам ён баіцца выказаць: «Паэтам Бацькаўшчыне застанешся, хоць на свабоду Бацькаўшчыну прамяняў ты, за вызваленьне ейнае загінуць баючыся» («Урываек»). Ці ж лягчэй стала сэрцу паэта ад таго, што ягоная песьня стала вандроўнай?

*Вёрсты шлях мой далёкі пакрылі.
боль у сэрцы маім, што гадамі насіў,
не заціх.*

*Нібы птушка пярэнькі з крыльня,
разгубляў я па сьвеце самых родных і
дарагіх.*

У 1946 г. Сяднёў піша паэму «Мая вайна» (першапачатковая назва «На край сьвятла»), пазьней «Цень Янкі Купалы», яшчэ пазьней трагічную паэму «Мікола Бугроў». Балючыя ўражаньні вайны глушылі напачатку тугу па родных, пакінутай Бацькаўшчыне, але потым матывы смутку, тугі па радзіме пачынаюць прарывацца амаль у кожным вершы, жывуць у паэтавай душы пастаянна, дзе-б ён ні жыў, пра што-б ні пісаў.

Як адчувае сябе чалавек, які выпаў зь гісторыі сваёй краіны? Ён стварае сваю асабістую гісторыю, жыве інтэнсыўным унутраным жыццём. У М. Сяднёва гэтая духоўная перапоўненасць знаходзіла выйсьце ў мастацкай творчасці, дзякуючы якой лёс яго на чужыне зь цягам часу становіўся не такім горкім і цяжкім. Ды ўсё-ж паэт востра адчувае сваё адзіноцтва. Слых яго «аглушаны чужою гаворкай», «ночы цвітуць снамі» аб далёкім родным краі. У вершах «Хусьцінкі», «Сум», «Вечар», «Сон», «Адзіноцтва», «Відзеньне Бацькаўшчыны», «Боль», «Сум», «Сьмерць малітваў» раскрываецца сьветаадчуваньне чалавека, для якога страта айчыны раўназначна страце ўсяго лепшага ў жыцьці, нават паэтычнага натхнення.

Усё найбольш значнае, што створана Сяднёвым, прысьвечана Беларусі. Гэта творы, вершы, паэмы, што сабраны ў кнізе «Ачышчэньне агнём». Яны напісаны рукой сталага, шмат перажыўшага, перадумаўшага чалавека, які і ў сваёй жыццёвай уладкаванасці прызнаецца:

«Калі я гэты бераг і абраў, ня значыць, што забыў я іншы бераг».

Сяднёў неяк пісаў, што адзіным сродкам выяўленьня сябе была для яго родная мова. І сапраўды, можа таму выклікае моцнае ўражаньне пачуцьцё суперажываньня лёс лірычнага героя ў творчасці М.Сяднёва, што раскрываецца ён менавіта беларускім словам, якому падуладны самыя разнастайныя адценьні эмацыянальнай палітры нацыі.

*Цяпер на бацькаўшчыне ўжо марозы
кладуць узор на ранішнім лядку.
Падпаленьня восеняй бярозы,
усьцяж гараць на бальшаку.*

*У полі бацьку я ў падмозе,
гляджу жывёлу, бульбіны пяку.
І ўсё гляджу чамусьці, як бярозы
гараць на нашым бальшаку.*

*Я восеняй жыву ў трывозе,
забудуся, ды зноў крапе:
падпаленьня восеняй бярозы,
гараць пякучай ранай у мяне.*

Пякучай ранай гараць яго ўспаміны пра маці, пра яе нястомныя рукі («Кросны»), пра бацьку і сясьцёр, родную вёску. «Журботныя ў мяне матывы і згадак шмат пра Беларусь... Макранскія прыпамінаў я нівы і матчын на стале абрус» («Паэма «Беларусь»). Усе вершы, прысьвечаныя Беларусі, поўняцца адным пытаньнем: «Нашто-ж, скажы, між Захадам і Ўсходам вачыма сінімі ты прарасла?». У паэзіі Сяднёва, дарэчы, няма ніякіх ідэялягічных напластаваньняў, прысьвячэньня нейкім зададзеным тэмам. Паэт Сяднёў ідэйны ў той ступэні, як ідэйны М.Багдановіч, які не прыймаў павярхоўна-тэндэнцыйнай «ідэйнасьці», што не бярэ ў разлік узвышаць чалавечае ў чалавеку. Сяднёў надзвычайна патрабавальны да сябе, як паэта. Яго ахопліваюць сумненьні, незадаволенасць зробленым:

*Я не паэт, калі душы маёй малітваў
ня шэпча ў грозныя часы народ.
Я не паэт, калі рашчуленьня рытмы
ня плаваюць абыякавасьці лёд.*

*Я не паэт— ня ўзьнёсься я над часам,
наш век не задрамаў у радкох маіх
паэм.*

..У вершах Сяднёва, народжаных у «муках творчасці», мы адчуваем праявы высокай духоўнасьці, здольнай глыбока ўзьдзеінічаць на чалавека. Паэта непакоіць, што слова ў наш век перастала «быць словам Божым адкрыцьця», абясцэнілася, страляе маной, стала страшней за атам. Ён бачыць сваю задачу — «ад пустазелья ніву прапа-лоць, каб ажыло нанова слова, як дзеянне,

як адкрыцьцё і плоць». Ён верыць, што час Божага натхненьня, час паэта не мінуў, і цепліцца ў яго надзея, што «можа ўведаюць яны, чым жыў паэта іх нязнаны».

Грамадзянскае, чалавечае сумленьне паэта глыбока трывожаць супярэчнасьці сьвету той факт, што «над сьветам грэшным, вінаватым запанаваў няўмольны атам». Паэт, адмаўляючы гэту пагрозу, піша аб прыгажосці сьвету, са шчырым захапленьнем апавядае аб сваіх вандраваньнях, апісвае сваю палескую Лёрэляй, услухоўваецца ў скаргу хваляў, слухае песьцю жаўрука, заўважае, як з «бетону і каменю пачынае вылазіць вясна», захапляецца жаночай прыгажосцю, ён моліць Бога за людзей:

*Памілуй або пакарай,
ад скверны нас ачысьці:
Ім не патрэбны рай—
зямлю зрабі вячэстай!*

Вершы апошніх гадоў (кніга «А часу больш, чым вечнасьць») — гэта водгульце перажытага жыцьця, якое увайшло ў сваю восеньскую пару паэта, які хацеў-бы:

Кароткія выслоўі з «Масеевай кнігі»

Масей Сяднёў

Хаджу ў парк і заўсёды адтуль што-небудзь прыношу: вобраз, думку, ідэю.

Стаю ў парку, заўважаю — зламлася-б ад моцнага ветру адна верхавіна, каб ня ўмела гнуцца. Гэтак хіба і з чалавекам.

*Каб пры канцы шляхоў маіх далёкіх,
што не укладаюцца ні ў вёрсты і ні ў
мілі.
ня помнячы грахоў і крыўдаў лёгкіх,
прыхільныя багі мяне благаславілі.*

Ад лірычных вершаў, прысьвечаных роднай Беларусі, філясофскага нападу ў роздумах сталага паэта — да зусім даярлівага, спакойнага тону ў вершах 80-х гадоў—адчуваецца свая, толькі творчай індывідуальнасьці М.Сяднёва ўласьцівая сыстэма гармоніі, якая выліваецца ў суладзьдзе формы й эмацыянальнага, унутрана—скандэнсаванага, напружанага зьместу.

З гадамі да эмацыянальнасьці ў творчасці Сяднёва дадалася рацыянальна—аналітычнае, філясофскае асэнсаваньне рэчаіснасьці, душы чалавека. Вершы Сяднёва—гэта цэласныя творы, якім уласьціва завершанасьць адлюстраванай у іх карціны жыцьця, што трымаецца на канфліктнасьці пачуцьцяў, руху думак, завостранасьці перажываньня.

МАКСІМ ВІКІ ЯРАСЛАЎІЯ

Святлана Белая

«Шмат у нашым жыцці ёсць дарог...»

Жар трымаўся без малага чатыры месяцы. Максім амаль не ўставаў. Ніхто акрамя хатніх і лекара не наведваў хворага. А ўначы да яго зноў прыходзілі маці, Вадзім. Аднекулі здалёк ляцела ў срэбранай збруі Старадаўняя Літоўская Пагоня... Прыходзіў дзень. Сонца заглядала ў яго пакой і начныя цені-прывіды знікалі. Максім купаўся ў пяшчотных сонечных праменьнях, і на нейкі момант сілы вярталіся да яго. Тады ён даставаў схаваны ад бацькі алавик і пачынаў пісаць. Максім працаваў над кнігай і вельмі хацеў пасьпець скончыць яе. Ён пісаў пакуль хапала сілаў. Потым зноў упадаў у забыццё. Начныя жахі чаргаваліся зь цеплынёй сонца, блакітам неба, з надзеяй на папраўку. І вера перамагла. Трызненны адступалі. Яны зьяўляліся ўсё радзей.

Пачало прыходзіць узбуджэнне. І як ніколі раней — жаданьне працаваць. Максім пісаў ужо адкрыта, не хаваючыся ад бацькі, які, як і лекар, забараніў яму пісаць. Ён зразумеў, што толькі вершы выратаюць яго. Бо,

..Няма горш бяды,
Як рыдаць ні з чаго, —
Без надзей і нуды,
У мяне шмат бяды.

Гэтыя словы Вэрлена часта прыходзілі яму на памяць у час хваробы. Нарэшце, яна адступіла.

...Раніцай Максім прачнуўся і адчуў такі прыліў сіл, што ўстаў з ложка. Праз акно ўбачыў край узыходзячага сонца. Зямля пералівалася ўсімі колерамі і весяліла душу. Тады ён узяў пяро і пачаў пісаць у рэдакцыю «Нашай нівы».

«Дабрыдзень!

Вось ужо колькі дзён, як у мяне жару няма. На што я хварэў, чорт яго ведае, але думаюць, што на воспаленьне лёгкіх; два разы рабілі бактэрыялягічны агляд харкавіны ды адзін раз крыві, і кажуць, быццам нічога не знайшлі. Уставаць з ложка дасюль яшчэ няможна. Бацька атрымаў ад банка падмогу на лячэньне, так што я напэўне летам куды-небудзь паеду.

Украінцы дасюль не заплацілі мне за пераклад зь беларускага на расейскі. Напісаў ім, каб яны выслалі грошы да Вас. Ці атрымалі? Гэта на зборнічак.

Карэктурку пасылайце мне на кварціру, а не на ліцэй, бо адтуль я цяпер нічога атрымліваць ня здолею.

Максім.

27/ІУ 1913 р.

Р.С. Пасылаў Коршу на 70-цілецьце павіншаваньне па-беларуску (звычайна, ад свайго імені). Ці пасылалі Вы?»

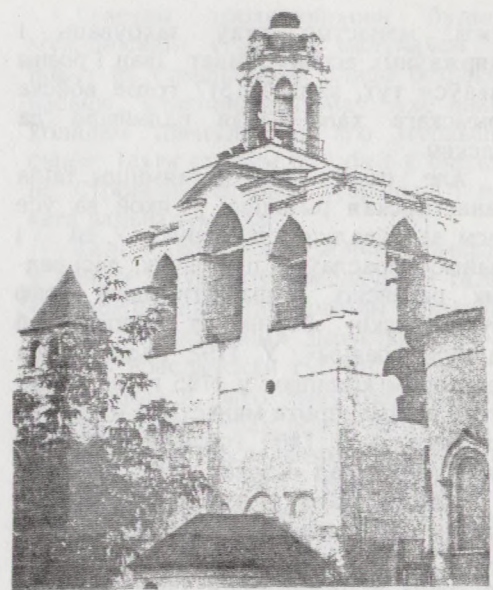
Максім скончыў і задумаўся. Бачыў праз акно, як пайшоў на працу бацька. Потым цётка Шура зь дзецьмі пакрочылі на Мытны двор за прадуктамі. Дзень быў надзвычайны, сонечны блакіт неба клікаў

да сябе. І тады ён ня вытрымаў. Максім ведаў, што гэта вар'яцтва, але інакш ня мог. За 4 месяцы хваробы без паветра, горада, сяброў ён настолькі засумаваў, што ня мог больш ўседзіць у хаце.

Выйшаў на надворак. Удыхнуў у поўную грудзь сьвежага ветрыка, што прыемна дзьмуў ў твар, і адчуў, як з вачэй пакаціліся сьлёзы. «Ці-ж не мінулае маленства, згадаўшыся, і ўсхвалявала ...грудзі, выціснула сьлёзы з вачэй? Можа і яно. А мо тое чыстае, мяккае паветра, што ціха шчакатала хілья лёгкія, забіраючыся ў самыя далёкія, ужо адвыкшыя дыхаць, куткі; тая ўсё напаўняючая сьветласць, каторая п'яніла вочы; тая бяскрайная хваля ясных калёраў і зыкаў, што лілася празь яго істэрэчную душу, уздымала яе і з салодкім бодем пракранывалася да чуткіх пасяля хваробы нэрваў? Хто скажа? Невядома з чаго, але перапоўнілася душа яго, і чуцьцё, успляснуўшы за край, вылілася празь сьлёзы.» («Вясной» М.Багдановіч) Божа мой, як добра! Сонца, неба, трава, птушкі — хацелася сьпяваць ад радасьці. Не, ён ня пойдзе зараз у сваю камору...

Максім крочыў па вясеньняй зямлі, «успаёнай растануўшым сьнегам, поўнай жыцьцёвых сокаў, каторыя так і выпіралі зь яе, наліваючы кожную гібкую галіну, кожны ярка-зялёны сьцебель». Ён ішоў да былога Спаса—Праабражэнскага манастыра.

Гэта было, мабыць, самае прыгожае месца ў Яраслаўлі. Магутныя сьцены абрамлялі белакаменныя вежы, на якіх некалі размяшчаліся вартавыя вышкі, прыгожую сьвятую браму. За ёю ўзьнімаліся саборы. Іх залатыя купалы зьзялі на сонцы, быццам шаломы магутных воінаў, што сталі на гераічнай заставе. І над усімі імі ўзвышалася званіца

Званіца Спаса-Праабражэнскага манастыра

Максім заўважыў яе у першы-ж дзень прыезду ў Яраслаўль. Потым ён напісаў у сваім апавяданьні «Шаман»: «На высокім, змрочным берагу чорным зломам падымалася званіца». Такой яна прадстала яму ўпершыню. Зараз-жа званіца іншая. Белакаменная, высокая, урачыстая. Сонца адбіваецца ў яе званых, у іх мілагучных галасах, што зьберагаюць згадкі манастыра.

Адзін з паважанейшых Максімам настаўнікаў Яраслаўскай гімазіі—Парфірый Мізінаў—расказваў, што манастыр, які з 1787 года пераўтварыўся у рэзыдэнцыю Яраслаўскіх архіепіскапаў, быў заснаваны ў канцы XII стагодзьдзя. Доўгі час ён быў адным з буйнешых ў Маскоўскай дзяржаве. Тут захоўваліся зброя, дзяржаўная казна і дзяржаўныя тайны. У манастыр ссылаліся апальныя вольнадумцы і няўрымслівыя праўдашукальнікі. Потым, калі ў канцы XVI стагодзьдзя пабудавалі каменныя сьцены і

вежы, манастыр стаў захоўваць і дзяржаўных асобаў. Нават Іван Грозны хаваўся тут, калі ў 1517 годзе войска крымскага хана Гірэя падыйшло да Масквы.

Але самыя вялікія таямніцы таіла манастырская рызьніца, у якой ва ўсе часы захоўваліся старадрукі. У ёй і знайшоў яраслаўскі памешчык, дасьледчык расейскіх старажытнасьцей граф Мусін-Пушкін зборнік са «Словам аб палку Ігаравым». У 1792 годзе (а па некаторым крыніцам у 1795 г.) ён набыў яго ў архімандрыта манастыра Іоіла Быкоўскага. А ў 1800 годзе апублікаваў гэст і пераклад «Слова».

Максім яшчэ ў дзяцінстве пазнаёміўся з гэтым помнікам славянскай культуры. То была адна зь першых кніжак самастойна ім прачытаная. Гераічны эпас надоўга запаў у яго ўражлівую душу. Асабліва запамніліся два паданьні. Адно пра князя Ізяслава, які «пазваніў мячамі аб шаломы літоўскія ... а сам, ізрублены, пад чырвонымі шчытамі, на крывавай траве, усхапіў на гэтае ложка славу і прамовіў: «Дружыну тваю, княжа, скрыдлы птах прыадзелі і зьвяры кроў палізалі».

У другой казцы-песьні апавядалася пра князя Ёсяслава, што «атварыў вароты Ноўгарада, расшыб славу Яраслававу і датаркнуўся кап'ём да залатога трону Кіеўскага». Ужо потым, у яраслаўскай гімназіі, рыхтуючыся да рэферату для літаратурнага гуртка, Максім захапіўся вобразамі і параўнаньнямі, якія сустраў у «Слове». Яго, безумоўна, пісаў сам народ. «Толькі народ,—разважаў Максім,—усімі думкамі, усім рухам жыцьця свайго прыкуты да хлебаробства, мог апісаць бітву ў такіх словах: «На Нямізе (рацэ) снапы сьцелюць галавамі, малоцяць цапамі харалужнымі, на таку

жыцьцё кладуць, веюць душу ад цела. Нямігі крываваыя берагі не збожжам былі па сеяны—пасеяны касьцямі рускіх сыноў».

Настаўнік Мізінаў, вядомы яраслаўскі калекцыянер рукапісаў і старажытных кніг (у яго бібліятэцы налічвалася больш за паўтары тысячы рэдкіх экзэмпляраў), аднойчы павёў сваіх гімназистаў у рызьніцу былога манастыра. Максім быў у захапленні ад той экскурсіі. Нарэшце, ён глыгнуў «як сіняваты дым нявідзімых кадзіл» прыгожы, лёгкі пыл старадрукаў, адчуў захаваўшыся пах манастырскага жыцьця. «Тут ціша, тут спакой,—ні шуму, ні клопот». Тут цяжкія псалтыры, пакрытыя няжорсткай бурай кожей. Некалі тут шла нетаропкая праца. Летапісец, годны веры сьведка, пісаў «...Што тут чынілася ў даўнія гады, што думалі, аб чым спрачаліся тады, за што змагаліся, як баранілі веру...»

А яшчэ Максім вынес з манастыра для сябе адну загадку. Мізінаў сказаў, што Быкоўскі паходзіў аднекуль з захаду Расейскай дзяржавы. Усе кнігі, якія набыў у яго Мусін—Пушкін, ён прынёс з сабой. Заходняй часткай Расеі у тых часы магла быць толькі Беларусь. Выходзіла, Быкоўскі, «душой стаміўшыся ў жыцьцёвых цяжкіх бурах», прыйшоў канчаць свой век у манастырскіх мурах Спаса-Праабражэнскага манастыра менавіта зь Беларусі. І «Слова» тады ён прынёс адтуль. Значыць... значыць, «Слова аб палку Ігаравым» доўгі час знаходзілася на Максімавай Бацькаўшчыне. А можа і напісана яно было там?

Гэтая думка доўгі час непакоіла Максіма. І, быць можа, пад яе ўражаньнем ён аднойчы ўзяў чысты аркуш і напісаў песню пра князя Ізяслава.

*Ізяслаў, сын Васількоў,
Даўнымі часамі
Аб літоўскія шаломы
Пазваніў мячамі;
Аднёў славу ў сваго*

*Дзеда, у Ёсяслава,
І улёгся нерухома
На траве крывавай
Пад чырвонымі сваімі
Роднымі шчытамі,
Ўвесь ісьсечаны, ізбыты
Ворагаў мячамі.
Усхапіў ён тую славу
І прад сьмерцю кажа:
«Скрыдлы птах тваю дружыну
Прыадзелі, княжа,
І зьвяры кроў палізалі...»
У баі крывавым
Не было ні Ёсвалада,
Ані Брачыслава,
Ураніў самотна зь цела
Ён душу удалю
Цераз пацерку на шы,
Цераз залатую.
Засмуцілася вясёласць,
Песьні замаўкаюць,
І жалобна, сумна трубы
У Гародні граюць.*

Максім прыгадаў гэта, ідучы па наберажнай Волгі. Трава мякка падавалася пад нагамі. «Незьлічонымі, нявідзімымі воку дзірачкамі дыхалі маладыя, шчэ не запыленыя лісьцікі дзярэўяў, а пад імі на зямлі былі кінуты лахмоўці ценяў, хаваўшых, чыстае золата, каторае ясна блішчэла праз кожную іх дзіру». Зьзялі купалы сабораў, адбівалі час званы манастыра. Каля Сямёнаўскага спуску ён зьвярнуў улева. То быў яго любімы маршрут: ад Спасаўскага манастыра да Гімназіі.

3-і будынак Яраслаўскай мужчынскай гімназіі

Сьветлы трохпавярховы будынак мужчынскай гімназіі вылучаўся ад іншых на Сямёнаўскім пляцы бездакорнасьцю клясічных формаў. Але нейкім холадам цягнула ад яго мураваных сьцен. Такім стыльным быў ён і ў сярэдзіне. Строгі распарадак, зубрэньне і ніякага вальнадумства.

Калі Максім ужо скончыў гімназію, у адным з нумароў яраслаўскай газеты «Голас» ён прачытаў правілы паводзінаў вучняў, выкладзеныя дырэктарам вучылішчаў Яраслаўскай губэрні ў 1835 г. У іх значылася, што навучэнцы павінны заўсёды мець страх божа. Кніг, якія не належалі да выкладаемых навук, зусім не чытаць. А тых, што датычыліся сьвяшчэннага пісьняня—толькі пасля пісьмовага дазволу інспэктара. Вечарам у адным месьце вучням не дазвалялася схадзіцца ні пад якой падставай, нават для сумеснай падрыхтоўкі заняткаў. Каб выйсьці за горад, у лес, патрабаваўся асабісты дазвол дырэктара. На шчасьце, у гады вучобы Маскіма тых парадкі адмянілі. Гімназія вярнулася да тых прагрэсыўных асноў, якія закладваліся ў першыя гады яе існаваньня.

А заснавальнікамі былі прафэсары Маскоўскага ўнівэрсытэта. Менавіта яны адабралі ў жніўні 1805 года на экзаменах 50 самых падрыхтаваных юнакоў. Выкладчыкаў падбіралі таксама старанна. Гэта былі людзі перадавых поглядаў. Таму нядзіўным было тое, што на лекцыях гаворка ішла ня толькі аб навуковых законах і адкрыцьцях, але выказваліся погляды на літаратуру, тэатральныя пастаноўкі Яраслаўскага тэатра і, нават, на парадкі, якія існавалі ў царскай Расеі. Якраз гэта і не спадабалася імператару Аляксандру I, які ў 1823 годзе наведаў гімназію. Ён застаўся незадаволены станам справаў, аб чым і

паведаміў дырэктару й інспэктару гімназіі. Тыя, перапужаныя, пачалі выпраўляць становішча. Адразу паменьшылася колькасьць гадзінаў, адведзеных на вывучэньне матэматыкі, фізыкі, гісторыі. Палітычную эканомію наогул выключылі з праграмы. А вось часу на старажытнаклясычныя мовы, наадварот, павялічылі. Амаль кожны дзень у раскладзе заняткаў стаялі латынь або грэчаскі. Потым да іх далучылі і царкоўнаславянскую мову. А тут без зубрэньня ніяк не абыйсьціся. Прасякнутая вернападанніцкім духам, гімназія згубіла свой прагрэсыўны характар, што спадабалася імператару Мікалаю, які праз восем гадоў пасьля свайго папярэдніка, наведаў яе. Ён пабачыў строгасьць, паслухмянасьці, беспярэчнае выкананьне загадаў выкладчыкаў і дырэктара. Усё як і належыла быць узорнай гімназіі яго імператарскай сьветласьці. У выніку гэтага прыезду гімназія хутка набыла новы статут. Ён стаў больш вышэйшым. Разам зь ім змяніўся і тэрмін навучаньня. Ужо не чатыры, а восем гадоў пакутвалі вучні. Адзінае, што давала гімназія, дык гэта права паступленьня ва ўсе ўнівэрсытэты Расейскай імперыі.

Але, як кажуць, час лепшы лекар. Хутка наказы імператараў забылі, і гімназія стала самай звычайнай: зь непаслухмянымі, але кемлівымі вучнямі і добрымі, ўсё разумеючымі выкладчыкамі. І адразу гімназія набыла славу. Сапраўды, ёй было чым ганарыцца. У 1832—1837 гг. тут займаўся вядомы расейскі паэт Мікалай Някрасаў. У 1881—1890— славуты опэрны сьпявак Леанід Собінаў. Атрымалася, што вучыліся яны ў розных будынках гімназіі. У Яраслаўлі іх так і называлі: някрасаўскі і собінаўскі.

Максіму Багдановічу давялося хадзіць у трэці, новы будынак гімназіі. Яго збудавалі на сродкі земства ў 1901 годзе. Калі Максім упершыню ўвайшоў у яго, ні ён сам, ніхто наогул нават і не здагадваліся, што гэты русавалосы з блакітымі вачыма хлапец, вельмі сьціплы і сарамлівы ў прысутнасьці незнаёмых людзей, будзе гонарам і легендай трэцяй гімназіі. Што праз 48 гадоў на яе будынку зьявіцца мемарыяльная дошка:

• ЗДЕСЬ, В БЫВШЕЙ
МУЖСКОЙ ГИМНАЗИИ,
В 1908—1911 ГОДАХ
УЧИЛСЯ ИЗВЕСТНЫЙ
БЕЛОРУССКИЙ ПОЭТ
МАКСИМ
БОГДАНОВИЧ.

Максіму гімназія падабалася перш за ўсё сваімі настаўнікамі. Асабліва запалі ў душу два выкладчыкі: Уладзімір Белавусаў, клясны настаўнік і латыніст і Парфірый Мізінаў, кіраўнік літаратурнага гуртка і гімназысцкага тэатру, славіст, гісторык і географ.

Уладзімір Белавусаў ведаў некалькі моваў, цікавіўся літаратурай і мастацкімі перакладамі. Цудоўны меў ён і характар. То быў вельмі добры, чулы чалавек. Трохі летуценнік, узвышаная натура, якому чорная рэчаіснасьць не давала перадыху. Свае сумныя думкі ён спрабаваў схавць у віне. Але, нават ведаючы гэтую слабінку настаўніка, вучні паважалі яго. Складаны вурок латыні ён пераўтвараў у цікавыя аповяд. Настаўнік мог адказаць на любое пытаньне па літаратуры і мовазнаўству. Акрамя таго ніколі ня ставіў дрэнных адзнак (а гэта так любяць вучні)! Калі Белавусаў даведаўся, што Максім піша

вершы і наогул займаецца літаратурай, ён параіў яму больш углыблённа вывучаць грэчаскую, італьянскую і французскую мовы. А потым, убачыўшы зацікаўленасьць Максіма, стаў кіраваць яго заняткамі. Настаўнік увесь час паўтараў, што літаратуру лепш ведаць у арыгіналах, чым у перакладах. Максім, пад яго ўплывам, настолькі захапіўся мовамі, што пачаў перакладаць на беларускую мову Гэйне, Вэрлена, Гарцыя, Вэрхарна. Ён марыў вывучыць акрамя заходнеэўрапейскіх ўсе славянскія мовы. «Беларусы павінны быць знаёмы з мовамі славянскіх народаў. І беларусам гэтае лягчэй даецца», — лічыў ён. У свабодны ад заняткаў час ён чытаў Евангелье й яго пераклады. Так займаўся чэшскай і сербскай мовамі. Пазней, калі ўжо скончыў гімназію думаў вывучыць польскую. У адным зь лістоў у рэдакцыю «Нашай нівы» ён прапісаў, каб яму выслалі кнігу Васілеўскага «Літва і Беларусь», а таксама польска-расейскі слоўнік. «Па Васілеўскаму я і хачу вучыцца. Маю надзею, што за лета здолею—такі яго прачытаць», — пісаў Максім сваім сябрам.

Другім настаўнікам, які аказаў на Максіма моцны ўплыў, быў Парфірый Мізінаў. Калісьці ён сам вучыўся ў Яраслаўскай мужчынскай гімназіі й усе «радасьці» яе жыцьця пазнаў на сабе. Пасьля заканчэньня гімназіі з залатым медалём, ён паступіў у Маскоўскі ўнівэрсытэт на гісторыка-філёлягічны факультэт. А калі скончыў яго, пайшоў працаваць настаўнікам у тую-ж Яраслаўскую мужчынскую гімназію. Пэўна, што праца не магла задаволіць гэтага адукаванага чалавека з надзвычай шырокім колаглядам. Дванаццаць гадоў ён чытаў публічныя лекцыі пад агульнай назвай «Гісторыя і паэзія»: «Пушкін, як

гістарычны бэлетрыст», «Рускія за мяжой у XVII стагодзьдзі», «І.А.Ганчароў і яго галоўныя творы», «Пушкін—сын стагодзьдзя». Потым гэтыя гістарычна-літаратурныя лекцыі-нарысы ўвайшлі ў яго зборнік аб паэзіі. Другой навуковай працай стала кніга «Зь мінулага Яраслаўскай мужчынскай гімназіі», якую ён напісаў на падставе сваіх архіўных знаходак.

Максім быў у захапленні ад Парфірыя Мізінава, свайго старэйшага сябра і дарадчыка. На яго вуроках не патрабавалася зубрыць. Не бяздумнае завучваньне сьпісу імянаў і прозьвішчаў, лічбаў і падзей падтрабаваў ён ад сваіх вучняў, а стройнае ўяўленьне аб законах гістарычнага разьвіцьця народаў і дзяржавы, аб іх узаемных уплывах. Падабалася і тое, што Мізінаў ніколі не хаваў сваіх дэмакратычных поглядаў. Калі хто-небудзь зь гімназыстаў пачынаў па падручніку хваліць манархічны лад, ён заўсёды стараўся перавесці гэтае выступленьне ў іншы кірунак. Безумоўна, такому чалавеку дырэкцыя гімназіі шмат у чым перашкаджала. Неаднойчы яна выказвала сваё незадаволеньне літаратурным гуртком старшаклясьнікаў. На яго пасяджэньнях разглядаліся пытаньні клясічнай літаратуры, абмяркоўвалася новая паэзія, сучасныя літаратурныя плыні.

Максім наведваў гурток пастаянна. Часамі чытаў рэфераты Ня гледзячы на тое, што ён прысьвяціў сябе вывучэньню беларусіцы, па многіх пытаньнях расейскай літаратуры ён быў больш дасьведчаны, чым даўнія аматары гурка. Яго даклады заўсёды здзіўлялі слухачоў сваёй глыбінёй, трапнасьцю назіраньняў. Максім знаёміў гуртоўцаў з апошнімі паведаваньнямі ў літаратуры. Выказваў свой погляд на прыгажосць твораў, мастац-

кае майстэрства Талстога, Пушкіна, Лермантава. Думкі яго былі даволі сьмелыя, часам рызыкаўныя. Максім наогул любіў спрацацца. Прычым атрымоўвалася ў яго гэта вельмі эмацыянальна. Ён размахваў рукамі, жэстыкуліраваў, гарачыўся.

Адна спрэчка разгарэлася на гуртку з-за Лермантава. Мізінаў чамусьці не ўспрымаў яго паэзію сур'ёзна і лічыў, што сумныя вобразы лермантаўскіх вершаў— гэта даніна модзе. Такое меркаваньне склалася ў яго пасьля знаёмства з успамінамі нейкай сучасьніцы паэта, якая не пашкадавала чорных фарбаў, апісваючы асабістае жыцьцё Лермантава. Максім-жа лічыў, што вартасьць паэта вызначаецца не наяўнасьцю ўспамінаў, якія да таго-ж вызываюць сумненьні, а тым, якую спадчыну пакінуў ён нашчадкам. Бо, ня гледзячы на кароткае жыцьцё, дараванае лёсам, Лермантаў напісаў па-сапраўднаму цудоўныя творы. У іх багата такога, што зрабілася радасьцю жыцьця для многіх людзей. І таму яны з пачуцьцём жывой удзячнасьці ўспамінаюць гэтага геніяльнага, але адзінокага, на самога сябе пакінутага чалавека.

Лермантаў быў, як месяц, адзінокі. Гэта Максім адчуваў сэрцам. Адночы, пры гартаньні томіка вершаў, яго ўразіла рэдкасная, амаль непарушаемая аднароднасьць лермантаўскіх эпітэтаў. Амаль у кожным вершы ён знаходзіў «халодны розум», «магільную цемру», «злобы атруту», «крывавую клятву», «адскія сьлёзы». Максім прыглядаўся да яго тропай, эпітэтаў і раптам яму пачало здавацца, што ўся кніжка напоўнена толькі імі. Пад уражаньнем нечаканага адкрыцьця ён пачаў праглядаць тамы акадэмічных выданьняў. І перад ім зноў пачалі праходзіць доўгім ланцужком знаёмыя вобразы: «лёсавыя буры», «нябё-

сная гарачыня», «халодны погляд», «сэрдэчная атрута», «атрута пакут». Ён адчуў, што сумныя вобразы напаўняюць усю спадчыну паэта. Максім бачыў, як білася адзінокая душа Лермантава ў коле розных хваляваньняў, якія ператварылі ягоную творчасць у нейкі «паўтор пройдзенага». Якім вялікім было адзіноцтва Лермантава і наколькі моцны яе уплыў, што нават вялікая сіла талента ня здолела зламаць яе.

Як Максісім размеў паэта! Яму, таксама рана асірацелама, пачуцьцё адзіноты добра вядома. Асабліва ўзмацнялася яно, калі ён хварэў і нікуды не выходзіў. Кола падзей тады звужалася і дзень казаўся доўгім-доўгім. Адчуваўся, як сумным натоўпам праходзіць у яго галаве надакучлівыя вобразы, круцяцца неадчэпныя, ужо тысячу разоў перадуманыя думкі. Яны прыходзілі ўчора. І зноў прыйдуць заўтра. Максім не аднойчы разважаў, што патрэбна, каб даць імпульс такому застыламу жыцьцю? Шукаць новыя сродкі для прымяненьня сваёй сілы? Абагаціць жыцьцё сьвежымі ўражаньнямі? Але гэтага якраз і няма ў адзінокага чалавека. І таму вяртаецца ён ужо на знаёмыя шляхі, узьнімаецца ў неба на аблокі сваіх летуценняў. Думае, марыць аб тым-жа, што і раней. Нарастае ў яго душы сум, які гняце яго і не дапамагаюць тады нават любімыя кнігі, музыка, творы мастацтва. Тады патрэбна толькі жывая, чулая душа. Але ў Маскіма такога чалавека, хто-б мог разьвеяць яго жажлівы сум адзіноты, цёмныя хмары змрочных дум, ужо не было. Памерлі маці і Вадзім, разыйшліся кожны сваёй дарогай гімназіцкія сябры, настала доўгае расстаньне з Аняй.

ЗГІКІ БАЦЬКАЎШЫНЫ

Адродзімся зь верай

Яўген Лецка

У Беларусі, як і паўсюль, дзе яшчэ нядаўна ўсеўладна панавала камуністычная ідэялёгія, яе здавалася-б разьлічаныя на тысячагодзьдзі жалезабетонныя збудаваньні рушацца зь незвычайнай хуткасьцю. Ад былога аўтарытэту партыі па сутнасьці не засталася нічога. Таму казаць аб прыцягальнасьці ідэялаў камунізму, жыцьцёвасьці так званага маральнага кодэксу будаўніка новага грамадства не адважваюцца сёньня і самыя палкія яго прыхільнікі.

Паўстае пытаньне: чым замяніць тое, што няўхільна адыходзіць у нябыт, робіцца зьявай гісторыі, якую незадоўга пачнуць вывучаць навукоўцы, паказваць, што ўчарашняя ідэялёгія дала людзям, чым ашчасьлівіла чалавецтва...

Ня будзем забываць, што ў 20-я гады камунізм у Беларусі меў досыць значны посьпех, бо зь ім зьвязвалася нацыянальнае адраджэньне народу. Нездарма-ж былыя дзеячы БНР, убачаўшы посьпехі палітыкі, што набыла назву беларусізацыі, вярнуліся з эміграцыі на Бацькаўшчыну. Быў гэты ўнікальны для ўсёй савецкай пасьлярэвалюцыйнай рэчаіснасьці прыклад нацыянальнага яднаньня. Ён вельмі шмат даў для культуры і гаспадаркі, але куды больш мога бы даць, каб Беларусь і далей ішла па шляху самасьцьвяржэньня й інтэграцыі ў Эўропу. Працэс той быў гвалтоўна перапынены сталінскімі рэпрэсіямі. І ў моры беларускай крыві захлынуліся і нацыянал-дэмакраты, і нацыянал-камуністы. Ад тых часоў мы і дасюць ня можама акрыняць.

Уплыў постнацыянальнага камуністычнага панаваньня ў Беларусі, бадай, адчуваецца вастрэй і трагічнай, чым дзе. Да агульных бедаў дадаюцца свае адмысловыя-амаль татальная зрусыфікаванасьць гарадоў, адсутнасьць нацыянальнай школы, безнацыянальна-бязмоўны парлямэнт, агульны ўпадак культуры, ды горкая спадчына Чарнобыля, ад якой мы невядома калі ачуняем. Пытаньне стаіць рубам: быць або ня быць, здолеем сябе захаваць як нацыя, адраджэцца, ці адызем бязмоўнымі ў нябыт?

Пра ўсё гэтае павінен думаць кожны, хто ў сваім сэрцы адчувае любасьць да роднага краю, яго пакутніцкага народу, незалежна ад таго, жыве чалавек на Бацькаўшчыне ці ў далёкай ростані зь ёю, зьбярог родную мову, ці паддаўшыся ціску абствін, вымушаны быў перайсьці на іншую. Аднак падзеньне ў бездань спынена. Сёньня беларусы, як і ў часы Купалы, гучна заяўляюць пра сваё жаданьне «людзьмі звацца». Паказальна, што гэтае патрабаваньне рашуча загучала з вуснаў беларускіх рабочых—тых, на каго многія ўжо махнулі рукою, як на цалком дэнацыяналізаваную, пазбаўленую клопатаў пра Маці-Беларусь, яе нацыянальны сувэрэнітэт масу...

Згуртаваньне беларусаў сьвету «Бацькаўшчына» бачыць сваё высокае прызначэньне ў адраджэньні й яднаньні нацыі, у вяртаньні людзей да роднай мовы, культуры, традыцыяў, у далучэньні людзей да гістрычнага мінулага, з тым, каб усё гэта спрыяла адказнасьці за ўсё, што пройдзена і здабыта за ты-

ЧАРНОБЫЛЬСКІ ШЛЯХ

Чарнобыль: спроба аналізу сітуацыі

Ірына Кісялёва

сячагадовы шлях развіцця. Каб народ урэшце адчуў сябе поўнамоцным гаспадаром на роднай зямлі.

Але каб здзейсніць усё гэта, патрэбна стаяць на цвёрдым маральным грунце. На што абапромся, мы, адмовіўшыся ад камуністычнай ідэялогіі? Перш за ўсё на тое лепшае, што адклалася ў нашым народзе за стагоддзі свабоднага і паднявольнага існавання: на яго дабрню, шчырасць, памяркоўнасць, разважлівасць, спагадлівасць, працавітасць, цярдзінасць, шмат таго, чым беларус высокамаральна заявіў сябе сярод людзей, што з ахвотай здольны сябраваць з ім у радасці і горы.

Другім, ня менш істотным, стымулам Адраджэння зьяўляецца рэлігія і вера, што дораць радасць далучэння да агульначалавечых духоўных каштоўнасцяў, якія выпрабаваліся на жыццёвасць тысячагоддзямі, у тым ліку і самым цяжкім, бальшавіцкім, калі ператвараліся ў сьвірны сьвятыні, знішчаліся творы рэлігійнага мастацтва...

Пакуль што нацыянальнае і рэлігійнае Адраджэнне ў Беларусі развіваецца амаль незалежна. Калі мы заглянем у гісторыю, дык убачым, што ва ўсіх славянскіх народаў у часы іх нацыянальнага Адраджэння абедзве ракі зьліваліся ў магутную плынь, якая становілася гарантам жыццязстойкасці рэлігіі і нацыі. Каб пераканацца ў гэтым, далёка хадзіць ня трэба: нашы суседзі, палякі і літоўцы, жывучы ў амаль аднолькавых з намі умовах, здолелі куды больш годна захаваць сваю веру і сваю нацыю.

Але ці ёсць яна ў нас, свая рэлігія? Ці-ж не вядома, што люд беларускі паводле свайго веравызнання дзеліцца на некалькі канфэсій: праваслаўных, католікаў, пратэстантаў, да якіх апошнім часам далучаецца голас вунятаў. Апрача

хрысціянскай, хоць іх і няшмат, ёсць прадстаўнікі іншых веравызнанняў.

Мабыць, былі-б марнымі спробы адну з канфэсій узвесці ў ранг «нацыянальна-дзяржаўнай», а іншыя паставіць у падпарадкаванае становішча, нічога добрага, апрача гвалту, нам гэта не дало б. Між тым, маем унікальныя прыклады талерантнасці, што, напрыклад, праяўляліся ў Вялікім княстве Літоўскім. Абапіраючыся на лепшыя традыцыі, трэба зрабіць усё належнае, каб адмовіцца ад недарэчнасцяў паднявольнага існавання, калі рэлігія становілася палітыкай і выкарыстоўвалася для дэнацыяналізацыі насельніцтва.

Вось чаму «Бацькаўшчына» хоча, каб родная мова вярнулася ва ўсе канфэсіі, што існуюць ў Беларусі, каб паміж імі запанавала нацыянальная і хрысціянская згода. Гэтакімі і былі прысвечаны дзве вечарыны—Калядная і Вялікодная.

На першай з працуючых слоў хрысціянскай веры выступілі сьвятары: Георгій Латушка ад праваслаўных, Міхаіл Сапель ад католікаў, Эрнэст Сабіла ад пратэстантаў і Ян Матусевіч ад вунятаў. Да іх казаньняў хараша дапасавалася маўленьне сусветна вядомага пратэстанцкага сьвятара з ЗША Пауля Мора, які шмат зрабіў для дапамогі пацяпелым ад Чарнобыля. Пасья кожнага сьвятарскага выступленьня гучалі адпадведныя гэтай канфэсіі сьпевы.

Парадак гэты быў перайначаны на Вялікоднай вечарыне. Словы сьвятароў урачыста гучалі пад высокімі столымі прасторнай вітальні палаца, дзе, як і ў царкве, людзі стаялі. Хрысціянскія сьпевы выконвалі царкоўныя сьвецкія і народныя калектывы.

Менавіта ў такім—нацыянальным і хрысціянскім—яднаньні і бачыцца шлях Адраджэння нашага народу.

На пасяджэнні ад 2 лютага 1989 г. В.Бурак сказаў, што насельніцтва забруджаных раёнаў бяз чыстых прадуктаў атрымае за 70 гадоў жыцця 100 бэр. Па савецкіх разліках—гэта ў 3 разы больш, а па замежных—болей чым у 10 разоў, (усе цывілізаваныя краіны прынялі канцэпцыю 7-10 бэр за жыццё) «устаноўленай нормы» — 35 бэр, што сталі асновай канцэпцыі. Той бесчальвейнай канцэпцыі, у якую пакладзены прыцып захавання сельскагаспадарчай дзейнасці на забруджанай зямлі, а не клопаты аб здароўі людзей. Таму нядзіўнымі здаюцца лічбы дасягненняў, якія прагучалі ў Справаздачным дакладзе ХХХІ зьездзе КПБ: у параўнаньні з 11-й пяцігодкай у рэспубліцы павялічылася вытворчасць мяса — на 33%, а малака— на 42 %. І гэта пры сотнях загубленых гэкатарах (га) у зоне, пры забруджаньні 1 261,2 тыс. га зямлі цэзіям і каля 500 тыс га. стронцыям!

У студзені 1990 г. на пасяджэнні навукова-тэхнічнай сэкцыі, якая праводзілася ў Магілёўскім абкаме КПБ, І. Нікітчанка прапанаваў на працягу двух месяцаў застаўбіць тэрыторыю з шчыльнасцю забруджання звыш 40 кюры на км² і перадаць яе лясной гаспадарцы, каб забараніць усялякую сельскагаспадарчую дзейнасць. На думку І. Нікітчанкі, на тэрыторыях з шчыльнасцю забруджання 15—40 кюры на км² неабходна спыніць жывёлагадоўлю, бо гэты ўзровень забруджанасці адмоўна адбіваецца на здароўі жывёлаў. У Веткаўскім, Хойніцкім, Нараўлянскім раёнах

павялічыліся колькасць кароў, якія не прыносяць прыплоду, ў 1,5 раза выродлівасць, назіраецца падзенне ў крыві жывёлаў глюкозы, змяненне ў косным мозгу і г.д. Каровы хварэюць лейкозам і тубэркулёзам. Таму косяці, з атрыманага на гэтых тэрыторыях мяса, не павінны ісьці на косную муку. Яны павінны захоўвацца ў магілінах — так лічаць вучоныя рэспублікі. Але на гэтых касцях на працягу амаль 4 пасья чарнобыльскіх гадоў у дзіцячых садках штодзённа гатавалі ўсе першыя стравы.

Калі пад націскам грамадзкасці мінздраў БССР у снежні 1989 г. косныя бульбы забараніў, у Менску іх выключылі зь меню толькі пасья 20 студзеня 1990 г., бо мэр горада В.Міхасёў не сьпяшаўся выдзяляць для дзяцей бяскоснае мяса. У некаторых гарадах і вёсках (напрыклад, у Кобрыне) гэтымі супамі кармілі дзяцей і летам 90-га года.

Сеньня косяці ідуць на косную муку і разам з забруджаным збожжам дабаўляюцца ў кармах. Так стронцыі, які не выводзіцца з арганізму, а назапашліваецца і прыводзіць да ракавых захворванняў, праз малочныя прадукты (1,10⁻¹¹), мяса (5,10⁻¹⁰) зноў трапляе ў арганізм нашых дзяцей.

Нас запэўніваюць, што рагачоўскае згушчанае малако, для якога закуплена французская лінія, чыстае, бо яно праходзіць трайны кантроль. Але выкладчык кафэдры ядзернай фізікі Беларускага дзяржаўнага ўнівэрсытэта А.Люцко расказваў: «У нас на кафэдры на рагачоўскай згушчонцы была пастаўлена

нават спецыяльная лябараторная праца для студэнтаў. Згушчонку выкарыстоўвалі, як *Эталён радыеактыўнасьці*».

На якія толькі ахвяры не ідзе наш урад на чале з ЦК КПБ, каб затрымаць вытворцаў сельскагаспадарчай прадукцыі ў зоне. Спачатку іх 3 гады ўпэўнівалі, што прычынаў для хваляваньняў няма. Потым абвінавачлі сотні тысяч людзей у псыхічных адхіленьнях і нават дыягназ паставілі «радыяфобія». Нарэшце, зьвярнуліся да самага эфэктыўнага з мэтадаў—сталі падкупляць народ. Да льготыў і «грабавых» дабаўляліся тавары—сокавыцскалкі і кавамолкі, міксэры і дываны, магнітафоны і машыны. Бедныя нашы людзі, якія звыкліся з поўжабрацтвам, на нейкі час забыліся аб тым, што пагражае іх жыцьцю. Аднак з стану разгубленасьці іх выводзяць цёмныя авалы пад вачыма дзяцей.

Ёсьць яшчэ адзін аспект Чарнобыльскай катастрофы — маральны.

«Многія прыязджалі да нас павучаць, — казаў на нарадзе Магілёўскага абкама партыі 15 травеня 1989 г. дырэктар саўгаса «Знамя» Черыкаўскага раёна І.Максіменка.— Што гэта за камісія (па ліквідацыі вынікаў— І.К.), якая не кантралюе сваіх рашэньняў? Пастанавілі адсяліць Чудзяны, потым вырашылі паглядзець, што будзе. Асудзілі людзей на пагібель і 25% зарплаты кінулі... Таразевіч у красавіку прыязджаў (17—18 красавіка 1989г. І.К.), усе пытаньні абяцаў вырашыць. Слова камуніста даваў, казаў: «Калі за месяц ня вырашу, падам ў адстаўку». Чаго-ж не падаў: месяц прайшоў. Хусаінаў прыязджаў, павучаў, як гаспадарку весьці, рэкамэндаваў. Таксама абяцаў і зноў нічога не рашыў. Пазьней я да яго 4 разы езьдзіў, 3 разы пісаў— няма адказу... Быў я і ў Кавалёва (былы старшыня

Саўміна БССР— І.К.) , ён паслаў мяне падаль — да Еўтуха. «Я, кажа, радыяцыяй не займаюся...»

Парторгі калгасаў і саўгасаў Магілёўшчыны з бодем казалі: яны бачаць слёзы мацярок, абьякаваць ўраду нават да дзяцей, якія жывуць у зоне жорсткага кантролю. Дзеці, якія сядзяць бязь сьвежага паветра, адвучыліся ад працы, адвыклі ад нармальных адносін. У іх назіраюцца адхіленьні ў псыхіцы. Яны перасталі ўсьміхацца.

І гэта ня проста словы. Мы былі ў дзіцячым садку вёсак Малінаўка, спрабававалі расьсмяшыць дзяцей. Але ўсе было дарэмна. Жажліва глядзець на патухлыя вочкі дзяцей, на аўтаматычныя рухі. Есьць лі ў іх і дзяцей дзіцячых садкоў вёсак Ломачы, Ветухна, Дзеряжно, Высокі Барок і інш., якіх налічваецца, па афіцыйных дадзеных 86, і дзе шчыльнасьць забруджаньня звыш 80 кюры на км², будучыня?

Партыйнае кіраўніцтва з той нарады ніякіх урокаў ня вынесла. Калі віцэ-прэзыдэнт АН БССР А. Спэпаненка зачытаў на ёй погляд вучоных Беларусі на склаўшуюся сітуацыю, аб непрыняцьці 35-бэрнай канцэпцыі (Спраўку падпісалі 10 прафэсароў і 8 кандыдатаў навук), то ў адказ пачулі ад намесьніка старшыні Урадавай камісіі (на час аварыі загадчык аддзела атамнай энэргетыкі пры ЦК КПСС) В. Марына, што вучоныя Беларусі не аўтарытэт. «Вось Саўмін СССР даручыць АН СССР і Мінздраву СССР, яны правераць і дакажуць, што вучоныя з АН БССР некампэтэнтныя». Не прыслухаліся прадстаўнікі ўраду да людзей, якія сабраліся ў красавіку 1990 г. у Гомелі на канфэрэнцыі «Чарнобыль».

«Усе нашыя печы,— расказваў дырэктар аднаго з саўгасаў у Хойніцкім раёне т. Садчэнка, — маленькія рэакта-

ры. Наш саўгас мяжуе з калючай агароджай зоны, а палівам карыстаемся мы мясцовым. У нашай вёсцы Ломачы ёсьць і плутоній, і стронцій... Гадуем мы трусаў, самі іх ядзім і гораду пастаўляем. 53 двары чакаюць свайго адсяленьня. Але каму мы, чумныя, патрэбны?»

У той-жа в. Ломачы, дзе прыплод 1989 г. у 1990 г. быў забруджаны ў 200 разоў больш нормы (па сьведчаньнях дырэктара саўгаса), дзяцей (387!) абсьледвалі 4 сакавіка 1990 г. ўпершыню. Выяўлена 565 захворваньняў, зь іх на шчытападобную залозу хварэе—131, на сардэчна-сасудзістыя хваробы — 55 дзяцей.

«Нашых дзяцей трымаюць па 14 гадзінаў у школах. Малако нам прывозяць вельмі рэдка. Ужо 3 гады жывём ва ўмовах, калі адна крама на 18 населеных пунктаў,— расказвала парторг саўгаса «Краснопольскі» В.Петухова. —Падворка ў нас няма: нельга. Уяўляецца, прыходзіць маці зь фэрмы да хаты, дзіцятка бледнае, увесь час соннае, з носа кроўцячэ. Выйдзе ва двор — пуста. Куды падзець прывыкшыя да кароўкі, парсючака рукі? Жанчыны ў нас сьпіваюцца!»

7 сьнежня 1989 г. камуністы Я.Сакалоў і М.Каваленка падпісалі пастанову, у якой абавязваліся да 1 красавіка 1990 г. перасяліць (за 4 месяцы) усе сем'і зь дзяцьмі да 14 гадоў, якія пражывалі на тэрыторыі з шчыльнасьцю забруджаньня звыш 40 кюры на км².

Гэтую пастанову адразу ўспрынялі як безатказную, абсурдную, невыкананую. На працягу 4 месяцаў неабходна было перасяліць 2 927 сямей. Вобласцям рэспублікі раптоўна трэба было выдзяліць каля 3 тысяч кватэраў або, іншымі словамі, забраць іх у тых, хто стаяў па 10—15 гадоў на чарзе. Забраць для тых каму, як увесь час унушалі, акрамя радыяфобіі нічога не пагражае.

(Па сьведчаньню В.Яшчука, начальніка ўпраўленьня па будаўніцтву для перасяленьня чарнобыльцаў, на сьнежань 1990 г. было ўведзена толькі 30% жылля, у тым ліку на забруджанай зямлі.

20 травеня 1990 г. з тырбуны Вярхоўнага Савета БССР ужо Дземянцей дае цвёрдае абяцаньне да 1 красавіка 1991 г. людзей з тэрыторыяў, забруджанасьць якіх звыш 15 кюры на км², перасяліць. Гісторыя паўтарылася зноў.

У ААН П.Краўчанка ад імя ўраду з спазьненьнем на 4 гады зьвярнуўся за дапамогаю да ўсіх краінаў сьвету. Ён сказаў фразу, якая абляцела ўвесь сусьвет: «Цяжка сказаць, што было пярвічным у гэтай сітуацыі: падман, які базываўся на сакрэтнасьці або сакрэтнасьць, асновай якой быў падман. Бесчалавечна адно і другое».

Бетонную сыяну той сакрэтнасьці-падмана і хацела зламаць грамадзкасьць, якая выйшла 29 травеня 1989г. на мітынг, прысьвечаны Чарнобылю. Краўчанка, які быў тады галоўным ідэялягам горада і прысутнічаў на тым мітынгу, даў слова, што адно з выступленьняў, якое яго асабліва ўразіла, будзе апублікаванае ў газэце «Вячэрні Мінск». Аднак падпісанае да набору, яно так і не зьвілася ў друку. А шкода, можа быць, сыяна падману рухнула-б яшчэ раней.

Не Мінздраў БССР, а грамадзкасьць выступіла супроць косных бульёнаў, у той час як супрацоўнікаў інстытута радыяцыйнай мэдыцыны, зь сьцен якога выйшла гэта інфармацыя, выклікалі на дыван, відаць, за разгалашваньне «тайны». Грамадзкасьць узяла пад кантроль аздаравленьне дзяцей, якія жывуць на забруджаных тэрыторыях. Гэта й яе заслуга, што на лета 1990 г. Белсаўпроф арганізаваў не 106 тыс. пучэвак (як у 1989 г.), а 316 тысячы. Але і сёньня гра-

мадзасць спрабуюць не падпусціць да глухой сыяны сакрэтнасці, выліваюць бруд, на тых, хто сапраўды дапамагае ў гэтай важнай справе.

Любая экалагічная катастрофа — вынік амаральнасці. Найперш усяго амаральных плянаў так называемага разьвіцця патэнцыялу ў імя чалавека. У імя «эканамічнай мэтазгоднасці», а ў сапраўднасці, каб пакінуць на забруджанай зямлі людзей (800 тыс. дзяцей!), колькі канцэпцыяў выстаўлялася: 90-бэрная, 70- і 50-бэрная. У імя чаго аб'яшчэнае так жыццё соцен тысяч людзей, якіх пакінулі працаваць у Зоне жорсткага кантролю? Зоне, якая расшыфроўваецца як «Зямля непригодная для проживания»? (Заклучение экспертной подкомиссии Госпалана СССР от 27. 02 90.)

Нам нярэдка кажуць: цяжка адразу ўсіх перасяліць, бо столькі грошаў няма. Але-ж сотні тысяч рублёў кідалі на дэактывацыю, спадзяючыся, што можна зьняць слой зямлі з 2 261 тыс га, тым больш вымыць яго. За чатыры паслячарнобыльскіх гады на Гомельшчыну затрачана звыш 1 млрд. 400 млн. рублёў. Што ў гэтай вобласці мы маем сёння? Рост захворванняў крыві, шчытападобнай залозы, ворганаў стрававання, тубэркулёза, інваліднасці, паталёгіі немаўлятак. У вобласці, дзе толькі ў зоне жорсткага кантролю жыве 25 тыс. дзяцей, не хапае больш 1 тыс. лекараў, 2,5 тыс. сярэдняга медцынскага персанала, медабсталявання...

«Чырвоная змена» у лютым 90-га года папрасіла міністра фінансаў БССР Б.Янчука расказаць, куды ідуць грошы, якія вызначаюцца для вырашэння чарнобыльскіх праблемаў. За 4 гады з 2 млрд. рублёў капітальных укладанняў пайшло на будаўніцтва новых пасёлкаў для перасяленцаў — 1,1 млрд. рублёў, на

дабаўкі да зарплаты — 732, 6 млн, на будаўніцтва і рамонт унутрыгаспадарчых дарог, зьмену выбракаванага статку, набыццё дазымэтраў, складаньне картаў — 182 млн. рублёў. Далей міністр назваў суммы розных фондаў, але канкрэтна не тлумачыў, куды пайшлі грошы ў іх.

На гэтае пытаньне адказвае ў «Літэратурнай газете» Анатоць Казловіч: у Гомельскай вобласці чарнобыльскія грошы ідуць на сумніўныя мерапрыемствы. Так, у 1990 г. на гэта было выдаткавана 23 млн. рублёў, на здабычу сапраўдзяў у радыактыўным возеры Ревучем — 266 тыс. рублёў, на закладку плянтацы журавінаў у Лельчыцкім раёне — 402 тыс., на набыццё мэляратыўнай тэхнікі — 1 млн. рублёў. Многае, што выдзяляецца для чарнобыльцаў, — піша А.Казловіч, — зьнікае наогул. Так, у Магілёўскай вобласці зьніклі сотні фінскіх хатак, тысячы тонаў цэгля, ліставой сталі, цэмэнта.

У сумна вядомай гісторыі круіза па скандынаўскіх краінах таксама няма крыміналу. Тое, што кіраўнікамі групы паехалі туды людзі, якія да турызму ніякіх адносінаў ня мелі, а сябры групы былі на 80% з «свайх людзей» і супрацоўнікаў гандлю — зьява для нашай савецкай рэчаіснасці звычайная. Але тое, што кіраўнікі гэтага мерапрыемства зь білетамі членаў КПСС адкрыта пайшлі на падман, выпрасішы больш за 100 тысяч валюты, быццам-бы на аздаравленне людзей з чарнобыльскіх раёнаў — амаральна. Не прыйшло -ж у галаву Салляніку, купіць на гэтыя грошы перасо-вачную лябараторыю, якой няма і якая менавіта столькі і каштуе.

Так што грошаў траціцца шмат, але што з таго, калі людзі па-ранейшаму губляюць здароўе, а вынікі аварыі толькі павялічваюцца.

ЗЬ ЖЫЦЦЯ ЭМІГРАЦЫІ

Ой, сваты, дый малады, ды качалі бочку,

Выкруцілі, вымуцілі ў папашы дочку...
Маладая дзяўчыночка ды на воз сядзе,
на воз сядзе, да Бога ручкі ўзьнімае:
Паздароў, Божа, Івася мога
І мяне каля ёга.

І адбылося Божае благаслаўленне Васіля Каваленкі з Донай Л.Год, якія 1 чэрвеня ўзялі шлюб у Царкве Жыровіцкае Божае Маці ў Кліўлендзе. Вянчаў настояцель парафіі пратаярэі Міхась Страпко з сваім вікарным ераманам Якубам.

Бацька Васіля, Іван Каваленка быў вельмі разважным, спакойным, шчырым, рэлігійным, шчодрым чалавекам. Шкада, што не дачакаўся ён вяселья сына, памёр 24 верасня 1989 г., пакінуўшы ў суме жонку Надзею і дзяцей. Васіль Каваленка сваім характарам падобны да бацькі. Калі ў 1956 г. арганізавалася ў Кліўлендзе беларуская суботняя шкoлка, Вася быў яе вучням і вучыўся старанна. Любіў сьпяваць, ахвоча браў удзел у дзіцячых сьпектаклях, ганарыўся, што ведае апрача ангельскай беларускую мову. У амэрыканскіх школах (сярэдняй і вышэйшай) быў выдатнікам. Атрымаў дыплём інжынера. Ягоная жонка Дона таксама з вышэйшай асьветай, яна сымпатычная, мілая асоба.

Пасьля вячаньня а.Міхась узвёў маладых на салею, каб перад іконамі Ісуса Хрыста і Божае Маці яны памаліліся. Пазьней благаславіў іконай Божай Маці, даў пастырскае на-таўленне. Прадставіў прысутным у царкве людзям маладую пару, папрасіў павіншаваць маладых. Ад свайго імя й свайёй сям'і а.Міхась Страпко жадае маладым шчасьлівага сужэства. Рэдакцыя часопіса «Полацк» таксама вітае і зычыць здароўя і шчасця Доне і Васілю Каваленкам! Як кажуць: дай, Божа, маладым добрую долю абаім.

Дзень Бацькі

Урачыста адзначылі 16 чэрвеня парафіяне царквы Жыровіцкай Божай Маці ў Кліўлендзе. На пачатку сьвята старшыня царкоўнага камітэту Сяргей Карніловіч павіншаваў усіх мужчын зь сьвятам, пажадаў здароўя, посьпехаў на карысьць Бацькаўшчыны, шчасця ў кожны дом. Пасьля цёплых віншаванняў жанчыны прыкалолі да лацканаў пінжакоў бел-чырвоныя і ружовыя гваздзікі ды запрасілі ўсіх сабраўшыхся адведаць пачастунак, які спэцыяльна быў прыгатаваны з гэтай нагоды.

Што горад то нораў, што госьць — то навінаў воз.

Асабліва, калі госьць прыехаў з Бацькаўшчыны. Цёпла сустрэлі кліўлендцы ў царкве Жыровіцкай Божай Маці 23 чэрвеня маці і роднага брата старшыні Кліўлендзкага аддзелу БАЗА Янкі Ханенкі, якія прыехалі з Гомельшчыны. Радасна было вітаць сп-ю Еўфрасіньню Ханенку, працавітую, сьціплую жанчыну, якая ня гледзячы на амаль 70-гадовы ўзрост рашылася на такую няблізкую дарогу, каб пабачыць дарагога сына Янку, яго мілую жонку Лідзію і прыгожага ўнука маленькага Янку. Сп-я Еўфрасіньня Ханенка працавала ўсё жыццё ў калгасе, зараз на пэнсіі. Яе сын Аляксей — настаўнік Асташкавіцкай сярэдняй школы. Выкладае геаграфію і ваенную справу. Жонка яго таксама настаўніца. Разам вихоўваюць траіх дзяцей. Кліўлендцам прыйшліся па душы сваякі Янкі Ханекі. Яны зычаць ім усяго найлепшага і спадзяюцца на далейшыя сустрэчы і працяг сяброўства.

Новую ўправу «Полацка»

выбралі яе сябры 23 чэрвеня на агульным сходзе. Старшынёй «Полацка» стаў Янка Ханенка, яго заступнікам — Андрэй Канончук, сакратаром — Крыстына Каваленка, скарбнікам — Янка Каваленка. Сябрамі выбраны Вольга Дубаневіч (МакДермат), Уладзімір Літвінка і Віктар Патапенка. Мы жадаем новай управе «Полацка» поспехаў, ажыццяўлення ўсіх плянаў і ідэяў.

Life gives baby another chance

Так называецца артыкул, зьмешчаны ў газэце «The sun star» 27 чэрвеня. У ім, як і артыкуле «Victim of Chernobyl doing well after clinic treatment», які быў надрукаваны ў газэце «Lakewood Sun» расказваецца пра 21-месячнага Рамана Дзільдзіна, які жыве на «Полацку» і лечыцца ў Cleveland Clinic. Раман разам з мамай Верай прыехаў з Рэчыцы, што на Гомельшчыныне, амаль тры месяцы назад. Дагэтуль яны шмат часу ляжалі ў бальніцах Гомеля, Менска і Масквы. Хлопчык з 4 месяцаў хварэе на лейкемію, якая, як вядома, амаль невылячымая на Бацькаўшчыне. Адразу апеку над хлопчыкам і яго мамай ўзялі Эва Яраховіч, Сяргей Карніловіч, Кастусь Калоша. Кожны панядзелак яны вязуць Рамана ў клініку, якая ўзялася бясплатна лячыць яго. Доктары Earnest C. Jacobs, Donald G. Norris вядуць нагляд за станам хлопчыка, назначаюць лекі. Яны кажуць, што ў ЗША 80% хворых на лейкемію вылечваюцца. Дай Божа, і наш Раман, які палюбіўся ўсім, перарасьце сваю хваробу і вернецца на Бацькаўшчыну здаровым і вясёлым.

Навіны з Чыкага

даслаў у рэдакцыю «Полацка» сакратар Царкоўнай управы парафіі «Сьв.Юрыя» Мікалай Латушкін.

Ня глядзячы на тое, што прыход «Сьв.Юрыя» ў Чыкага невялікі і не заўсёды спраўляецца з фінансавымі патрэбамі свайго ўнутранага жыцця, ён прыслухоўваецца да патрэбаў іншых і стараецца па мажлівасці дапамагчы. Прыход чынна адгукнуўся на ліст-просьбу а. пратаярэя С. Жалязьняковіча аб дапамозе ў будове Сьвята-Духаўскай праваслаўнай царквы ў Беластоку. Па ініцыятыце П. Агальца ды сёстраў Ніны і Марыі Кулагіных, якія арганізавалі калядоўшчыкаў, было сабрана \$ 930 і пераслана а. Серафіму ў будаўляны фонд. Пазьней было пераслана для а. Серафіма \$ 275 на ўпярджаваньне набытай зямлі для парафіяльных магілак. Прыход адправіў для матушкі Ірэны Папаляўскай \$ 200 пасья таго, як даведаўся пра трагічную сьмерць настаецеля прыхода ў вёсцы Нараева а. Паплаўскага, які быў закатаваны і павешаны без прычыны.

Мікалай Нікалаюк і Уладзімір Мельнічук правялі збор грошаў на дапамогу будаўнікам Беларускага музэю ў Гайнаўцы і сабраныя \$ 657 былі перасланы Дырэкцыі музэя. На дапамогу Беларускаму студэнцкаму Аб'яднаньню — БАСу было пераказана \$ 535. Каля \$ 700 было перададзена перавыбарчай кампаніі ў Гмінныя Управы Беласточчыны. Праз рэдакцыйную калегію «Полацка» — \$ 100 на помнік М. Багдановіча ў Яраслаўлі.

Для парафіі Ага Сафія ў Беластоку перададзена \$ 500. Для парафіі Сьв. Духа — Антонюк, Беласток — \$ 400. На пабудову спаленай царквы на сьв. Гары Грабарка Зіна Мельнічук сабрала і пераслала \$ 872, а яшчэ раней было адпраўлена \$ 600. На арганізацыю летняга лягеру адпачынку ў Беласточчыне для чарнобыльскіх дзяцей зь Беларусі пераслана Беларускаму Дэмакратычнаму Аб'яднаньню праз др. А. Мірановіча \$ 2050. На арганізацыю X фэстываля царкоўнай музыкі ў Гайнаўцы праз сп. М. Бушко \$ 200. Праз сп. Хадыку, які ў 1990 г. пасья XIX сустрэчы беларусаў Паўночнай Амэрыкі наведваў Чыкага, Міхасём Каленікам перададзена \$ 500 на камітэт «Дзеці Чарнобыля».

«Ірагуйма, браці, хай хутчэй

наш льеціца по цурком

і рэжэнём і мь сьвялейшых

і рэжэнём і мь сьвялейшых

як скончым строіць дом»

У. П. Галубок